

Rostás Zoltán

SZÉT- RIASZTVA

Beszélgetések

a kilencvenegy éves

LÜKŐ GÁBOR*ral,*

ifjúkora

dokumentumai

között

A könyv megjelenését támogatta:
Nemzeti Kulturális Alap

© Rostás Zoltán

© **PONT**
Kiadó Budapest, 2019.

ISBN 978-615-5500-64-0

ISSN 1219-5677 CONFLUX SOROZAT

Sorozatszerkesztő: Szávai Géza

A kiadásért felel a PONT Kiadó igazgatója

PONT Kiadó: H—1300 Budapest 3, Pf. 215

Tel/fax: (36-1) 816-1062

e-mail: pontkiado@pontkiado.hu

www.pontkiado.hu

Nyomás: SÉD Nyomda, Szekszárd

www.sednyomda.hu

Rostás Zoltán

SZÉTRIASZTVA

Beszélgetések a kilencvenegy éves Lükő Gáborral,
ifjúkora dokumentumai között

PONT
Kiadó

„Szét vannak riasztva az emberek;
s ma is, az egész Európa.”

(Lükő Gábor, 2001)

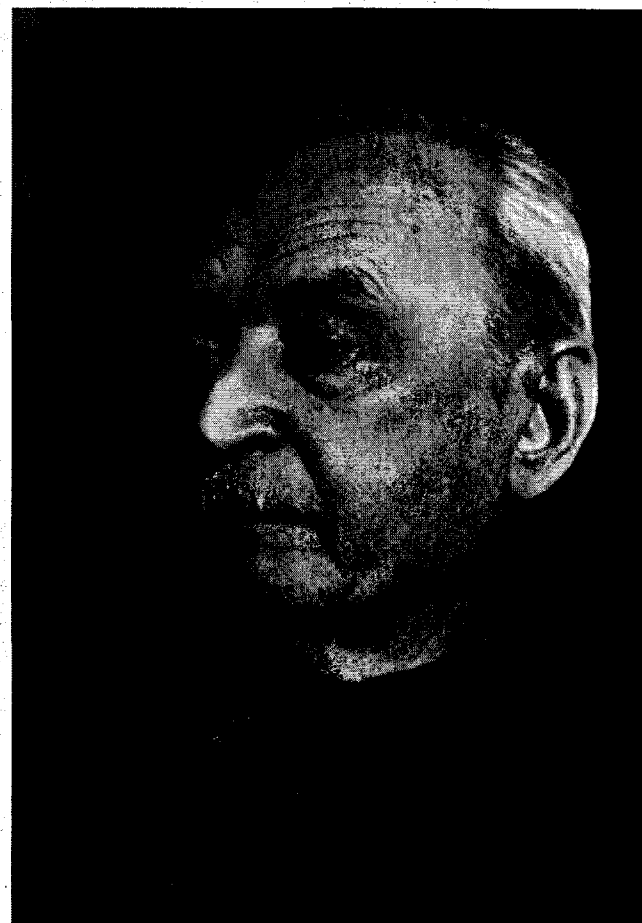
780
L99

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000695686

Lükő Gábor

(1909. november 4. - 2001. április 21.)

EGY SOROZATRÓL

(A kiadó előszava)

A CONFLUX (a CONFLICT ellentétéként együttbangzást szorgalmazó!) nemzetközi, többnyelvű sorozatunkban megke-
rülhetetlen és kényes kérdések irodalmát közvetítjük a magyar
olvasók felé — ugyanakkor fontos magyar könyveket kapcsolunk be a nemzetközi (közös!) érdeklődés áramköreibe.

A magyar közösség(ek) és a magyar nyelv nem csak egyetlen országgra, hanem több országgra, egy egész régióra kiterjed. És különösen a magyar SZÓRVÁNY-világ képét más nyelvek, más irodalmak jelentős műveiben is viszontláthatjuk.

És azzal, ami múlt, ami (akár: jövőnkre utaló, figyelmeztető!) előzmény — azzal ma már veszélyek és (politikai) kockázatok nélkül megismerkedhetünk, értékeivel és érdekeivel — jelentésével és jelentőségével! — számolnunk kellene.

A 20. századi békeszerződésekkel járó területi elcsatolások utáni évtizedekben szokás volt azt a „furcsaságot” emlegetni, ami (nem melleleg!) igaz is (volt): Budapest után a legnagyobb magyar város Bukarest... Hiszen Bukarestben élt és dolgozott a — Budapesthez viszonyítva — lélekszámban legnagyobb (sorrendben 2-ik) magyar embertömeg.

A rendkívül érdekes (és fontos!) szociográfiai, szociológiai — magyar közösségi önismeret, öntudat körébe tartozó! — kérdések egyike: milyen ismeretekkel rendelkezünk például a máso-

dik legnagyobb magyar város „magyarságáról”, tágabb értelemben véve: a legnagyobb európai kisebbségek csoportjába tartozó „magyar nemzetrészeinkről”...

Kevés ennél fontosabb önismereti kérdés létezik a magyarság számára.

Az első világháború utáni magyar kultúra- és irodalomtörténet elképzelhetetlen (az európai ifjúsági mozgalmakkal, a bontakozó szociográfiai iskolákkal egyidőben!) a teljes magyar nyelvterületen jelentkező ifjúsági, egyetemi stb. önismereti és társadalomismereti kezdeményezések nélkül.

E fontos történelmi jelenségek, helyzetek, és az azokat vizsgáló (máig batásos) tudományos iskolák, mozgalmak jelenségkörébe „vezet be” Rostás Zoltán erdélyi egyetemi tanár, szociológus gazdag életművének szinte minden kötete.

A SZÉTRIASZTVA című kötet bibetetlenül szerencsés találkozás: az életében mellőzött, hatalmas tudású-tebetségű Lükő Gábor (többek között A MAGYAR LÉLEK FORMÁI c. alapmű szerzője) — és a romániai magyar „emeritus professzor” Rostás Zoltán között.

Lükő Gábor élete végén (91 éves korában) folytatta a nála fiatalabb kutatóval a „szembesítő” beszélgetéseket — amelyeket ebben a kötetben olvashatunk.

Kutatásai során Rostás Zoltán elkerülhetetlenül találkozott az 1930-as években Bukarestben és Moldovában felbukkanó fiatal Lükő Gábor (korabeli és későbbi) tevékenységével, annak dokumentumaival. Ezekkel „felszerelve” (és hatalmas ismeretanyag meg tudás birtokában) kereste fel személyesen is az idős tudóst. A 91 éves Lükő élénk szellemi frissességgel idézte fel, és kommentálta, egészítette ki a 20. század első harmadában bontakozott európai (köztük magyar és román) szociológia iskolák működésének hátterét.

A két személyiség párbeszéde (két szociológus — két különböző nemzedékből) nagyon tanulságos. Rostás Zoltán az elődöt látja, és keresi Lükő Gáborban. Márpedig ezt akár „intézményes érdeklődésnek” is vebetjük, hiszen az interjút készítő szociológus évtizedeken át szerkesztő (a bukaresti A HÉT c. hetilapnál), majd a Bukaresti Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára, az ő javaslatára a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen társadatom-tudományi intézetet hozott létre, amelyet tanszékvezetőként, majd dékánként vezetett, és abol most is tanít... A Szociológiai Doktori Iskolát vezető tanács tagjaként is rábatással van a legifjabb romániai magyar tudósnemzedékek szemléletének, módszereinek alakulására.

Márpedig a 20. század első harmadának európai szociológijával, ifjúsági mozgalmával foglalkozni manapság (is) érdekes feladat. A sokat emlegetett önismereti és társadalomismereti gyökerezésű kezdeményezések korunkban is változatlanul napirenden vannak.

És ha magyarázatot keresünk arra, hogy miért tájékozódott az ifjú Lükő Gábor a Dimitrie Gusti nevével fémjelzett bukaresti szociológiai iskola felé az 1930-as években, arra Gusti 1909-ben, német nyelven publikált művének már csupán a címe is jelzést ad: A társadalomtudományok, a szociológia, a politika és az etika a maguk egységes összefüggésében. Bevezető megjegyzések egy rendszerhez.

A Gusti féle (monografikusnak nevezett) szociológia iskola tagjait rendszerszerűen érdekelte mindaz, amit a társadalomnak szükséges tudnia önmagáról... Az önismeret tudománya(i) ma is alakulnak, építkeznek.

Máig érvényes a száz évvel ezelőtti sugallat: „Az önismert tehát a társadalomépítő akarat eszköze”.

A '30-as években pedig Bukarestben világszínvonalú szoci-

ológiai és népismereti képzés folyt Dimitrie Gusti professzor intézetében. A fiatal Lükő tehát Bukarestbe utazott, megtanult románul, és Constantin Brăiloiu vezetésével zenefolklórt, Tache Papabagi vezetésével néprajzot tanult. Erről a neves Henri H. Stahl, aki ez idő tájt Gusti egyik főmunkatársa volt, a következőképpen ír: „abogy híre kelt a román szociológiai iskola munkájának, egyre többen érkeztek külföldről, hogy bekapcsolódjanak kutatásainkba. Az első külföldi 'diákunk', aki szociológiát tanulni jött hozzánk, a budapesti Lükő Gábor volt. 1932-ben egyszer csak kikötött szociológiai szemináriumunkon, ahol alkalmunk volt találkozni. Egy árva szót sem értett románul. Akkor még nem szerveztek nyelvkurzusokat a külföldi diákoknak, de Lükő, aki néprajzosnak tartotta magát, nem jött zavarba egy ilyen apróságon. Megkérdezte tőlem: hol beszélnek a legtisztábban a román nyelvet? Ráböktem a térképen Arges megye környékére. Lükő elköszönt, s hosszú hónapokra eltűnt a szemünk elől: egy szál magában indult neki az országnak, hogy egy argesi faluban kössön ki. Hanem miután jól megtanult románul, újra felbukkant a szemináriumon. Most már vibettük magunkkal a gyűjtőutakra.”

A magyar lélek formáinak neves szerzője tehát magyar fiatalemberként jelen van a nemzetközi bíró szociológia iskola történetében (is). Magát Gustit több ízben meghívják Amerikába, így többek között a chicagói egyetemen, a Harvardon és a Yale-en tart előadásokat a monografikus módszerről. Neki és tanítványainak (pl. Henri H. Stahl) fontosabb munkái rendre franciául és angolul is napvilágot látnak...

Ezekről a folyamatokról gyűjtötte össze a Lükő-dokumentumokat a romániai magyar szociológia-professzor Rostás Zoltán, és készített (oral history-típusú) mélyinterjúkat a pálya és az élete végéről visszatekintő Lükő Gáborral.

Az említett nemzetközi összefüggések pedig jelzik, hogy e fontos könyv nem csupán a magyar történelmi ismeretek része-

ként, hanem nemzetközi érdekű tudományos tematikák kimerítőbb áttekintése szempontjából is újdonság lehet akár több nyelven. És azért is illesztettük a nemzetközi CONFLUX sorozatunkba e kötetet, mert rendszerszerű igazságként ismételtetű a könyv szereplőinek 100 évvel ezelőtti, sokszor ismételt jelszava: „Az önismeret a társadalomépítő akarat eszköze”.

Ez a fontos önismereti könyv több országbeli olvasónak, szakembernek szolgál időszerű „segítőeszközként”, hiszen amint a visszapillantó Lükő Gábor megállapítja a '30-as évekről: „Szét vannak riasztva az emberek”, majd bozzáteszi: „s ma is, az egész Európa.”

A helyzetek „riasztásában” pedig az objektív tudománynak képzelt szociológia művelőit előbb-utóbb „összeriasztja” a történelem.

*

Ezzel a könyvvel indítjuk a jeles erdélyi szociológus, Rostás Zoltán fontosabb munkáinak sorozatát, melynek köteteit a következő években veheti kézbe a T. Olvasó.

(A szerkesztő)

Lükő Bukarestben

Érdemes-e bevezetőt írni Lükő Gáborral, az ismert tudóssal készült beszélgetés elé, hiszen az olvasó a tudásra kíváncsi, nem a kérdező eligazítására? Újraolvasva a tizenkilenc évvel ezelőtti beszélgetés szövegét, felül kellett írnom kételyeimet. Mivel nem rejtettem véka alá bukarestiségemet és azt, hogy több régi barátját ismer-tem, a 91. életévét taposó Lükő Gáborral úgy alakult a beszélgetés, mintha többé-kevésbé szemtanúja lettem volna az 1931-1933-ban a román fővárosban töltött éveinek. Ennél fogva sem ő, sem én nem törődünk a majdani olvasóval. Ezért szükséges mégis a „bevezető” írása egy, talán utolsó Lükő Gábor interjú elé: mivel a moldovai csángó-kutatásairól ismert tudós munkássága, véleményünk szerint, nem érthető a Bukarestben töltött két év ismerete nélkül. Mert a román főváros nem csak rövid állomás volt a Szeret-menti, Tatros-völgyi falvak felé.

A lázadó

pesti diák Karácsony Sándor, Bartók Béla és Ady Endre hatására döntötte el, hogy a bukaresti egyetemen folytatja tanulmányait. Közrejátszott elhatározásában felfokozott szociális érzékenysége, s az is, hogy az elszegényedést — Gandhi nyomán — megfelelő kulturális keretek között vélte orvosolhatónak. Persze, nem

csupán ideológiai-erkölcsi mozgatói voltak ennek a döntésnek, Lükő szabadulni akart a konzervatív apai befolyástól is. Nem pillanatnyi felindulásról van szó, mert már Budapesten megpróbált román tudásra is szert tenni — sikertelenül. Ezért is igyekezett mielőbb Bukarestbe utazni.

Behatolni Bukarestbe

nem okozott különösebb gondot Lükőnek, ám a későbbiek során annál több meglepetés érte. A román főváros egyszerre volt keleties, nyugatias és falusias. A 19. század második felében oly gyors ütemben növekedett és modernizálódott, hogy az első világháború kitöréséig csaknem megháromszorozta lakosságát. Minthogy akkor francia építészeti tervei alapján jelentősebb paloták, közintézmények, bankok, szállodák épültek, a város könnyen elnyerhette a „Kis Párizs” elnevezést. Persze, a francia nyelv, irodalom, színház, zene dominanciája is hozzájárult ehhez a jelzőhöz. Ennek ellenére nem a francia, illetve frankofón bevándorlás volt a jellemző. A várost főleg osztrák-magyar, orosz, török, görög alattvalók népesítették be, ők uralták a kereskedelmet, a kis- és nagyipart, a bankszakmát, a gyorsan fejlődő szolgáltatási szférát. Az első világháború és Nagy Románia létrejötte után Bukarest még gyorsabb fejlődést tapasztalt, és lakossága jelentősen megnövekedett. A bevándorlás most már inkább a csatolt területekről történt, de nem állt le a betelepülés más országokból sem. A fejlődésnek nem csupán gazdasági okai voltak, hanem kifejezetten politikaiak is. A húszas évek liberális kormányzatai centralizált állam kiépítésére törekedtek, Bukarestbe összpontosítva az ország politikai, közigazgatási,

katonai, pénzügyi, kulturális irányítását. Ennek megfelelően próbálták minél előbb nagyvárosná varázsolni Nagy-Románia fővárosát. Különös módon a városfejlesztést nem állította le a már Lükő megérkezésekor tomboló világgazdasági válság. Ennek nyomait nem lehet letagadni, de a városközpont nagy építkezések zajától volt hangos.

Az egyetemi oktatás

nem gyakorolt nagy hatást Lükőre. Főleg nyelvi okokból. Az a román nyelv, amit a tanév megkezdését megelőzően, falusi környezetben sajátított el, merőben más volt mint az egyetemi előadásokon használt. Továbbá, a bukaresti egyetem francia mintára szerveződött, a professzorok nagy része „kinyilatkozott” a pulpitról, s a diákkal csak a vizsgán találkozott. Az is elidegenítő hatású volt, hogy a tantermek túlszűfoltak voltak, az egyetem hathatós bővítésére csak Lükő távozása után került sor, amikor a legnépesebb kar, a jogi, új épületbe költözött. Még elképesztőbbek voltak a lakáviszonyok, az étkezés nyomorúságáról nem is beszélve. A húszas évek túlhajtott nemzeti-liberális oktatáspolitikája még éreztette hatását. Nem csoda, hogy Lükő egyetlen filológusra emlékezett szívesen, akitől sok minden tanult — az aromán eredetű Tache Papahagira. Miután nála az óralátogatás nem volt kötelező, kevés hallgatója volt, és szívesen magyarázott az érdeklődő Lükőnek. A szociológiai iskola teremtménye, Dimitrie Gusti professzor, miután német egyetemet végzett, eleve a műhelyjellegű szeminárium híve volt. Az ő tanszékén a tanársegédek, Traian Herseni, Henri H. Stahl, Mircea Vulcănescu, nem sajnálták az időt, hogy akár egyetlen érdeklődő diákkal is foglalkozzanak. Arról nem is szólva, hogy a fa-

lusi terepmunka egyfajta kihelyezett szeminárium is volt. Kárpótolta hiányérzetét a Román Akadémia könyvtára, ahol nem csak fontos gyűjteményekre talált, hanem segítőkész könyvtárosokra is.

Jellemző Lükő értelmiségi beállítottságára, hogy tüzetesen vizsgálta a népi kultúra legapróbb jelenségeit, összefüggéseit, elmélyült nyelv- vagy akár településtörténeti munkákban, de nem figyelt oda az intézményi keretekre. Nem is említette, hogy amikor ő Bukarestben, 1931-ben beiratkozott az egyetemre, éppen Nicolae Iorga volt a miniszterelnök és közoktatási miniszter, Dimitrie Gusti pedig a bölcsészkar dékánja. Gusti professzor ebben a minőségében is rendhagyó volt. Egy régebbi terve alapján, a román egyetemi oktatás történetében először, egyetemi Útmutatót adatott ki és önszervező szövetséget hozott létre a hallgatók segítségére.

Találkozása a Gusti-féle

szociológiai iskola tagjaival kétségtelen, hogy életre szóló élményt jelentett Lükő számára. Annál is inkább, mert Budapesten nem volt része hasonló tapasztalatban. Akkor, 1931 őszén, Gusti és tanítványai már a hetedik, a besszarábiai Cornován végzett nyári monografikus kutatás adatait rendezték a szociológiai szeminárium könyvtárában. Eredeti volt ez a terepkutatást feltételező szociológia, mert a két világháború között ezt a tudományt Romániában, de másutt is, könyvtárban művelték a tudósok. Gusti viszont — professzor kollegái nem kis meglepetésére — 1925-től minden évben, egyre népesebb csapattal, szállt ki egy-egy faluba. Legelőször az olteniai Goicea Mare községben „néztek körül”, mert még nem volt pontos munkatervük. Aztán 1926-

ban a munténiai Rusetuba szálltak ki, egy kezdetleges kérdőívvel. Jóval népesebb csapat kutatott 1927-ben a dél-moldovai hegyi faluban, Nerejben, amely Stahl franciául megírt műve révén a legismetebbé vált nemzetközi szinten. Aztán következett a dél-bukovinai Fundul Moldovei, a Fogaras-vidéki Dragus, a nyugat-olténiai Runcu, s végül a már említett Cornova, egyre elmélyültebb vizsgálata. Ezeken a jól szervezett táborozásokon évről-évre finomították a kutatási módszertant. Mivel eleve multidiszciplinárisnak tervezték a falukutatást, nagy hangsúlyt fektettek a csoportmunka megszervezésére és szabályozására. S mert minden évben más-más tájegység jellegzetes települését keresték fel, kutatásaik óhatatlanul regionális jelleget (is) öltöttek. Gusti és iskolája célja nemcsak a falu megismerése volt, hanem egyúttal a szociológusnevelés, sőt általában a fiatalok szociális érzékenységének fokozása. Ez alatt a hét év alatt a monografikus szociológia módszere egyre kidolgozottabbá vált, egyetemi tantárggyá érlelődött. Legtehetségesebb tanítványai Mircea Vulcănescu, Henri H. Stahl, Traian Herseni nem csupán a monografikus kutatásokban jeleskedtek, hanem az egyetemi oktatásban is. Gusti szociológiai rendszerének falukutató módszere lelkesítette bukaresti tanítványait, de nem lelt hívekre a többi román egyetem szociológiai tanszékein. Ennek ellenére Nyugaton, főleg fiatal kutatók, diákok érdeklődni kezdtek Gusti felfogása és kutatása iránt. 1930-ban német egyetemista csoport kereste fel az olténiai Runcu faluban gyűjtőgető monografistákat, egy évre rá, a besszarábiai Cornován egy fiatal lengyel etnográfus csatlakozott a bukaresti csapathoz. Nem csoda, hogy Henri H. Stahl, Gusti tanársegédje és falukutatásainak befolyásos szervezője, már 1931 vége felé felfedezte a félénk pesti diákokat, és meg-

hívta a karácsonyi pótkutatásra, Cornovára. Stahl pártfogása fontos volt Lükő számára, mert segítségével újabb kiszállásokon vehetett részt, közvetlen közletről figyelhette meg a gustisták munkamódszerét, teremthetett kapcsolatot a csapat többi tagjával. Ezek között a legfontosabb, az interjúban is gyakran emlegetett Constantin Brăiloiu volt, a Román Zeneszerző Szövetség Folklorarhívumának a vezetője, aki közvetlenül segítette csángó-kutatásaiban. Bukaresti évei alatt barátkozott össze a szintén pályakezdő, magyarul is jól tudó, Anton Golopențiaival, aki az 1932 nyarán közoktatásügyi miniszterre avanszált Gusti kabinetfőnöke volt, (majdnég évig amerikai doktori ösztöndíjjal Németországban tanult).

Minthogy gyakran segítették a tanulni, kutatni vágyó Lükőt, nem érezkelhette, hogy 1932-vel felemás helyzetbe került a Gusti féle monografikus szociológia. Abban az évben, hosszú évek után először, nem szerveztek újabb helységben monografikus szociológiai kutatást. Ennek oka részben Gusti miniszteri elfoglaltsága volt, részben felismerték, hogy a minden évben ismétlődő kutatások révén hatalmas anyag gyűlt fel, de nem volt idő ezek feldolgozására. Így született meg az ötlet, hogy Fogarason úgynevezett „tanulmány-író” tábort szervezenek, mert onnan könnyen elérhető — pótkutatás érdekében — Dragus, az egyik legsikerültebb monográfia színhelye. Gusti hiánya miatt sok feszültség támadt, de mégsem volt eredménytelen az alkotótábor, mert az év végére megjelenhetett az iskoa hivatalos folyóirata az *Arbiva pentru Stiinta si Reforma Sociala* összevont száma, amely a mintegy 1500 oldalával kitűnően illusztrálta a Gusti csoport szakmai érettségét, mintegy jelezve tudományos iskolává alakulását. Azonban a nyári kutatásokkal eltelt hét év nem csak új szakmára tanította a fiata-

lokat, hanem csoporttudatot is kifejlesztett. A háború után diákoskodó fiatal értelmiségiek a húszas évek végére felismerték, hogy más generációt képviselnek, mint a háború előtt és alatt színrelépők. Ennek hangot is adtak nemzedékükhöz közel álló napi- és hetilapokban. Tehát nem véletlen, hogy a Gusti féle monografisták is keresték a közéleti megnyilvánulás lehetőségét. Azokban az években egyszerre jelentkezett az összefogási és az egymásnak feszülési tendencia, mind a nemzedékek szintjén, mind pedig a monografista csoporton belül. Egyrészt létrejött a vitaestjeivel híressé vált Criterion kör, amely szervezői között ott találjuk az esszéíró Mircea Eliadét és Constantin Noicát, a monografista Mircea Vulcănescut és Henri H. Stahlt, a baloldalinak számító Petru Comănescut, a jobboldali beállítottságú Mihail Polihroniadét. Másrészt a monografisták népesebb csoportja arra törekedett, hogy saját orgánummal jelentkezzen a bukaresti sajtópiacra. Ebben az időszakban tehát a különböző irányultságú fiatalok még fontosnak tekintették egymás érveinek meghallgatását, a civilizált vitát és egy polifónikus nemzedéki kultúra meghonosítását. Talán nem véletlen, hogy éppen Hitler hatalomra lépésének évében a legionárius zavargásokra hivatkozva a rendőrség betiltotta a Criterion egyesület vitaestjeit, és a monografisták lapalapítási kísérlete sem járt sikerrel.

Időközben súlyos érdekellentétek kerültek felszínre, sőt ideológiai természetű nézeteltérések is megfogalmazódtak, amelyek a Criterion egyesület felbomlásához vezettek. A monografikus csoportot tagjait még nem fenyegette a szétesés veszélye, de lankadt az általános együttműködési törekvés. Évekkel Lükő távozása után kerül sor arra, hogy a Gusti-iskolából kivált négytagú legionárius csoport támadásba lendült a Gusti-féle mo-

nografikus szociológia ellen, egyébként teljesen eredménytelenül. Még később, 1938-ban Anton Golopenția vetette fel az úgynevezett összevont monográfia (monografia sumara) módszerének bevezetését. Egy fogalomtisztázó belső vita után mind a Gusti-féle részletes, mind a Golopenția sarkallta összevont monográfia érvényt szerzett.

Paraszti kultúrával már Bukaresben

is találkozhatott Lükő. A román főváros az első világháború előtt is még magán viselte rurális jellegét. Miután Nagy-Románia központjává vált, még gyorsabb ütemben fejlesztették, s az ehhez szükséges munkaerő nyilván falusi környezetből származott. Továbbá a város terjeszkedése szintén a környező falvak betagozásával történhetett. Abban az időben a bevándorolt vagy csak idénymunkára vállalkozó vidékiek csoportjai megőrizték tájegységük sajátosságait, s ez jól megmutatkozott az együtt töltött ünnepeken is. Különösen Pünkösöd idején — amint később Mihai Pop összegezte — a déli megyék falvaiból elszármazottak népviseletet, bocskort öltöttek és csapatokba verődve a vendéglők, kávéházak előtt, piacokon járták közismert táncukat az un. calusárt. A karácsonyi ünnep előtt a Román Atheneum termében téli népszokások sorát mutatták be Küküllőmenti, bukovinai és Mehedinti megyéből elszármazott bukaresti kisemberek, többnyire a Malaxa gyár munkásai. A kolindálás szokása is dívott Bukarestben, péklegények és molnárok járták a várost széltében-hosszában zajos csapatokba verődve, akárcsak falun. De nem csak az ünnepek tartották össze a bukaresti falusi népességet, hanem a hétköznapi élet, a munka szervezése is. Természetesen a zenei folklór gyűjtése volt a legkézenfek-

vőbb, mert a külvárosi kocsmákban parasztszenekarok muzsikáltak saját énekeseik megszólaltatásával. Brăiloiu Folklor-archívumát már akkor rendszeresen látogatták a Harry Brauner által felkutatott zenekarok és énekeseik. Bár nem tekinthető a paraszti kultúra részének, mert nem reprodukálta a falusi élet rituáléit, szokásait, de az egyetemi ifjúság regionális szerveződése ugyancsak működött Lükő bukaresti éveiben. Ezek a tájegység szerint szerveződött egyletek nagyon gyakran saját diákkotthont is működtettek.

Az etnikai sokszínűséget is

megtapasztalhatta Bukarestben a pesti diák. Nem csak azért, mert fő pártfogója, Stahl elzászi német volt, aki édesanyjával franciául beszélt, a bánsági Golopenția pedig németül, legjobb barátja, Harry Brauner moldovai zsidó volt, a központi parkban török zenekart hallgathattott, s azon szomorkodott, hogy a szegény cigányok medve-táncoltatással keresték kenyerüket. Bukarest, mint minden főváros, „olvasztótégely” volt, benne már többé-kevésbé beolvadt balkáni, közel-keleti népességgel, amelynek tagjai még őrizték eredettudatukat, mert óhazájukból szinte folyamatosan érkeztek újabb bevándorlók. Bár legenda volt, hogy Budapest után Bukarest volt a legnagyobb magyar város, tény hogy a zsidók és a németek mellett a magyarok voltak a legtöbben. A 19. századi osztrák-magyar alattvalókból kialakult kolónia nem szűnt meg az első világháború alatt sem, mert az ország két évig semleges volt, hadbalépését követően pedig a főváros rövid idő múlva német megszállás alá került. Nagy-Románia létrejötté után a magyar bevándorlás még jobban fellendült, részben a dinamikus (bár kaotikus) városfejlesztés, részben a hatalmasra duzzadt

központosított államapparátus munkaerőigénye miatt. Nem csoda, hogy Lükő lépten-nyomon magyarokkal találkozott, az albérlete környékén, az építkezések közepén, a kocsmákban, mindenütt. Felkereste a két lelkeszt, a reformátust és a katolikust, de egyik sem tett jó benyomást rá. Be-be nézett a Sfinții Voevozi utcai magyar diákbentlakásba, de nem sikerült barátokat szereznie, talán mert a többségükben műegyetemi hallgatókkal nem talált a szó. Jó viszonyt a Bakk Elek orvossal és szórványlelkész öccsével, Bakk Péterrel alakított ki. Az utóbbi, aki már a Erdélyi Fiatalok mozgalmához tartozott, Lükő tanácsára beiratkozott a Bukaresti Egyetem bölcsészkarára; kapcsolatba lépett a szociológia szakkal, és évekig összekötője volt a két mozgalomnak.

Bukarest magyar világa sokkal összetettebb volt, mint amennyit Lükő megtapasztalt, mert ő eredeti célját követve a román kultúra megismerésére törekedett, hogy aztán a csángó kultúra igézetébe kerüljön. Ebben a bukaresti világban még éltek a régi magyar kolónia közösségi rítusai, de a meghatványozott, többnyire ideiglenes munkavállalás áttekinthetlenné tette ezt a tömeget. Ne feledjük el, hogy Lükő a nagy gazdasági válság leg súlyosabb éveiben tartózkodott Bukarestben.

Politikai válság

is zajlott azokban az években Lükő környezetében, még akkor is, ha azt ő nem mindig érzékelte és nem is foglalkoztatta. Amikor 1931-ben Bukarestbe érkezett, már a történészprofesszor Nicolae Iorga vezette az úgynevezett pártok feletti „technikus” kormányt, amelynek ki kellett volna vezetnie az országot a válságból. De végül inkább elmélyítette a krízist. Az egymás után beveze-

tett „áldozati görbék” nem eredményezték a gazdaság kiegyensúlyozását, csupán az alkalmazottak elszegényesedését és a társadalmi konfliktusok elmélyítését. Nem csoda, hogy folyamatosan erősödtek a demokraciellenes irányzatok, az akkori Romániára jellemző autohtonista-etnokratikus mozgalmak. Akkor terjedt el igazán Bukaresben is a román fasiszta mozgalom, a mély ortodox-antiszemita, de egyben antikapitalista legionárius mozgalom, amely Vaszgárda néven híresült el. Minthogy több ízben helyezték törvényen kívül, ez a főként a fiatalokra ható áramlat leginkább a nyomorúságos egyetemi bentlakásokban nyert csaknem észrevétlenül teret. Így ismerhette meg Lükő Gábor a Vaszgárda terjedését, és lehetett tanúja első bukaresti összejövetelének a karhatalommal. Egy év országlás után, II. Károly király lemondatta a Iorga-kabinetet, és (újra) a parasztpárti Al. Vaida-Voievodot bízta meg kormányalakítással. De a másfél évnyi parasztpárti kormányzás sem volt felhőtlen, főleg a király és a pártelnök Iuliu Maniu konfliktusa miatt. Ennek ellenére Virgil Madgearu pénzügyminiszeri politikája 1933. végére eredménnyel járt, bár az állami költségvetés hathatós csökkentése révén. Ez viszont a Gusti vezette közoktatási tárca helyzetét nehezítette, hiszen tanítóképzőket, líceumokat, egyetemi tanszékeket kellett megszüntetni, az egyetemi diáklétszám drasztikus csökkentésével együtt. Ezzel együtt számolni kellett a fiatal munkanélküli értelmiség gyarapodásával is. Tulajdonképpen a húszas évek zabolázatlan nemzeti liberális oktatáspolitikáját kellett ésszerű mederbe terelni. Amikor tehát Lükő a munkanélküliek Traian piaci ingyen ebédjére szorult, minden bizonnyal diplomásokkal is találkozott.

A nemzetközi légkör.

akárcsak a helyi politikai történések elkerülték Lükő figyelmét. A sors iróniája, hogy éppen ez vezetett 1933. májusi őrizetbe vételéhez, majd kiutasításához. A gazdasági válság megoldására tett (nem sok sikerrel járó) nemzetközi erőfeszítések mellett egyre inkább fokozódott a háborút záró békeszerződések kritikája. Erre reagáltak a Kis-Antant országai, ami a győztes és a vesztes államok közötti feszültség fokozásához vezetett. Mindez még nem érintette sem a Gusti-iskola működését, sem Lükő csángó kutatásainak támogatását. Ám amikor 1932 őszén a hatalomra került Gömbös Gyula nyíltan kiállt a revízió mellett, a román antireviziós mozgalom is lábra kapott, s az állami hatóságok, a csendőrség, a titkosszolgálat fokozta éberségét. Bár egyelőre közvetve, de kihatott az államközi kapcsolatokra is, leginkább a revíziópárti Hitler hatalomra jutását követően. Tehát Lükő kiutasításának oka végső soron az államközi feszültség fokozódása volt. Az már részletkérdés, hogy pártfogói intésére sem maradt Bukarestben, és meg gondolatlan levélváltása volt egy moldovai csángó fiattal. És mint ahogy az interjúból is kiderül, nyilván Gusti miniszter érdeme volt, hogy a letartóztatás és kiutasítás erőszakmentes és ideiglenes volt.

Utóhatása is volt

Lükő bukaresti éveinek. A kiutasítás gesztusa nem befolyásolta érzelmeit sem az egyszerű román emberek, sem a Gusti iskola tagjai iránt. A következő években Stahlnek címzett levelek arról tanúskodnak, hogy ápolta a kapcsolatot, felhívta pártfogója figyelmét fontos magyarországi kulturális fejleményekre, és igyekezett felkarolni a Gusti iskola tanainak a népszerűsítését. A

közben németországi ösztöndíjassá vált Golopentia 1934-ben hazaküldött leveleiből is kiderül, hogy Lükő a kiutasítás ellenére, a román monografikus szociológia szószólója lett Budapesten. Erről Berlinben tartózkodó fiatal magyar értelmiségiek tájékoztatták. Az már Golopentia érdeme, hogy 1935-ben megszervezte a fiatal magyar szociográfusok tanulmányi kirándulását Romániába. A Németh László vezette kis „különítményben” Boldizsár Iván, Keresztury Dezső és Szabó Zoltán vett részt. Bukaresben találkoztak Gustival, együtt vacsoráztak a fővárosban tartózkodó munkatársaival, majd elutaztak a tengerpartra. Ezután következett a Tanúban közölt útleírás miatt elhíresült erdélyi utazás, amelyben Szabó Zoltán már nem vett részt. Erdélyi magyar írókkal, újságírókkal találkoztak, majd megtekintették az Naszód-megyei Újradnán folyó Stahl vezette monografikus kutatás munkálatait.

Noha Lükő nem kerített sort újabb bukaresti látogatásra, a kapcsolat nem szakadt meg. Golopentia bírálattal közölt Lükő csángó könyvéről a Sociologie Romaneascaban. 1938-ban, több magyar tudóssal együtt, meghívták a Bukarestben szervezett 14. Nemzetközi Szociológiai Kongresszusra, ami mint köztudott, a II. világháború kitörése miatt elmaradt.

Lükő röviden beszámolt a háború utáni bukaresti látogatásáról is. Ez azonban protokolláris jellegű volt. 1946-ban, egy delegáció tagjaként vett részt egy, a román-magyar közeledést szolgáló, politikai jellegű öszszejeövetelen. Bukaresti kiküldésének az volt az oka, hogy a háború után az ő kezdeményezésére jött létre Debrecenben a Magyar-Román Társaság. E letről jött kezdeményezést aztán elsöpörte a kommunista rendszer uralomra jutása mindkét országban. Akárcsak Lüköt, román kollégáit, barátait is mellőzték az 1948-

ban beköszöntött új érában, nyolc Gusti-munkatársat be is börtönöztek, Anton Golopenția és Mircea Vulcănescu ott veszítették életüket.

Utolsó bukaresti látogatása az 1955 utáni „felmelegedés” jegyében történt, de a vendéglátó Etnográfia és Folklor Intézet szintén csupán protokolláris programot nyújthatott. Bár a régi Brăiloiu és Brauner csoporthoz tartozó Mihai Pop, az intézet igazgatója mindent megtett, hogy Lükő felkereshesse régi bukaresti és moldovai színhelyeit, a látogatására nyomasztóan hatott, hogy a még nem rehabilitált Gusti-iskolát mégcsak szóba sem lehetett hozni.

Végezetül az interjúról

kell szólnom, mert ennek mai értékét és jelentését számos körülmény befolyásolja. Mindenek előtt az, hogy a felvétel készítőjeként, már a nyolcvanas évek elejétől Bukarestben a Gusti-iskola történetét tanulmányoztam, és ennek keretében oral history típusú interjúkban rögzítettem az iskola tagjainak emlékeit. Mindezt tudta Lükő Gábor a találkozásunkat megszervező Pozsgai Pétertől. Az a tény, hogy ismertem a Gusti-témát, hogy Bukaresben élek, kétségtelenül élénkítette a beszélgetést. A módszer szabályaihoz híven igyekeztem nem irányítani a beszélgetést, hanem kérdéseimmel inkább mélyíteni válaszait. Ezzel együtt Lükő Gábor emlékezete is rekonstruálja a Bukarestben töltött éveket, amit szükségszerűen befolyásoltak az utóbb megélt történetek, az elkerülhetetlen szelektáló, szintetizáló folyamatok. Éppen ezért dokumentum értékét a kötelező forráskritika szabja meg. Mindent egybevetve, Lükő válaszai, visszaemlékezései bámulatosan valósághűek. Például „tudósítása” a tüntető diákok és a rendőrség össze-

csapásáról jól nyomon követhető a korabeli sajtóban. Az albréleti és bentlakási viszonyok szintén. Persze, előfordulnak olyan passzusok is az interjúban, mint amilyen találkozása a Bukarest Falumúzeumban az egykor látott dragusi parasztlánnyal, amelyek inkább a látomás regiszteréből valók.

Ne feledjük, hogy Lükő Gábornak fiatalon is volt költői-művészi vénája...

SZÉTRIASZTVA

*(Csapongó beszélgetés a 91 éves
Lükő Gáborral, bukaresti diákéveiről)*

Budapest, 2000, április

„sváb létére nagy magyar volt”

— Engem egy csomó dolog érdekel Gábor bácsi emlékeiből, de a legfőképpen az, hogy annyi féle irányba lehetett volna menni - miért éppen Romániába akart jönni? Miért nem a csehekhez ment? Prága rendkívül érdekes volt, annyi fontos személyiséggel...

— Csehországból indultam, Komáromban születtem és tízéves koromig Trencsénben éltem. Akkor kiutasították apámat, mert ő sváb létére nagy magyar volt. A német kultúrára is rettenetes büszke volt, és nem esküdött fel a cseheknek. Pedig a csehek, a cseh mérnökök biztatták. Mérnök volt, a gátszabályozásnál dolgozott, látták, hogy szépen dolgozik, az apám nagyon lelkiismeretes munkát végzett. Akkor, '19-ben a román hadse-

Constantin Brăiloiu, Henry H. Stahl, Harry Brauner
és Lükő Gábor. (Foto: Henry H. Stahl.)

reg még bent volt Budapesten, akkor érkeztünk meg a Rákos rendezőpályaudvarra egy menekültvonattal. Reggel arra ébredtünk, be volt már ékelve a mi két vagonunk Egy román szállítmányba. Mert a románok ugye, vitték ki az összes mozdonyokat, kocsikat, minident. Győrig voltak bent Magyarországon, a győri vagongyárat kiürítették (*nevet*). Hát, a gyermekkori emlékeim... Úgy megőrültem, amikor megkaptam képes levelezőlapon a trencsényi vár képét, gyermekkorom ott, a vár alatt telt, oda néztek az ablakaink. Zsidó iskolába járatlak Trencsénben. Magyarok voltak az állami tisztviselők ... persze nagyobb része csak ilyen álmagyar, svábok voltak, de azok nem járatlak az állami iskolába a gyerekeiket, mert ott a tót gyerekek voltak többségben, és akkor megtanulunk tótul, az pedig szégyen lett volna. Hanem a zsidó iskolába. Az kívül volt a városon, a város falán kívül. Régen nem engedték be a zsidókat. A város falához tapadt a zsidó iskola. Keresztül kellett menni - kis városka volt Trencsén - a főutcán, és a túlsó végén a városnak, oda jártunk a zsidó iskolába. Az úri gyerekek ... nehogy tótul megtanuljunk! A zsidó iskolának még egy előnye volt, hogy a német is tantárgy volt.

— *S akkor nem is akart visszamenni Prágába tanulni, például?*

— Nem arról volt szó. De Karácsony Sándor hatása alatt, meg Ady Endre és Bartók Béla hatása alatt én kíváncsi voltam. Hát, a Bartók hangversenyein állandóan román táncokat játszottak, óriási hatással volt rám. És Ady, ugye. A Duna vallomása, hogy félemberek, fél nemzetekskék számára készült szégyenkaloda... A gimnáziumban volt egy ilyen házi dolgozat, hogy melyik elszakított országrészt sajnálom én személy szerint? Erdélyt írtam. Akkor már Erdélyi fejedelemségről tanultam, meg minden, s hát a románság...

— *Már az elején érdekelte a Gusti-iskola? Még mielőtt Bukarestbe utazott volna?*

— Egy kukkot sem tudtam románul.

— *De a Gusti tanairól, szociológiájáról tudott.*

— Semmit sem tudtam róla. Stahl azt írja, hogy én azért mentem oda. Hát az tévedés. Tévedés. Semmit nem tudtam róluk. Itt azt terjesztették, hogy a románok: az Balkán... Én csak abban voltam, hogy a népi kultúra, a népzene, - s tehát a népköltészet is föltehetőleg, de azt nem ismertem -, az szép, értékes. Hát én meg akarom tanulni. Györffy Istvánt, akit akkor helyeztek át Teleky Pál minisztersége idején, ő a közgazdasági egyetemen tanította a néprajzot, akkor megbízták, hogy a bölcsészeti karon adja elő a néprajzot. Ugyanakkor Kodályt is, hogy a népzene. Ez '29-'30-ban volt. Kodály a szemináriumában kiadta, hogy különböző emberek ismertessék a francia, német népzene. A románát én vállaltam, a Bartók bihari gyűjtését, a Fekete-Körös völgyit. A csodaszarvast. De én akkor még nem tudtam elolvasni, és a kottát is még tanultam. Azokat a díszítményeket... óriási dolog, egy monográfiát készítettem elő, az előkészítése itt van, de sose fogom már megírni. A Fekete-Körös völgyi... olyan archaikus és olyan művészi, gyönyörű. Na, Györffynek bevallottam, hogy én Romániába akarok menni. El se tudtam képzelni, hogy hogy fogom megcsinálni. Mert apámékkal rosszban voltam, mert Ady miatt már majdnem megölt engem az apám. Hát, hogy megyek.

...Györffy állami ösztöndíjat akart nekem adni, hogy azt mondja, hogy ilyen embert keresnek, aki románul akar megtanulni. Hát majd hanyatt estem! Hát hemzsegték itt a székely egyetemi hallgatók, egyesületük volt, meg minden, mind tudtak valamennyire románul. S akkor ők keresnek egy embert. Akkor nekem

azonnal állami ösztöndíjat adott volna Teleky... Mondom, én nem fogadom el. Képzeld, ilyen marha voltam! Nem kötöm le magam Magyarországnak, én nem adom el magam. Jól tettem! Jó ösztönöm volt.

— *Miért?*

— Magyarországon, a pesti egyetemen ezt hirdették nekünk, hogy csak tanuljunk, szerezzünk diplomát, de állást nem fogunk kapni egyelőre. Majd ha visszaszerzzük Nagy-Magyarországot. Na, mondom, az sohasem lesz! Én visszaszerzem, de nem úgy. Én barátokat szerzek ott. Akkor Györffy azt kérdezte: hát a szülei tehetősek? Mondom, azok nem is tudnak róla (*nevet*). Hát hogy' gondolja a dolgot? Mondom, én dolgozni fogok, megélek. Abszurdum volt. Akkor mertem aztán bevalani a szüleimnek, hogy Györffy mellém állt. S akkor az apám, vékonyan bár, de küldött, levélben, levélborítékban küldözgetett nekem bankókat. Persze hamarosan felfedezték, és eltűntek a levelek. Megkoplaltam én, jártam a munkanélküliek izéjébe, a Hala de Carne-ba. Hónapokig ott ettem. De megharcoltam. Györffyiék aztán ezt méltányolták, hogy én mégis a sarkamra álltam. Györffyvel szemben is ki kellett vívnom a függetlenségemet. Amikor hazakerültem, dolgoztam a *Moldovai Csángók*-on, egyszer csak azt mondja nekem Györffy, hát ugye kun eredetűek ezek a moldovai magyarok. Mert ő kun volt, karcagi... Mondom, hát én utánanézttem, de kunok semmiképpen nem lehetnek. Kitől tanultak meg ott magyarul? Utána néztem. A halicsi zsidóknak a kazár nyelvén, megnéztem mindent. Mondom neki, hogy nem. De ő úgy rá akar beszélni, olyan uram-bátyám módra, hogy hát az ő kedvéért (*nevet*)! Többet nem mentem feléje se. Hónapok múlva egyszerre csak üzent, az egyik tanítványát küldte, hogy mi van velem, dolgozok-e, miért nem megyek? Hát el-

mentem. Egy vak hanggal sem említette többet a kunokat. Hát meg kell nevelni az embereket, még a professzort is.

— *Szülőket is.*

— S megbecsültek, a talpamra álltam. És amikor először állást kínálkozott a Déli Múzeumnál, engem nevezetett ki oda. Szóval, meg kellett harcolni az életet, azt nem lehetett megspórolni.

— *Tebát '31-ben, amikor elindult, nem tudott még egy kukkot sem románul, és semmit a Gusti-iskoláról.*

— Egy kukkot sem tudtam románul, és nem ismertem semmit. Még el kell mondanom, hogy volt egy összeköttetésem. Apámnak a román származású kollégája, Tráján bácsi. Ő Komáromban volt magyar mérnök, Gróznak volt a barátja, együtt jártak itt, Gróza megírta... Minden vasárnapot együtt töltöttek, de Gróza a Jogra járt, Tráján pedig a Műegyetemre.

— *Gróza főleg a nőköz járt. Nagy nőcsábász volt.*

— (*nevet*) De nagyon derék ember volt a Gróza. Egy előadást tartott itt a szászvárosi volt iskolatársainak, a református gimnáziumban, a Lónyai utcában, a tornateremben. Sokan voltak, én eljöttem Debrecenből meghallgatni. Hát gyönyörűen beszélt az magyarul! És ismerte a magyar irodalmat, és idézte minduntalan.

— *Kún Kocsárd volt az iskola alapítója.*

— Igen, református kollégium volt. És Bodor Aladár, a jeles magyar költő tanított ott, emlegeti Gróza is, de kemény katonai fegyelmet tartott. Egy kicsit zokon vette Gróza.

— *Azért kérdeztem, hogy mit tudott a Gusti-iskoláról, mielőtt elindult volna, mert Gustiék akkor már egy csomót beszéltek...*

— Györffy mindjárt megadta a Romániából menekült magyar tanárok, az Erdélyi Férfiak Egyesülete címét, s

már idősebb tanár bácsi vállalta, hogy engem megtanít a román nyelvre. Tehát román nyelvtankönyvből, meg minden. Azt én halálisan untam. Németből meg latinból is bukdácsoltam, mert a nyelvtant nem bírtam... szinte semmit nem tudtam. Úgy mentem ki, hogy nem tudok semmit. Egyenest Oprean bácsihoz mentem a Ministerul Lucrarilor Publice-n, nagy úr volt, osztályvezető, délszaki növényekkel, minden. Nagyon kedvesen fogadott, mindjárt előhívatott egy fiatal bánsági gyereket, aki persze magyarul tudott, az vezetett engem Bukarestben az egyetemre beiratkozni, minden. Nagyon kedves titkára volt, a Gusti embere, mint később kiderült, az egyetem titkára. Az mindjárt beíratott a Valenii de Munte-i nyári egyetemre. Ingyenes, „bursa”... ráírta, de én nem tudtam, hogy az mi, mit írt rá. Valenii-ben mondta, hogy a rendőrség nyilvántartja, hogy hol van szállás. A rendőrtiszttel törtük a német nyelvet. Kérdezte, hogy szállodában, vagy parasztnál akarok megszállni. Parasztnál. Hát a cigánykovács-hoz küldött. De kedves, már jól elrománosodott cigányok voltak, az egyik cigánygyerek, egy 16 éves gyerek, az olyan boldogan tanított engem, a nála idősebbet, hát folyton járt a szája. Hát én három hónap alatt már beszéltem.

— Az előadásokra nem járt?

— Nem, mert abból egy kukkot nem értettem.

— De ott nem talált például magyar diákokat?

— De, a magyarok megkerestek. Bitay Árpád Györfytől kapta meg az én címetet, és megjelent a kovácsműhelyben. És mindjárt pártfogásba vett. Láta, hogy nem adtak tiszta ágyhuzatot nekem, csak a használtat. Akkor aztán összeszidta a cigányasszonyt, meg minden. Kérdezte, hogy nincs-e poloska. De van. Akkor kioktatta a cigányokat, hogyan kell a poloskát irtani. S akkor mondja,

hát neked ingyen ellátásod van itt az egyetemen, „bursa” be van írva. Gyere oda, szállás, minden ... Mondom, nem megyek én oda. Hát azok a züllött bukaresti diákok, egész idegen társaság...

— *Idős magyar diákok nem voltak ott? Mert mentek magyar diákok román szóra, hogy tanuljanak román szót, Iorgához.*

— Egy csomó magyar tanár jött oda románul tanulni, Bitay vezette őket. Az egyikkel véletlenül találkoztam. Egyszer valahol csak úgy lézengek, füttyörészek egy székelő nőt, már Bartók könyvéből tanultam, megszólal a közelemben egy ember — nem tudtam én, hogy az magyar — magyarul. Hát egy székelő tanárember volt. Hol tanultam én ezta nőt — kérdi. Hát, mondom, Bartók könyvéből. Jó, azt mondja, de Bartók nem jól írja azt le, mert ezt a cifrázatokat a zongorára kell tenni, nem az énekbe. (*nevet*). Minthogyha annak a székelő parasztasszonynak lett volna zongorája! (*nevet*) Nem is vitatkoztam vele. Hát ez volt a magyar középosztály, Erdélyben ugyanúgy, mint Magyarországon.

— *Iorgával találkozott?*

— Iorgához elvitte Bitay valamennyi magyart tanárt. Külön bemutatott engem, hogy én Magyarországról jöttem. Lekezelt velem Iorga. Ennyi volt Iorgával. Hanem én aztán Bukarestben az egyetemen ... nem értettem én azt az úri román nyelvet.

— *Bukarestben hol szállásolták el?*

— Bukarestben hirdették az újságban az albérleti szabakat. Engem kísért ez a bánati gyerek, s így egy polgári családhoz kerültem, vagy minek nevezzem... Hát egy nagyon érdekes tanulmány volt ez a bukaresti élet. Az albérletem. Egy özvegyasszonynak volt a konyhája meg egy nagy ebédlőszoba. Az ebédlőben volt egy dívány, hát azt külön kiadta nekem albérletbe azzal, hogy ebédlőben ők ott ebédelhetnek az albérlelőkkel. Az albérlelők

között egy repülőkapitány is volt. Az éjjel két óráig a tiszti klubban kártyázott, akkor jött haza. A kapitány úr... annak a tisztiszolgája az alagsorban lakott. A konyhában lakott egy öreg szakácsnő, székely asszony volt. De mogorva, szegény, elkeseredett, soha egy szót nem tudtam vele váltani. A tisztiszolga is magyar volt, kolozsvári gyerek. Talpraesett, nagyszerű fickó. Az, hogyha éjjel kettőkor megnyomta a kapitány úr a csengőt, egy nyikorgó fa csigalépcsőn rohant fel, és nyitotta ki neki az ajtót. A kapitány úr bevonult. Nos, odalent lakott egy szobaasszony a férjével, aki gyári munkás volt. Azt egész nap nem láttuk, este megjött, s csak egy ócska gramofon lemezt tett fel mindig. De az rám nagy hatással volt. Mert egy ilyen, nálunk Magyarországon is ilyen érzelgős műdal... volt *(énekel)* Minciuna, minciuna, trralalalala. Mert egy évvel később egy éjszakát Jászvároson kellett töltenem, míg a másik vonatot elérem Észak-Moldva felé. Tele volt az állomás. A földön is feküdtek, és aludtak az emberek. Hát, valahogy ki kell húzni másnap reggelig. De hallok aztán, hogy a vasutasok egymást közt ott tanakodnak, hogy hogyan adjanak össze annyi pénzt, hogy egy szegény asszonynak megvegyék a vonatjegyét, mert csak Jászvásárig vették meg neki. Kiderült, hogy egy besszarábiai cseléd lány, elment Bukarestbe, ott gyereket csináltak neki, és most a kórházból Jászvásárig váltottak neki jegyet. De Besszarábiába még hogy jut el?! Ott ült a karján a gyerekekkel...

— *Óriási probléma volt ez Bukarestben, és Gustiék kezdeményezték a szociális munkás képzést. S az ilyen szerencsétlen nőket gondozásba is vették...*

— ...Mondják ott a vasutasok, hogy nincs náluk annyi pénz, s nem tudnak hazamenni pénzért, mert szolgálatban vannak. És akkor kiderül, hogy itt van valahol a húga ennek a lánynak, egy harisnyagyárban, vagy hol, egy

ilyen munkásnő bentlakásban, de nem tudnak odáig sem elmenni, mert szolgálatban vannak. Akkor megcsólitom őket, hogy oda én el tudok menni, mert pénzt sajnos nem tudok, hiszen alig volt egy kis pénzem, de elmegyek a hűgához. Akkor mondják, hogy Minciuna a család neve! Borzalmas, a jobbágyaikat csúfolták az urak így. És persze a Minciuna-leányzó már hazament, nem volt ott... De énám olyan hatással volt ez a „Minciuna”... A szobaasszony nagyon jóra való, rendes asszony volt. A férjét nem ismertem. Hogy a férje állandóan ezt a rossz gramofonlemezt nyúzta, a Minciunát. Ez borzasztó hatással volt rám... Ezek neveltek engem, tudod?

— *Sokáig lakott annál az özvegyasszonynál?*

— Annál egy félévig voltam. De már nem bírtam fizetni, mert az apámtól is vékonyan jött a pénz, meg ellopták. Úgyhogy aztán Stahlék ajánlottak be engem a legjobb, legelőkelőbb kollégiumba. De ott aztán nem fogadtak be engem, az volt az ürügy, hogy nincs üres hely. Az a művelt... az a hazafias vezetőréteg, hát egy magyart...

— *Hogy bívták ezt a kollégiumot?*

— Nem tudom a nevét, hogy az milyen kollégium volt, de emlékszem, hogy kis szobák voltak, két vagy három ember egy szobában? Egyetemi hallgatók. De akkor mondom az illetékes gyerekeknek, aki ott fogadott, hogy hová menjek, mit csináljak. Azt mondja, van egy olcsóbb kollégium, s megadta a címét, a Cantacuzino utcában. Ott egy régi, nagy iskolaépület, magas, fűthetetlen. Egy nagy hodályban volt valami 15 vagy 20 vaságy. Hát ott befogadtak. Egy üres ágy volt még. Ott élttem aztán '32 őszén, mert '32 januárjában megint kimentem én egy falucskába. Térképről néztem ki. Mert a téli vakációban eltűntek az emberek, mind, diákok is,

tanárok is. Mit csináljak én? Az Akadémia könyvtárába jártam, nagyon kedves volt, nem volt túlzsúfolt, mégis embertelen dolog volt... A könyvtárosokkal még váltottam egy-két szót, de mondom, kimegyek én falura megint, ott olcsóbb, fillérekkért kaptam ebédet.

— *És nem kérték pénzt a szállásért.*

— Szállásért és kosztért minimálisat, alig valamit, a románok. A magyarok meg Moldvában nem fogadtak el semmit. Kinéztem a térképen. Érdekes, szép volt, ahogy én elindultam Brebuba. Ez Targovistétől északra van, egy Runcu nevű faluig, még nem is vitt odáig a vasút. Gyalog mentem Runcuba, ott megaludtam, a paphoz mentem be, hogy valahol ajánljon be, mert másnap megyek tovább Brebuba. A pap aztán elárulta, amikor Braunerrel később megint elmentünk hozzá, hogy nem tudta, hogy én miféle ember lehetek, hogy ne kellene-e a csendőrséget a nyakamra küldeni. Beajánlott a kántorhoz, megaludtam, a kisgyerekeitől reggel tanultam a kolindákat. Gyönyörű szép... persze iskolás kolindák voltak, de nekem új volt. Másnap, ahogy felébredtünk — addig gyönyörű őszi idő volt, szép nagy bükkerdők, tudod —, hát akkor meg térdig érő hó borítja az egész falut s a környéket. Hát most hogy jutok én el Brebuba? Mondták, hogy itt ezen az utcán kell kimeni, és arra. Kimegyek én a falu szélére, hát minden beborít a hó, ott sem út, sem semmi nem látszik, nincsenek az út mentén fák, semmi. Nézegetem, s akkor látom, hogy egy kis törés van a hegyoldalban, ott lehet az út. Elindultam vaktában *(nevet)*.

— *Gábor bácsi ezt a falut hogyan választotta ki?*

— Úgy, hogy a legtávolabbi legyen a vasúttól, két falun túl.

— *Stabl azt mondta nekem, hogy Gábor bácsi, amikor odaért azt mondta, hogy meg akar tanulni románul. S azt mond-*

ja, hogy akkor Stabl odament a térképhez, odatette a kezét...

— Igen, hát ez mese. Mert én már Brebuból jöttem vissza Bukarestbe, másfél hónapot töltöttem a faluban. Az nagyon kedves volt, egy öreg néni, az erdőkerülő, az folyton az erdőben járt a puskával, az öreg néni volt ott-hon, meg a kis unokája legtöbbször ott volt, egy olyan 12 éves kislány. Iskolás népdalokat tanultam tőle. De igazi szép népdalokat *(román népdalt énekel)*. A kis Margareta Ghiulescu, olyan kedves kislány... A szomszéd házakhoz is eljártam, mindenütt volt egy-egy nagylány, fonogatott, dalolt nekem, ha kértem... Jól éreztem én ott magam, mint a paradicsomban. Elmentem aztán egy pár más házhoz is, egy juhászhoz, aki elvitt a juhásztanyára. Egy barkácsoló volt, és elmagyarázta nekem, hogy mit csinál.

— *Ilyenkor jegyzetelt?*

— Mindent jegyzeteltem, rajzoltam.

— *Jegyezte a szavakat is?*

— Mindent, persze. Azt tanulom, hát elfelejtem, ha nem írom fel. A tárgyakat nem ismertem, a magyar névet nem tudtam. Így lerajzoltam a tárgyakat, ez volt az én néprajzi gyűjtésem! *(nevet)*

— *Ez nagyon jó volt!*

— S mikor visszamentem Bukarestbe, hát ez a Henri Stahl, ez nagyon érdeklődött. Mindjárt fölfedezték, hogy itt van egy magyar, itt cselleng egy magyar. Hova jártam én? Egyetlen szemináriumba jártam, a Tache Papahagiéba. Ott egy pár román, egy szlovák gyerek volt, egy bihari szlovák falu tanulmányozása, de azok olyan közömbösek voltak. Egyedül én érdeklődtem, s a Tache Papahagi azonnal felkarolt engem, mindent mutogatott, magyarázott nekem. Rengeteget tanultam tőle.

— *Nagy tudósok voltak a Papahagi család tagjai, nagy bölcsészek voltak.*

— Arománok, balkáni arománok voltak.

— *Persze, persze.*

— '56-ban felkerestem az öreg Tache Papahagit, nyugdíjas volt már. Megtudakoltam a címét, elmentem hozzá. Akkor mutatta: két nagy műve ott volt már évtizedek óta kiadatlan. Egy-egy mintaívet nyomtattatott ő a saját költségén, abból adott nekem. Az egyik az összehasonlító közmondás-gyűjtemény. Minden balkáni nyelvet ismert... A másik mű, nem is tudom, mi volt... Nagyszerű ember volt.

— *Ovid Densușianuval is volt kapcsolata?*

— Nem volt semmimi kapcsolatom. Elmentem egy órájára meghallgatni. Tömve volt a nagy terem, alig tudtam helyet kapni. Hát, kötelező volt a jelenlét. De egy vak hangot nem értem, a beszéde is rossz, valami torokbaja volt, és hát az a művelt emberek stílusa... Amiről megmondták a falusi parasztok, hogy ők a rádióból egy kukkot nem értenek, az egy más nyelv.

— *Tudja ugye, hogy '34-'35-ben nagyon összevesszett Gustival, és írt egy durva...*

— Valami rémlik...

— *Írt egy valóságos vádiratot Sociologia Mendax címmel, Hazug Szociológia, arra reagálva, hogy a Gusti-mű címe Sociologia Militans volt.*

— Hát, egy elaggott bácsi volt már akkor.

— *De még egyszer előrántotta a kardját.*

— Henri Stahl vett mindjárt az oltalmába.

— *Ezek szerint nem Ön kereste meg a szociológusokat, hanem...*

— Nem. Vele az egyetemen véletlenül találkoztam, és ő kezdett érdeklődni, hogy hát magyar vagyok és mit csinálok ott. És akkor mondtam neki, hogy falun jártam, hol voltam, és milyen kedvesek a lányok, és mennyit tanultam. No, azt mondja, vigyünk el Dragusba,

majd a dragusi lányok azok *(nevet)* ... El is vittek. Hát csakugyan! Halálosan beleszerettem egy kis dragusi lányba, Ana Popa Radbe. Jaj, jaj...ott akartam maradni!

— *Most értem, hogy az gustisták miért szerették Dragust! Tulajdonképpen a lányokba voltak szerelmesek!*

— Nem hogy olyan szépek... hát szépek voltak, ugye. Feketék voltak. Ezek a fekete oláhok, a cara. Ez még egy egész fiatal lányka volt, olyan 15-16 éves korú lehetett. Még otthon volt a nénje is, annak már volt udvarlója, azok együtt táncoltak. A kisöccsük furulyázott, és az Anna meg nekem a nótákat dalolta és diktálta, s hát egy olyan nótát, hogy én belebolondultam, Ez volt a nótája, hogy „Foaie verde, iarba neagră” ... Már csak ez is! „Trec pe drum lung, lumea mă-ntreabă/ de ce-s galbenă și slabă/ și de ce m-am înnegrit/ Căci prea am silit la iubit/ Și-am de tinerea/ Și mi-am stricat fetia/ Galbenă-s de felul meu/ Slabă sunt de dorul tău!” Hát, mikor ezt nekem...

— *Ezeket nagyon szerette Brauner is, Mihai Pop is. Amikor Gábor bácsi kiment, akkor Gustiék már azelőtt ott voltak.*

— Persze. Már a nyári kampány ott volt. Ez a pótgyűjtés volt.

— *Sakkor Stablon kívül még kikkel volt a csapatban?*

— Nem tudok mindenkit, de a szociológusok közül Golopenția ott volt. Mert aztán Golopențiával voltam jóban. Brăiloiu volt ott, ő a siratókat gyűjtötte, Stahl volt neki a gyorsírója. De előzőleg ők engem elvittek még '31 karácsonyán Besszarábiába, Cornovába. De az nem volt olyan... a cornovai románok nem fogtak meg annyira. Ott lézengtem, érdekes néprajzi dolgok voltak. Fa szekér, egyetlen vasszeg nem volt még abban. Nem használták, de ott állt az udvaron, minden darabja, gúzsokkal összekötve. Stahl külön megmondta, hogy

menjek el oda, s ott az udvaron van egy fa-szekér. Aztán, hogy hol van a legrégebb ház. Már nem lakták, egy kicsit dűledezik, de teljes épségben még a régi ház, a pici kis ablakokkal. Nagy élmény volt nekem. S az, hogy Besszarábiába eljutottam.. Egy másik világ volt. Ott a házak alját nem kékre festik! Ott pirosra! Még a Prut völgyében is. Az ajtók, ablakok farészei mind pirosak. Már Moldvában kékek. De a Prut völgyében még pirosak.

— *Ezt a kéket még a dobrudzsai lipovánoknál láttam. Orosz...*

— Moldvában is. A statisztikákban meg a *Dictionarul geografic*-ban megvolt, hogy hol vannak lipovánok, hol vannak magyarok. Mikor magyarul beszélő magyarokra találtam — mert addig csak románul beszélők, a Husi-ak, a Raducaneni-iek — a Iazul Porcului-ban, ott magyarul tudtak. Hát egy pár rongyos, piszkos, toprongyos ember ott karókat ver le, meg juhászok... megyek be egy nagy csúrszerű épületbe, ott van a másik.

Miféle másik?

Hát nem a mozis vagyok én?

Hát mondom, nem a mozis vagyok.

Hát akkor miféle vagyok?

Hát, némileg félve mondtam ki, mondom, hátha valami incidensük volt ezeknek a magyarokkal. De azért kivallottam, én azért jöttem ide, mert úgy hallottam, hogy itt magyarok is vannak.

Azt mondja... — románul beszélünk persze — ... hogy hát ők azok a magyarok!

Akkor, mondom, beszéljünk magyarul!

Jaj, hát nem, olyan elrománosodott magyarok. Olyan csángók, nem tudnak ők jól, csak románosan.

De, mondom, hát otthon milyen nyelven beszélnek. Oroszul? Azt hittem, hogy lipovánok...

Nem, hát azok magyarok. Magyarul...

Ejnye, mondom, hát tudnak magyarul beszélni. Én azért jöttem, hogy megtanuljak itt magyarul. Nevetnek rajtam, hogy én? Éntőlem kéne nekik tanulni, hát én tudok jól.

— *Gábor bácsi azt mondta, hogy a román kultúrát akarta megtanulni Romániában. S aztán hirtelen elment...*

— Erőszakkal!

— *Azt olvastam, hogy Brăiloiu mondta.*

— Brăiloiunak mutattam én a Dragusban lejegyzett dalokat. Akkor mondta mindjárt, hogy sajnos ezeknek nagy része műdal, nem jó vidék, miért nem tőle kértem tanácsot. De ő már nem volt ott, s akkor a téli vakációban nekem kellett döntenem, hogy hova megyek. Találomra egy hegyi faluba. Akkor azt mondja nekem Brăiloiu, ha minden áron gyűjteni akarok — fene akart gyűjteni, tanulni akartam —, akkor menjek Moldvába, ahol magyarok vannak. Mondom, nem megyek én Moldvába, mert én románul akarok tanulni, nem a magyarért jöttem én Romániába. De megírta Lajthának. Mert a Népi Szövetség Szellemi Együttműködési Bizottságának Brăiloiu volt a román képviselője. és Lajtha volt Magyarországnak.

— *Mindkettő frankofon.*

— Lajtától mindjárt megtudta Györffy. Kapok én aztán egy dörgedelmes levelet Györffyről: micsoda disznóság ez. Hát mást nem engednek oda a románok, téged meg ők küldenek, s te nem akarsz odamenni? Azonnal menjél Moldvába! Hát, mondom, jó magyar ember ez a Györffy, az ő kedvéért elmegyek, két hetet rászánok. Mit veszítek, hiszen tengersok időm van. Így szántam rá magam.

Akkor aztán kezdtem az Akadémia könyvtárában ki-

szedni az adatokat a *Dicționarul geografic*-ből. Tudod, hogy minden megyének külön megcsinálták a század elején, minden faluról ott volt, hogy kik a lakói. Megmondta, hogy magyarok, megmondta, hogy tudnak-e magyarul, vagy nem tudnak. Teljesen elfogulatlanul. Megmondta, hogy magyar templomuk van. Kírtam minden adatot, s amikor megvolt az egész, akkor elhátároztam... Még a magyar nyelvészek is, akik Moldvában jártak, Munkácsi Bernát, Kubinyi meg ezek, mind látták. Ezek a Magyar Nyelvőrben jelentek meg.

— *Mi volt a román mű címe?*

— *Dicționarul geografic al județului... cutare.* Minden megyének, s aztán a végén egyesítették a Lahovari féle öt kötetes nagy romániai *Dicționarul geografic*-ban. Megvan a ...

(A felvétel megszakadt. Amikor újra indítottam, már moldovai útjairól beszélt Lükő Gábor)

A moldovai út

... Szekér. Akkor feldobtam a kabátomat. Vadonatúj kabátot vett nekem az apám, egy osztrák lódent, olyan zöld színű kabátot. Hát mikor aztán a szekérről le kellett szállnom, megmutatták, hogy arrafelé van Iazul Porcului, arra már gyalog menjek, mert ők másfelé mennek. Keresem a kabátom, hát lecsúszott a szekérről.

Iazul Porcului-ban, azt mondják nekem, hogy ők csak elrománosodott...

Mondom, nem oda Buda! Mert maguk tisztábban tudnak magyarul. Mert mi meg elgermanizálódtunk. Magukhoz ez nem jutott el. De mondom, az, hogy romános fordulataik is vannak? Hát én megtanultam ro-

mánul, én tudom, hogy mi az, engem nem zavar. Én tanulni jöttem.

Ez aztán meghatotta az embereket.

Az egyik mindjárt eltűnt, a nevére is emlékszem: Kocsor Demeter, és érdekes, ezzel a névvel Békésben találkoztam megint. Ő eltűnt, de egyszer csak jön, egy kendőben összekötve nyújt nekem valamit. Mi az, nézem, valami 20-30 tojás. Hogy ő özvegyember, és nem tud engem ellátni, de ahol majd szállást és kosztot kapok, és ő is hozzá akar járulni.

— *Soba nem említi Gábor bácsi, hogy ezekben a falvakban pappal vagy tanítóval lett volna kapcsolata.*

— Nem voltak ezekben a kis falvakban. Egy templom volt, deszkával kiverve az ablaka, le is rajzoltam, meg van valahol. Végyes — románok is laktak ott Iazul Porculuiban. De volt katolikus templom, deszkával körükerítve, nagy udvarral, minden. A legtöbb magyar családnál a gyerekek már nem tudtak magyarul, a felnőttek meg mezei munkára jártak, nem tudták őket tanítani. Akivel legelőször találkoztam, az öreg juhász, aki verte a cölöpöket, annak a legidősebb fia már házas volt. De csak románul tudó felesége volt. Oda ajánlottak lakásra.

— *Szintén katolikus volt?*

— Magyar. Az asszony is magyar volt, de nem tudott magyarul. Hogy ott még nincs gyerek, fiatal házások, tehát nem zavarunk engem. Na de a harmadik ház meg az öregek háza volt, s ott egész apró gyerektől fölfelé volt vagy hat gyerek. S mindegyik tudott magyarul. Hát, egész napomat mind ott töltöttem, s azoktól tanultam. Minden gombomat levágtam a kabátomról, a gyerekek kérték. Jaj, de gyönyörű idő volt, két hetet töltöttem ott, tanultam magyarul ezektől a gyerekektől. A legidősebb kislány, az is olyan 14 év körüli volt, de az

már minden házimunkát végzett, mert a szülei mind munkában, elmentek. Már azon ábrándoztam, hogy megvárom, amíg ez a kislány felnő, s elveszem feleségül, s odaköltözöm. Marhaság, tudod, a világ végén, elrománosodott társaságba, egyesül ez a család...

— *Jó lenne tisztázni milyen szerepe volt Györffynek, Kodálynak vagy Brăiloiunak a moldovai kutatás ele kezdsében.*

— Kodállyal én nem tárgyaltam akkor, amikor Romániában voltam, se nem leveleztem. Kodálytól elváltam azzal, hogy vállaltam a szemináriumban a bihari gyűjtést. Kodály erre azt mondta, hogy no-no, az nehéz dolog lesz, a bihari nyelvjárás, az távoli az irodalmi nyelvtől. Később ismerkedtem meg, mikor Gyulára kerültem, a bihari nyelvjárással, mert a méhkeréki románok, a kétegyháziak még ugyanazt a nyelvet beszélnek, gyönyörű nyelvjárás. Három nyelvjárást tanultam végig. Előbb a munténiait, másodszer a moldovait... hát az is egészen más, és disznóság, hogy a román nyelvtudomány eltussolja, és ellopja a moldvai nyelvet.

Hát ez egy külön állam volt, és külön nyelv volt.

Ott nemcsak a kiejtés, hanem a szókincs nagy része is...

— *Stablhoz intézett leveleiben azért említi Kodályt. Hogy előadást fog tartani Kodály szemináriumában, ezt '33-ban írta.*

— Tudtommal, amíg én Romániában voltam, Kodály már megunta az előadásokat a bölcsészeti karon, s abba hagyta. Mire én visszajöttem Romániából, '33 nyarán utasítottak ki, akkor úgy tudom, hogy már nem volt Kodály-szeminárium. Györffyt viszont akkorra már rendes tanárnak kineveztette.

Györffy mint a néprajz rendes professzora a bölcsészeti karon. De csupa közgazdasági hallgató jött vele a

Közgazdasági egyetemről. Sem nyelvtudományt, sem filozófiát nem tanultak. Én kiríttam ebből a társaságból.

De a szociológiához akkor én nem sokat konyítottam.

— *Térjünk egy kicsit vissza Bukarestbe. Ezzel a bukaresti szociológus társasággal, Stablal járt a szemináriumokra, a kurzusokra?*

— Nem jártam én hozzájuk. Ők először '31 karácsonya előtt csíptek fel, hogy Bessarábiába mennek, s ha van kedvem, elvisznek a saját költségükön. Hát, mondom, köszönöm, akkor megismerem... Borzasztó megszerve volt, egy egész éjszaka vágatott velünk a gyorsvonat. És zsúfolt volt a vonat, a folyosón álltunk, s egész éjszaka magyarázta nekem Stahl a szociológiát. Hát én abból nem sokat kapiskáltam, románul sem tudtam nagyon jól '31-ben... De ott ismerkedtünk meg közelebb-ről, s ott vett az oltalmába. És aztán mikor a következő nyáron, '32 május elején mentek Dragusba, és megint vittek magukkal, akkor már mutogattak nekem mindent. De a szociológiához akkor én nem sokat konyítottam. Amikor megjelent Stahlnak a könyve, *Tehnica monografiilor sociologice*, azt olvastam. Akkor az ismertetést először a könyvről írtam, de az nem jelent meg, hanem aztán írtam az egész monografikus kutatásukról, és az megjelent. Azt ismered?

— *Hogyne.*

— Megjelent egy kötet '35-ben. Mert én már '33-ban,

mikor hazakerültem, itt mindenütt a fiatalok, a szociográfia, a falukutatás, de teljesen az ujjukból szopták, ilyen újságíró-stílusban, a nyomor meg a cifraság, a cifra nyomorúság. S akkor mindig ilyen diákgyűléseken mondom, hogy emberek, hát a románok hol tartanak már, s mi itt nyomorgunk, hát szégyen és gyalázat. És még azt hirdetik, hogy a románok, a Balkán... S akkor, addig-addig, hogy megíraták velem ennek az ismertetését, s az megjelent aztán egy kötetben. Gondolom, hogy nem nagyon lelkesedett azért a magyar szerkesztő, Bodor Antal nevű úr, aki aztán Karácsony Sándornak sem volt nagy híve, nagyon konzervatív bácsi volt. Biztosan Györffy oktrojálta rájuk. Bár Györffynek sem nagyon...

— Éppen az az érdekes, hogy azt mondja Gábor bácsi, hogy Györffy túlságosan materialista és konzervatív ahhoz a szociológiához viszonyítva...

— Hát ő a románokat is lenézte, ugye, és beképzelt volt, hogy ő a nagy tudós. Pedig ő nagyon gyenge tudós volt! (nevet) De jó ember volt, és magyar ember volt.

— A levelekből az derül ki, hogy nagyon szerette Németh Lászlót.

— Igen.

— Nem tudom, hogy már abban a periódusban, '33-ban, olyan fontos ember volt Németh László Gábor bácsi számára? Mert a leveleiben többször említette.

— Németh Lászlót én nagyon tiszteltem. Azt hiszem, még mielőtt kimentem volna Romániába, már megjelent neki a Tanú című folyóirata...

— Nem, nem.

— Akkor csak azután ismertem meg, de én nagy érdeklődéssel olvastam és nagy tisztelettel. De annyira félnék voltam, hogy hát én senki-semmi vagyok. Rossz tanuló voltam a gimnáziumban, meg minden, s így Né-

meth Lászlót csak messziről tiszteltem. Mikor kiadtuk Karácsony Sándornak az első könyvét, a *Magyar nyelvtanát*, akkor ő dedikálta, és velem küldte el Németh Lászlónak. A budai lakására. De én olyan gyámoltalan és buta voltam, hogy elvittem hozzá, nyáron, ugye, besötétített lakás, kijött oda a felsötét előszobába, átvette, és nem beszéltünk. Ő már akkor megjárta Romániát. Viszont az én hatásomra! Mert kezébe kerülhetett a *Román Szociológia*. Mert azonnal a szociológusokhoz mentek.

— A Gábor bácsi leveleiből kitűnik, hogy már '33-ban nagyon nagy tisztelője volt Németh Lászlónak. A levelekből az derül ki, hogy Gábor bácsi mozgatta itt a dolgokat.

— Én mozgattam, mondtam mindenkinek... Na, de várjál, Bakk Péterről még nem beszéltünk.

— De mikor találkozott vele?

— (nevet) Hát Bukarestben, már ott élt.

— Már az elején pontosan ezt akartam megkérdezni.

— Én néha benéztem a Magyar Kollégiumba, de ott csupa közömbös gyerek volt, aki csak oklevelet akart szerezni. A pap, a Nagy Sándor, az is egy egyszerű ember volt, rendeztek ott egy előadást. A Bukaresti Magyar Kultúregyesület, vagy nem tudom mi volt. A Nagy Sándor tartott előadást a „nemzeti eszméről”. Akkor egy leány szavalta a ... na, az Ady verset a ... hogy is van már ... a fiatalok általában ezt szavalták Magyarországon is. Annyira közismert...

— Később eszünkbe fog jutni. De ezt az ünnepséget milyen alkalomból szervezték?

— Nem tudom már. Egy ilyen magyar irodalmi est volt.

— A Kís Ferenc kör volt ez?

— Az lehetett, igen.

— A Zalomit utcában?

— A király palota mellett be az utcán, és ott volt a református templom az utca végén. Az egyik vajdájuknak a nevére volt elnevezve.

— *Stirbei Voda.*

— Na, hát ott találkoztam ... Egy-két ember... De a legtöbbje nem volt érdekes. Például egy fiatal tiszt, a román hadseregben szolgált. A román tisztek utaztak rá, vitték zülleni, minden, az panaszkodott, hogy nem tud szabadulni tőlük. Katolikus volt, de bejárt a református templomba. Elcipelt egy magyar katolikus paphoz. Az egy olyan jelentéktelen ember volt, mesélt ott mindent... Na, de ott volt a Bakk Péter. Végzett teológus volt, s minden héten, minden vasárnap valamelyik vidéki városba elutazott, cipelt egy ekkora nagy harmóniumot, ilyen táska-szerűen, és ott református istentiszteletet tartott. Elfogott az utcán, ha hallott valakit magyarul beszélni, összeszedett 2-3 embert, és a lakásukon tartott velük egy pontos kálvinista istentiszteletet...

— *Aztán elment szociológusnak is.*

— Igen, de várjál, hogyan? Végigjárta Havasalföldet, de mire visszakerült a következő évben ugyanoda, azok már sehol sem voltak. Mondom neki, te ember, ez hiábavaló munka. Miért nem mégy oda, ahol tömegesen vannak a magyarok.

Jaj, de hát azok pápisták!

Hát erre nem tudtam mit mondani. (nevet) El voltam keseredve, hogy itt van ez a jóindulatú ember, mert ez mégis okos, értelmes... Elvitt még a bátyjához is. Tudod, ki volt?

— *Hogyne! Kitűnő orvos volt.*

— Nagyon jól menő nőgyógyász, az Elek. Egyszer vacsorára hívtak. Próbáltak ott lebeszélni, hogy ne menjek én parasztnak, mert az nem valami rózsás élet. Mert ők karácsonyra hazamennek, és az édesapjuk, egy pa-

rasztember sötét hajnalon elkezdte őket biztatni, hogy Elek, Péter, adjatok már az állatoknak enni-inni, hogy legalább az ünnepen ne kelljen nekem hajnalok hajnalán felkelni. Hogy ne menjek én parasztnak! De hát én konok gyerek voltam, és csak azért is, nem tettem le... Na de Péter... egyszer aztán mondom, hát itt élsz már évek óta. És tudod te, hogy mi van itt? Hát azt sem tudod, hogy világra szóló nagy dolog, ami itt a szociológiában történik. Hát itt élsz, és nem tudod! Akkor aztán elment tanulni. Erről nem tudnak, ezt nem írják meg. Később értesültem, én ezt már nem tudtam, hogy ő csakugyan elment.

— *És ő volt a „Szociológus” az Erdélyi Fiatalok mozgalmaiban! Akkor már Venczel átment a Hitelhez.*

— Talán ez volt az egyetlen értelme, hogy én kimenetel!

— *Ezt a dolgot én nem is ballottam soha, mert szégyen Bakk Péter meghalt a háborúban.*

— Én is később értesültem róla... Katonaként?

— *Igen. Tulajdonképpen miután a Gusti kapcsolat véget ért, elment valahova tanítani, s aztán eltűnt a háborúban. Az Erdélyi Fiatalok-ban, s főleg Cseke Péter levelezéskötetében van rengeteg Bakk Péter-levél, nagyon érdekesek.*

— Nem mindig az van, amit az ember eltervez ... Hanem egész másként alakul.

— *Azért akartam többet kérdezni Bukarestről, mert a levelekből az derül ki, hogy csalódott a bukaresti magyarokban. Nem küldték el azokat a dolgokat, amelyekre szüksége volt a kiutasítás után, sőt, valamilyen fonográfhengereket sem adtak vissza. Ki volt az a magyar, akiről itt szó van?*

— Brăiloiuék, a román zeneszerzők egyesülete, már Veress Sándornak is hengereket adtak ajándékba, hogy hozza haza a Néprajzi Múzeumba. Ők csak egy máso-

latot kértek a lejegyzésekből. Nekem ide is adta, én abból másoltam a román diákotthonban. A román diákok kérdezték, mit csinálok? Mutattam nekik, a román zeneszerzők egyesületének a magyar népdalgyűjtését *(nevet)*. Soha senkivel semmi bajom nem volt, egyedül két falusi csendőr káplár, akinek az a dolga, hogy gyanakodjon... Brailoiu nekem is felajánlotta.

Mondom, én nem gyűjteni akarok, cipelni azt a fonográfot. De a második utamra, amikor '32 karácsonya előtt megint kimentem Moldvába, amikor Brăiloiuék azt mondták, hogy ne menjek még...

Egész '32-ig Bukarestben rostokoltam, merthogy már Gömbös Gyulának kerültek itt uralomra, s nehogy bajom legyen. Majd, ha elcsitul minden. Hát én ott rostokoltam. És karácsony előtt azt mondom Brailoiunak, hogy én most már a karácsonyi vakációra nem maradok Bukarestben, mert mindenki hazamegy. Nem maradok itt, én megyek most már, akár adnak ajánlólevelet, akár nem. Hát adtak, akkor persze már Gusti volt a miniszter. Elmentem, de aztán közben volt egy félreérthető levelezőlap. Egy moldvai gyereknek írtam, s azt félreértették. A román diákotthonba érkezett meg annak a gyereknek a levelezőlapja. Tanító lett aztán a falujában, ahol én a szüleimnél voltam előző nyáron, a Martinás Károly... Mit is kezdtem el?

— *Arról beszéltünk, hogy bukaresti magyarok közül valaki nem vitte el, több levélbeli felszólításra sem, a fonográfhengereket Brăiloiuékhoz.*

— Tehát úgy volt, hogy én cipeltem ezt a fonográfot, meg a hengereket, de hát az élő kapcsolatok... Úgyhogy ez ritkán jutott eszembe, hogy én énekeltessem az embereket. Pár ritka dolgot felvettem, ott, ahol már nem tudtak magyarul, csak egy öregasszony, a Suszter Józsi Jugában. A legjobb barátom volt, minden nap ott vol-

tam náluk órák hosszát, ott ebédeltem, meg minden. Máshol voltam szállásban. A végén derült ki, hogy ez az ember két évet töltött, mint hadifogoly Magyarországon, '16-ban *(nevet)*. Hónapokig odajártam. S a legvégén derült ki!

Tudod-e? Egy nyelvészeti, nyelvtudományi problémám az, hogy az emberek a primitív képzetben azt hiszik, hogy a név és a tárgy szorosan összetartozik.

Hát, elmondja ő is, mint hadifogoly, dolgoztatták ugye gazdaságokban, ahol a férfiak katonák voltak. Egy napon a gazdaasszony küldi, hogy hozzon már be a kertből két szál répát — ott főzögetett a konyhában.

Ő a kertben keresi a répát. Nincs! Megy vissza, s mondja az asszonynak hogy nincs répa a kertben.

Hát hogyne volna — mondja az asszony. De nincs, ő megnézett mindent!

Jöjjön velem, azt mondja, hát ez mi? Mutatja neki a répaföldet.

Ez, mondja, hát ez mürok! *(nevet)*

Nahát, akkor derült ki, hogy Suszter Józsi két évet töltött Magyarországon. A másik legjobb emberem a Beszlág János. Mind a kettőnek németes neve van. A Suszter neve honnan?... A Suszter nevet nem ismerték ott Jugában... A szomszédos kis zsidó targusorokból, ott ugye németül beszéltek, hát onnan.

— *Ott inkább jiddisül beszéltek.*

— Hát, az a jiddis, az német... A másik, a Beszlág János, hát atyáúristen, ez is német nevű, Beschlag, románul „s”-sel írták, „sz”-nek ejtették. Eszembe sem jutott, hogy kérdezősködjek, hogy ez német név hogy került ide. Egyszer aztán kiderült, hogy az öregapja is katona volt. De akkor még a román hadseregben török tisztségek voltak. Ez „besli aga” volt, románul „besleaga”. És ő hazajött, és azzal hengegett, hogy ő altiszt volt a román

hadseregben, „besleaga”, s így rajta maradt a Beszlág név.

És én meg elkönyveltem volna németnek!

Most képzeld el, hogy az amerikai történészek...

...Hát ez meg tudod, hogy' volt? Ez meg '19-ben vult be a román hadsereggel Budapestre. És én nem tudtam erről semmit, csak a legvégén derült ki. De ő már '32 nyarán megkért arra, hogy menjek be vele Roman városába, mert ott dolgozott a cukorgyárban. Hát csak egyszerű munkát, ugye, a mészköveket törte. Ilyen nagy mészködarábok voltak felhalmozva... Menjek, és fényképezem le, amikor ő ott dolgozik. Hát, nekiöltözött, s egy vasárnap beeresztettek minket, s akkor vett egy nagy követ, felvette a nagy kalapácsot, ilyen toronyszerű, fölemelte így — na most fényképezzen! És én nem ismertem ezt a plakátot, csak amikor most a kommunisták kiadták a '19-es ... Mondom, atyáúristen (nevet), ha ezt a román rendőrség ismeri! De ő se tudta, én se tudtam. Mert ők szedték le a kommunista plakátokat '19-ben a falakról, s ő ismerte. De én már nem ismertem, mert mire mi Trencsénből idekerültünk, addigra ők már leszedték. Hát ilyen kalandjaim voltak...

— *Bukarestben Péteren kívül még kikkel volt kapcsolatban. Egy levélben azt panaszkolta Stablnak, hogy miután kiutasították, megszakadt minden kapcsolata, nem akarnak levelezni, nem akarnak írni.*

— Én egyedül Golopențianak írtam pár levelet. Abból idéz Stahl, úgy látszik, Golopenția hagyatékából az ő kezébe kerültek az én leveleim.

— *Nem, nem. Őt levelet írt neki.*

— Erre nem emlékszem. Láttad, hogy neki szólt?

— *Persze, úgy kezdődnek, hogy „drága domnule Stabl”.*
Sőt, románul írta!

— Persze.

— *Írbatta volna franciául, vagy németül.*

— Nem. Énvelem mind akartak németül vagy franciául beszélni, Brăiloiu is. Mondom, ne haragudjon, de én németül is rosszul tudok, franciául meg éppen nem tudok, mondok, én nem franciául akarok itt megtanulni. Én azért jöttem, hogy románul tanuljak. És én románul már mégis könnyebben beszélek. Igaz, hogy inkább parasztnyelven, de engedje meg, hogy románul beszéljek. Jól van, hát akkor beszéljünk románul. Mindenkiel románul beszéltem. De erre nem emlékszem. Csodálom. Ez meglepő számomra. Meg mertem volna esküdni, hogy ez a Golopențianak írt levelekben volt.

— *Az lehet, hogy Golopențianak is írt, mert a Stabl levelekben azt írta, hogy elküldte Golopenția számára egy könyvecskéjét Karácsonynak, aki valamikor a húszas években az elemi iskolai tankönyvekkel kapcsolatban írt valamit. Ezt én a Stablhoz írt levélből tudom. S ezekben rengeteg dolog van, például a Németh László Tanú problémája, '33 májusában írt erről. Sokat emlegeti Róheim Gézát, mint akinek a szövegeit nagyon szerette.*

— Csak az irodalomból ismertem Róheimet.

— *1933 májusa előtt, s ebben a levélben írja először Stablnak, hogy remélem, tudod, hogy mi történt velem, kiutasítottak.*

— Akkor már Pestről írtam.

— *Persze, persze, hogy Pestről.*

— '33 májusában? Érdekes, hát ezt nem tudtam. Azt hittem, hogy később, júniusban, vagy mikor fogtak el. Nem is tudom a pontos dátumát.

A népdal szövegeket följegyeztem, azokban a füzetekben ott van a dátum, hogy meddig gyűjtöttem Bogdánfalván. Csak abból tudom, hogy körülbelül mikor tartóztattak le.

— *Júniusban már arról ír, hogy nagyon örvend, hogy*

Stabl válaszolt, mert attól félt, hogy a Gusti-iskola megbaragudott.

— Hát most a fejemre olvassátok a leveleimet. De amit én kaptam, zsákokba gyűltek a levelek. Hát tudod, hogy milyen hányatott életem volt, hányfelé utaztam. Sok... Lehet, hogy kiselejtezttem, lehet, hogy valahol megvan egy zsákban.

— *Gábor bácsi többször ígérte Stablnak, hogy recenziót fog írni a magyarországi szociológiai monografikus irodalomról az Arhivának. Aztán sikerült?*

— Nem írtam.

— *Kiderül az is, hogy megrendelte és megkapta Stabl kötetét, a Tehnica monografie sociale-t.*

— Igen.

— *Gábor bácsi '33-ban mind követeli, hogy Stabl azt küldje el, de az csak '34-ben jelent meg. Azt szeretném megkérdezni, hogy 1935-ben — mert '35-ből van egy utolsó levél — azt írta, hogy el van foglalva a doktori disszertációja megírásával, s ezért nem tudja lefordítani a Stabl könyvét. De van egy erdélyi barátja, aki jól tud románul, és akar egy szociológiai monografikus kutatást végezni Zala megyében fiatalokkal, s ő fogja lefordítani.*

— Ez a Pócsi Feri volt. A Mevidesz-nek, a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetségnek volt egy diákok háza, ilyen bentlakó nagy ház, a Hársfa utca végiben. És ott volt egy pár ember, aki érdeklődött. Ott volt ez a politikus Nagy Imre, aki aztán politikus lett.

— *Melyik Nagy Imre?*

— Nem a miniszterelnök, hanem a másik. De az is szerepelt. Ott volt még Gunda Béla.

— *Kovács Ferenc?*

— Kovács Ferenc nem. Kovács Laci, a néprajzos, meg a bátyja, a Péter. A közgazdasági egyetemen voltak a Györffynek a hallgatói, de aztán átjöttek néprajzra. Ez

a Pócsi Feri, ez Pócs, a híres búcsújáró helyről való volt, ahol románok is laktak, s azt a szatmári nyelvjárást valamennyire tudta. De nem sokat, írni-olvasni. Nem szociológusok kiadványait is kezdtük volna ott szervezni, hogy csináljanak Baranyában egy ilyen monográfiát. No de nem voltak hajlandók, mert ezek már mind nagy emberek voltak, a Gunda Béla, meg a Kovács, meg ez a Nagy Imre, vagy nem tudom, hogy hívták. Nem jöttek, aztán azt mondták, hogy hát a Pócsi Feri tanulja meg tőlem a román szociológiát, s akkor majd ők elmennek.

— *Akkor nem került rá sor?*

— Semmi sem lett belőle.

— *Ez a Kemse.*

— Kemse.

— *S akkor tulajdonképpen a Kemsén, ott nem vették figyelembe Gábor bácsinak a ...*

— Semmit, nem is álltak szóba velem.

— *Nem is hívták meg?*

— Nem, mert én már eleve mondtam, hogy látom, hogy ők nem komolyan csinálják... A Kerényi György volt a zenész, mindegyik szaktudományos izét csinált, fogalmuk sem volt a szociológiai szempontokról. Stahlék bedőltek nekik, hogy hát rájuk hivatkoznak, hogy hát Magyarországon már jelent valamit... Hát semmit, de mindegy. Ez egy törtető társaság volt, ugye Gundáék.

— *Eleve egy ilyen barcos kiindulópontja volt ennek, hogy „veszélyben a Dunántúl”, „az elsüllyedt magyar falu”, Kemse.*

— Mindenféle tüntetések voltak. Más diákok is. Például egy barányai faluban, ahol már kihalt a magyarság, a református templomból elhozták a harangot, és végigvitték a Nagykörúton. És kongatták a harangot, hogy a

Dunántúli magyarok kihalnak. Nagy cirkusz volt, aztán az újságok is, a politikusok is, hogy „nahát, nem igaz”. Csakugyan kihaltak ott. Mikor én Pécsre kerültem, akkor elvittek, s jártam ezekben a falukban. Omladozó templomok, hull a vakolat, minden, de szép nagy barokk templomok, és csak németek vannak, és újonnan épült német templom. Hát szóval, nem könnyű dolog ez!

— *Ebből úgy néz ki, hogy ezen a vonalon valami mégiscsak történt, mert elmentek ezek az írók: Németh László, Boldizsár Iván, Keresztury Dezső Bukarestbe, aztán felmentek Bukarestből... Úgy néz ki, mintha nem tudtak volna semmit, nem olvastak volna semmit.*

— Ők mindjárt politikai eredményeket akartak elérni, és arról alkudoztak. Ebben nem voltak illetékesek a szociológusok. S akkor ők csalódva jöttek haza. Én egészen másképpen... Én semmiféle föltételt nem szabtam, ahogy az Úristen sem szabott nekünk föltételt, hogy a fiát elküldte ide. Nem lehet alkudozni! A másik embert igénylém teljesen. A román embert én igényeltem, és megkaptam. Jó barátokat. És én tartoztam azzal, hogy föltételek nélkül a barátjuk legyek. Nem alkudozni.

— *Végül is miben látja annak az okát, hogy Magyarországnak nem tudott a Gusti-iskola...*

— Már csak azért sem, mert a románokat itt gyűlölni kellett hivatalosan. Ott minden rossz! Majd mi megyünk! Hát, mit csináltunk volna ott? Poklot! Én lementem egy román faluba a Lápos völgyébe, Rogoz. Egy gyönyörű szép kis román falu. Egy régi fatemplom, még ilyen gerendák ...

(Az első kazetta vége)

— *Akkor a társadalomkutatás is rosszabb helyzetben volt mint Romániában.*

— A Teleki tanársegédeit, tudsz arról? ... Teleki mellett a Kovács Laci meg a Kovács Péter voltak tanársegédek a Közgazdaságon. Azok megrendeztek akkor, amikor én hazakerültem, egy kiállítást, a nagybirtokról és a nyomorról. Rettenetesen nagy felháborodás az országgyűlésben. Sarokba szorították a szerencsétlen Telekit. Kénytelen volt megtagadni a tanítványait, és betiltani a kiállítást. Ez '34 végén lehetett, '35 elején.

— *Érdekelne, hogy miután kiutasították Romániából, leveleiben állandóan készült, hogy magyarországi monográfiákról, régiékről, újakról írjon. Hogy csak egy példát említsek: Weisz Istvánnak a könyvét dicsérte, említi Medveczkit...*

— Medveczki egy tót ember volt. A Gyetva-monográfiaját kiadta, az Etnográfiában magyar nyelven bő cikket, népdalokat. Nagyszerű ember volt ez a Medveczki. Nem lehetett nagy kapacitás, nem tudok róla közelebit semmi. Csak az írásait.

— *Értem. Egy másik akit említ, egy Partos nevű, akit nek egy ... monográfiája volt.*

— Nem tudom, ki az. Ellenben megemlítem neked, mert a románok, Stahlék hívták fel a figyelmemet rá, hogy már '14-ben megjelent egy nagyszabású, nagyon jó monográfia, a Rasinari monográfia, a Szeben megyei Rasinariról. Victor Pacala onnat való orvos, aki 20 éven keresztül gyűjtötte az adatokat a szülőfalujáról, és meg is jelent '14-ben, Szebenben. A Széchenyi könyvtárban én is megtaláltam, amikor hazajöttem, s olvastam is. A románok megírták. Egy ember csak egy egész életen keresztül tanulmányozva tud egy falut monográfiában... Ők hatvanan csinálják, ugye!

— *Érdekes a levelekben, hogy Gábor bácsi állandóan kér-*

dezi Stabltól, hogy megjelent-e a Dragus monográfia. Sose jelent meg!

— Nem jelent meg?

— Nem, megjelent belőle...

— Ja, füzetek, azokat én láttam, igen.

— *Őt vagy hat füzetet, de egyetlen egy nagy monográfia jelent meg, a Stabl féle Nerej. S azt is franciául írta meg, mert akkor jött ez a konferencia...*

— '39-ben.

— Igen, Gábor bácsi nem jött?

— Kaptam meghívót. Aztán kaptam egy hosszú francia nyelvű táviratot, amiben közlik, hogy sajnos a háború nyomán...

— *A meghívót, azt tudom. De jelentkezett Dékány is, Dékány István.*

— Igen?

— Persze. Azután persze, hogy nem ment el.

— Borzasztó gyenge ember lehetett. Én megnéztem akkor a könyvecskéjét.

— *Neki rengeteg könyvecskéje volt, de bát nem volt bennük semmi érdekes. De olvastam egy tanulmányban, hogy Magyarországról Dékány szerepel. Nincs meg az egész konferenciaszervezésnek a levéltára. De Gábor bácsi küldött dolgozatot is, előre elküldte, vagy erre nem emlékszik?*

— A konferenciára? Nem küldtem, nem emlékszem legalábbis.

— *Érdekes, hogy a híres Marc Bloch azt írta egy levélben, ne haragudjatok, olyan feszült a helyzet, hogy képtelen vagyok írni.*

— Magyarak közül Bukarestben egyedül a Bakk Péter volt, akivel jóban voltam, s akit komoly embernek ismertem meg.

— *Másokkal nem volt kapcsolatban? A levélben nagyon lebúzza őket, hogy nem kommunikálnak. Kik nem adták*

vissza a fonográf hengereket? Hogy is hívták azt a diák-szövetséget?

— A diákok házában, a református diákotthonban. Mert engem 24 óra alatt kiutasítottak. És közben meg kellett keresni Brăiloiut, akitől a hengereket kaptam, a fonográf fölvévgépet visszavittem neki. A hengereket nem... Ott jelentettem Brăiloiunak, hogy én letettem a magyar diákotthonban, és megkértem a diákokat, hogy vigyék el a Román Zeneszerzők Egyesületéhez, és adják át Brăiloiunak. De ez nem történt meg, s Balla Pétert kértem meg, aki egy év múlva ment a bukovinai csángókhoz gyűjteni, hogy, mondom, ott utazik keresztül... — Mert Bukarestbe ment előzőleg... — ott utazik keresztül a moldvai magyar vidéken, hát szálljon ki. Elvitte kölcsön az én füzetemet — amik most még mindig nem kerültek vissza tőled —, és hogy vegye fel fonográfra ezeket a dallamokat, mert én csak egy párat vettem fel. Csak 10 henger volt nálam, abból is egy tönkre ment, mert egy okoskodó magyar minden áron, hogy ő méhész, és megönt hasonló hengereket... Balla Péter keresi, hogy hát miért nem jutott ez el, mert a hazafias magyar diákok azt mondták, hogy „ők nem adják ki a románoknak ezeket”! Hát Brailoiu megígérte, hogy ő elküldi postán, eljuttatja a Nemzeti Múzeumhoz! Ő csak egy másolatot kért a lejegyzésből. Akkor kiderült, hogy letették a pincébe, megkereste, hát már megette a penész!

— *A Sfintii Voievozi utcában volt ez a diákotthon, amit bombatalálat ért a háború alatt.*

— Igen? Ezt nem tudtam. A templom mellett volt, egész közel.

— *Még volt valaki, akit arra kért, hogy vegye ki a dokumentumait az egyetemről, és küldje el. S az sem küldte el. S végül ő küldte el.*

— Az én személyes egyetemi indexem meg minden, ez a külügy útján történt.

— *De valamelyik bukaresti magyart megkérte, s azt sem intézték el. A bukaresti magyarok nagyon levizsgáztak, Bakk Péter kivételével.*

— Csak arra emlékszem, hogy Györffy a külügyminisztérium útján szerezte meg. Utólagos kalandjaim a moldvai magyarokkal... Amikor bevonultunk Erdélybe, akkor egyszer csak kapok egy levelet a Külügyminisztériumból — megvan még itt valahol a levél, nemrég a kezemben volt —, hogy kiad most a magyar kormány egy könyvet az erdélyi magyarokról, s mellesleg a moldvai magyarokat is megemlíti. Hát, hogy én írom meg a moldvai magyaroknak röviden a történetét. Nyilván Györffy ajánlott be oda. Valami Sós nevű, ilyen evangéliumi keresztény mozgalmakban is részt vett ez a Sós. Ismerős volt nekem a neve, de nem ismerem. Az is már a Külügyminisztériumban... az írt nekem, és egy ismert politikus is, magyar hazafi ... hogy én menjek föl az ő költségükön a külügyminisztériumba, ott egy külön szobát adnak nekem, ott írom meg egy hét alatt. *(nevet)*

Hát, mit csináljak, felmentem, szabadságolt Debrecen szabad királyi város, mert hát a külügyminisztérium kér: Feljöttem, és meg is írtam. Kézírással, ugye... Egyszerre csak kapok én egy levelet, hogy Hóman öccellenciája, kultuszminiszter átírta az én dolgozatomat, s egyezzek bele, hogy az én nevem alatt jelenjen meg ez a szöveg, és elküldték. Mi volt benne, amit ő jobban tudott? Az, hogy a németek mentek előbb Moldvába, s a magyarok csak azután *(nevet)*. Hát így aztán megírtam a külügyminisztériumnak, hogy ha a Hóman öccellenciája jobban tudja, közölje a saját neve alatt, de én csak azt, amit én írtam... Így aztán közölték velem, hogy ak-

kor nem fog megjelenni. Ilyen kalandjaim voltak.

— *Engem az lep meg ebben a beszélgetésben, — s nem tudom mikor tudunk megint találkozni —, hogy tulajdonképpen minden igaz, csak másképp. Stabl úgy emlékszik, hogy Gábor bácsi kereste meg őket, innen az derül ki, hogy Stabl fogta meg.*

„Lükő, magyar királyi ethnografikus”

— Halvány fogalma sem volt Magyarországon senkinek, hogy Bukarestben mint csinálnak. Csak Bartóknak volt kapcsolata Brăiloiuval

— *És a Gusti iskola és Brăiloiu nem volt ugyanaz. És egy népzene kutatónak eszébe sem jutott, hogy Brailoiunak van egy ilyen duktusa. Csak a negyedik alkalommal ment ki, mert a falukutató elindult '25-ben, és ő csak '28-as monográfiával kezdődően vett részt a Fundul Moldovei-i kutatáson, és ott vitába keveredett Breazullal... Breazul ismerte Gábor bácsi? Nagy népzene tudós volt.*

— Breazul? A kultuszminisztériumban dolgozott. Brăiloiu emlegette, én csak a gyűjteményét hoztam el, de sajnos elkunyerálta tőlem egy méhkereki román a kolindagyűjteményét, nagyon szép kolindák. Brăiloiu csúfolódott vele, hogy például azokat a különleges ritmusokat Breazul úgy jegyezte le, úgy kapiskálta, hogy a tolla végére egy madzagot kötött, vagy egy cérnát, és akkor a fonográf membránjára is odakötötte a végét, hogy az rángassa a tollat. Breazul csúfolta, de hát az

egy derék ember lehetett.

— *Stabl is mesélte, hogy Brăiloiu rendkívül jó humorú volt, szörnyen ironikus oltyán arisztokrata. Ki nem állhatna, ráadásul Breazul német kultúrájú volt, ő pedig francia.*

— Engem is úgy mutatott be Brăiloiu... mindjárt az elején, amikor már bekaptam oda hozzájuk. Minden héten ott voltam a zeneszerzők szövetségénél. Ha jött valaki idegen, akkor bemutatott, hogy „Lükő, magyar királyi etnografikus” (*nevet*). Nagyon kedves volt. Egyébkét, ismered *azt* a kötetét?... Kiadtak egy vékony füzetet, a zeneszerzők egyesületének volt a 10. évfordulója, s ábécé rendben voltak ott a román zeneszerzők felsorolva, mindegyik arcképe és egy rövid életrajz egy pár sorban. Az első volt az ábécé rendben Bartók! (*nevet*) Nagy botrány lett Magyarországon, hogy Bartók román zeneszerző, szegény Bartók is két tűz között, kezdte magyarázni, hogy de nem, amiért román dolgokat is földolgoz, azért ő még magyar zeneszerző.

— *S amikor megkapta a Corvin-koszorút...*

— Azt tudod, hogy Brăiloiut meghívták, aztán '36 körül egy előadást tartott itt Pesten, a román dojnáról. Én jöttem ... nem is '36-ban, már én Debrecenben voltam, tehát '37-'38-ban, jöttem föl, meghallgattam én is. Találkoztam Brăiloiuval.

— *Valamelyik levélben Gábor bácsi azt írja Stablnak, hogy, ha Pesten átutazik, akkor jelezze, mert szeretne legalább az állomáson találkozni, nem úgy, mint Brăiloiuval, akivel sajnos nem sikerült...*

— Hát többször volt, többször átutazott. Tudod, a magyar-román társaságot, a debreceni magyar-román társaságot?

— *Olvastam egy régi interjút valamelyik vidéki lapban, vagy 15 évvel ezelőtt...*

— '46-ban csináltuk meg ezt a román-magyar társasá-

got, és Brăiloiut is mindjárt, meg Gustiékát tiszteletbeli tagnak...

— *De akkor már nem volt otthon, Romániában.*

— Akkor tudtam meg, hogy Brăiloiu Genfben van. Lajthától tudtam meg a címét, és azonnal írtam neki, s azt kértem, hogy tiszteletbeli tagunk legyen. Nagyon kedves levélben válaszolt, most nem találom, hát a fiáméknál van az is valahol. Brăiloiunak a saját kezeírásával. Két levelem van Brăiloiutól, egyiket Moldvába írta, mert én onnan küldtem meg neki, mit találtam Iugánban, a magyar nyelvű faluban. De a lányok már csak román szövegű, de nagyon szép és archaikus dallamra búcsúztatták a lánytársukat. (*énekel*) Milyen gyönyörű! Elküldtem azonnal Brăiloiunak. Válaszolt nekem ő is, kézírással, nagyon szép kis gyöngybetűi voltak, hogy jaj, hát ez egy erdélyi dallam, hát hogy került ez oda? És borzasztóan sajnálja, hogy már elhagyom Roman megyét — mert már írtam neki, hogy most megyek át Bákó megyébe —, és javasolja, hogy ott a román faluban is nézzek utána ... Én is sajnálom. Hogy mik lehettek ott, micsoda kincsek, a román faluban! Egy román gyűjtő, a Tudor Pamfile...

— *Még a század elején élt.*

— ...rengeteget publikált, gyűjteményt, minden az egyik könyvében — az *Industria casnica*, ott a szülőfalujában, Pepu, az Tecuci megye déli részéről való — közöl egy pár rajzot, román temetőbeli síremlék. Csodálatos, őskori dolgok, majd megmutatom, itt vannak a rajzok. Rossz kis rajzokat közöl, én aztán plasztikusan lerajzoltam. Csodálatos dolgok. Hát, hogy bántam... De akkor már régen visszajöttem Magyarországra, amikor ez itt a könyvtárakban kezembe került. Hogy mik lehettek ott, kincsek, amiket nem gyűjtöttek fel a románok. Hogy szét kellett volna ott néznem, ha már ott voltam... Ajja-

jajj... Nagyon megszerettem a románokat, hiába...

— *Soba nem kérdeztem, Bakk Péteren kívül erdélyi monografistákkal találkozott? Például Venczellel.*

— Nem. Ezeket csak az irodalomból ismertem meg.

— *Pedig nagyon sokan...*

— Igen, úgy látszik, hogy Bakk Péter közvetítésével.

— *Még Bakk Péter előtt Mikó Imre.*

— Nem ismertem őket, mert amikor én '31 nyarán lementem Romániába, csak egy hetet töltöttem Kolozsváron. De ott én az Oprea bácsi közvetítésével a vízi mérnöki hivatal vendégszobájában kaptam szállást. És az ottani magyar mérnökök, a tipikus magyar középosztálybeli emberek, fölényeskedők, hogy a románok így meg úgy... Nem vitatkoztam velük. Egyetlen értelmes ember volt ottan, egy jóindulatú ember, a Roska Marci bácsi.

— *Hogyne, hogyne, kitűnő.*

— Györffy mondta nekem, hogy keressem fel Mátyás király szülőházát. Nekem egy unokanővérem — ki lehetett az — a székelyhídi patikusnak, Benkert Mihálynak az özvegye volt. Roska Marci bácsi akkor járt ottan, amikor még élt a Benkert Mihály is. Én aztán később ismerkedtem meg az özvegyével, aki Lükő lány volt, Lükő Mariska. Oda vittem a bombázások idejére az egyik kislányomat, Székelyhídra. De a Roska Marci bácsi ott ásatott Székelyhídon, kiásta a szarmata kincseket, nagy világcsodája volt. Nagyon jóban volt ottan a Benkertékkal, a Lükőékkel. Mindjárt azzal fogadott engem, hogy mi rokonok vagyunk. Megajándékozott a könyvével. Sajnos odaadtam egy székely gyereknek, aki ide járt, s a régészetre fel akarta vettetni magát. Gondoltam, hogy lesz belőle valami, hát nem lett semmi. Nem vették fel, mert rengeteg jelentkező van itt. Hiába bízattam, menjen Bukarestbe, és ott tanuljon régészetet a

románoktól, és legyen jóba a román régészekkel. A romániai múzeumok kincsei, micsoda magyar kincsek lehetnek ott. De ha egy magyar megy oda, hogy magyarországi, akkor nem engedik be. Viszont ha jóban van velük, akkor meg ők kínálják. És nem ment el a szerencsétlen, nem ment el! Szóvátai gyerek, tanár az apja, Márton Levente a gyerek, hazament aztán. Kiöntött ilyen magyarkodó honfoglalás-kori ösleleteket, persze rossz másolatok. Végül megházasodott, nem lett belőle semmi. Pedig mondta, hogy járt Bukarestben, rokonai is vannak ott... Ide jönnek tanulni mind, megromlani. Hát ott kellett volna tanulni!

— *De azért nehogy azt higgye Gábor bácsi, hogy ott mindenki Tache Papabagi vagy Dimitrie Gusti!*

— Micsoda paradicsoma volt az a folkloristáknak! Török zenekar játszott a Cismigiuban. Egy hétköznap megyek keresztül a parkon, ott van egy pár ember. Nézem... hát törökök! Fez, meg minden. Török zenekar. A cigányok is... Hát annyi féle cigány, mind érdekes volt.

— *Köztudott, hogy Brailoiu az utcán fedezte fel az alanyait... Vitte be, és énekellette az asszonyokat, lányokat.*

— Mindig eszembe jut egy székely diák. A húgom meg a néném eladósorban voltak, jártak ide a műegyetemről is, Székelyföldről is, jártak hozzájuk udvarolni. Az apámék ugye megvendégelték őket, ilyen zsúrokat vagy miket rendeztek. Hát az egyik székely diák, ilyen a góbé, elmondta, hogy a székelyek azt tartják: „mindig tudtuk, hogy mi nyerjük meg ezt a világháborút, az első, de azt mégsem gondoltuk, hogy egész Romániát idecsatolják!” (*never*) Csakugyan ott volt, amikor Bukarestbe mentem, a Calea Victoriei-on a csatornákat helyezték, csak magyar szót lehetett ott hallani. Hangosan kiabáltak egymásnak a munkások. A Cismigiuban a szé-

kely cselédlányok egymásba fogódzva nyolcan is danolták a székely nótákat. Ha bementem a pékhez, hogy vegyek valamit, magyarul beszélnek ott a várakozók. Jaj, és egy borzasztó élményem. Voltak Bukarestben ilyen olcsó vendéglők, a sârbii, olyan kis kocsmahelység, mint egy kis cukrászda, kis asztaloknál. Olcsó ételek, nagyon kis adagok, néha utamba akadt, és ott ebédeltem, nem volt senki a boltban. Egyszer csak egy nagy csapat ember, de rongyos, piszkos koldusok, egy öreg, hosszú fésületlen hajjal, s egy csomó gyerek rongyokban. Mind magyarok voltak! Leültek egy asztalnál, s elkezdték ott a gyerekek egymásnak mesélni a dolgokat, borzalmas volt hallgatni. Alig bírtam bekapni a falatokat, menekültem onnan. Hát ilyenek is vannak. Hogy miket láttam! Medvetáncoltatást láttam a külvárosban, belebotlottam.

— *Ursarii, így nevezik őket.*

— Ursarii, igen? A külvárosban villák voltak, szép földszintes villák. Hát az egyik helyen egy csapat gyerekek, megyek közelebb, és látom, hogy három cigány egy medvét táncoltat. Az orrában volt egy karika, lánccon tartotta, de egy rúdon, hogy azért távol tudja tartani, egy bot volt a kezében, annak a végében egy szeg, azzal piszkálhatta a medvét, s valami csörgős dobzott rázott, a harmadik meg furulyázott. De borzasztó meleg nyár volt, a szegény mackó hamar megunt, és meg akart állni, akkor megszurkálták. És a gyerekek persze visítottak, ha a medve nem táncolt. A medve is aztán néha óvatlan pillanatban megpróbált egy-egy pofont lekenni a cigányoknak, de azok távol tartották magukat. Borzalmas volt, a Bartók Medvetáncra jut róla eszembe, írtam is róla. Hogy miért torzulnak el a dallam végén mindig az összhangok a Bartók Medvetáncában. Mert annak a szerencsétlen medvének furulyáznak, de hogy-

ha nem táncol, akkor megszurkálják. Hát akkor eltört a pofája és... Borzasztó... Sokat tanultam én Bukarestben! Mindenütt lehet tanulni.

— *Sokat foglalkoztam Bukaresttel, mint „vidékkel”. Észrevettem, hogy mennyi örmény, mennyi görög, mennyi német van. Hogy mennyi magyar van, azt tudtam, sokkal találkoztam is. Az volt az érzésem, hogy mindegyik etnikum úgy meséli el a várost, mint-ha csak ő lett volna ott.*

— Stahl, mint tudod, teljesen idegen családból származott. Ő is, mint egy idegen nézi először. Mint egy idegen, tudományos módszerekkel. Meg is írta aztán, hogy később jött rá — egy kicsit engem is igazolt, hogy én hogyan csavarogtam ottan —, ő is rájött, hogy nem elméletet kell, hanem meg kell ismerni az embereket.

— *Tulajdonképpen az antropológusok ezt tudják.*

— De megint eszembe jutott Slavici. A magyarokról szóló tanulmánya... Óriási... Ott megír mindent rólunk, a rosszat is. De nem rosszindulatúan. Megírja, hogy rettenetesen elbizakodottak vagyunk, hogy nekünk minden ami magyar, az jó. A magyar ebéd, az a világon a legjobb ebéd! De minden. A magyar igazság! És azt mondja, hogy végeredményben szánalmas, hogy a magyar ennyire vakon... És azt mondja, hogy gyönyörű viszont... hogy egy magyar társaság viszont elbájoló, olyan kedves, olyan... De nagyon veszedelmes ez a magyar, mert egy vigyázatlan szó, egy vigyázatlan gesztus a legellentétesebb végletbe ragadja a magyart. Megdühödik. S akkor ilyeneket ír rólunk: ne szeresd a magyart, és ne is gyűlöld, csodáld meg, és sirasd meg. Előzőleg azt mondja, olyan a magyar, mint szivárvány az égen, hogy megáll az ember. Vagy mint a hajnalpír, csodálja. És egy pillanat, és semmivé lesz. Csodáld meg, és sirasd meg. De aztán később még azt is írja, nincs más

nép, amelyik annyira hasonlítana egymásra, mint a magyar és a román. És úgy is van. Csodálatos.

— *Igen, csak olyan sok a különbség, hogy a hasonlóságokat nem nagyon veszik észre az emberek.*

— Megálmodta előre Karácsony Sándor is, meg én is, kikurkásztuk a magyar kultúrából. Azt mondja hogy Kelet-Európa — ezt Bécsben írja, még bécsi diák, egy germanizmussal írja. Azt mondja: Orientul este o lume pentru sine. Morgenland ist ein Welt für dich. Tipikus germanizmus. Mert még ott él ez benned. De kimondja az igazságot, hogy a magyar, ahogy a Kelet-Európa egy külön világ, s ha ez nyugodtan ki tud fejlődni, akkor ez itt egy külön kultúra, külön tudomány, külön művészet és minden. Csodálatos meglátások. Nagy szellem!

— *De vajon ebbe az irányba haladunk?*

— Összegejtöttem egy pár magyar tanulmányt is. Hogy ugyanazt mondják a magyarságról. Hogy itt egy más világ van. Karácsony Sándor is megírta a debreceni színházról. Azt mondja, nagyon szép az előadás, jó is, de nincs közönség, mert idegen, teljesen idegen... Ez a Nyugat-Európa... A magyar idegen. Pontosan, amit Caragiale megírt. Ismered azt a *Politica si cultura* című ... hogy nem szuperál. Hiába hozzák be a nyugati kultúrát, tudományt, művészeteket, mindent. Nem kell. Mert nem a nép igényét növesztik ki, nem azt nézik, hogy mit kíván. Hanem hozzák, szőröstől-bőröstől a nyugatit.

— *Ez a Titu Maiorescu-féle „forma fără fond” azaz alap nélküli forma.*

— A moldvaiak voltak, a Maiorescu Junimeája... És Slavicinak egy nagyszerű öregkori regénye, a *Cel din urmă armă*, a múlt század végén, amikor kezdődik az európaizálás. Olvasd el, jaj be gyönyörű! Tragikus!

Hogy egy özvegyasszony a fiát kiviszi Németországba, ott nevelteti, német gazdasági akadémián, a birtokai bérlők kezén vannak. Hazamegy, hogy majd gazdálkodik. És hogy csábítják el, és teszik tönkre azt a jóindulatú fiatalembert... És hogy a török elleni háború. Hogy az öreg bojárok azt mondják, hát miért kell nekünk a törökkel háborúzni... Hát én nagy szeretettel gondolok mindig Bukarestre. Mondd meg a bukarestieknek, hogy üdvözlöm őket, és én egy száműzött bukaresti polgár vagyok! Ott csavargok sokszor álmomban, meg ébren.

— *Tényleg?*

— Beszélgetek románul a románokkal. Szóval Mihai Poppal arról tárgyaltam, hogy visszamennék. Azt mondja, először egy fél éves stipendiumot adnak nekem, és menjek vissza, s akkor majd meglátják, hogyan lesz. Mondom, nem tudok megélni. Csakhogy közben jött '56 és a kolozsvári folklorintézet folszámolása.

— *Még találkozott Poppal?*

— Járt itt Mihai Pop, de én csak a sajtóból értesültem, hogy előadást tartott a Néprajzi Társaságban, vagy nem tudom hol, vagy az egyetemen. Én akkor azt hiszem, Pécsen éltem. Három évig. Egy lányom Pécsen lakik, és odamenekültem, mert nem volt hol meglen-nem. Egy barátomnak a nyakán laktam, de aztán kiderült, hogy annak a sógora nyomorog, már a gyerekei fölnöttek, az egyik lánya már férjhez ment, és ott nyomorognak egy lakásban, én meg egy nagy lakásban egyedül... Elmegyek, mihelyt valami adódik. Hát ott a lányoméknál tudtam három évig meghúzódni Pécsen, aztán az is tarthatatlan volt. Egy sváb kőműveshez ment a lányom férjhez, zsugori és ... Kis rabló volt. *(nevet)* Megjelent a második kiadás, kiadták a pécsiek a *Magyar lélek formái*-mat. Nem akartak adni érte pénzt,

mondja nekem Tüskés Tibor, hogy ők nem szoktak tiszteletdíjat adni, másoknak sem, Weöres Sándornak a verseiért, meg minden. Mondom, Weöres Sándor egy gazdag ember, jelennek meg mindig a könyvei, de én... Azért, mondom én soha nem kaptam semmit, de most hát ebből lesznek bevételek, valamit adhatnátok. Hát aztán 50 ezer forintot adtak. De mikor ezt a vejem megtudta, azonnal lecsapott rá, hogy az ők családtagjuk vagyok ottan *(nevet)*. Még aznap este mondom, jól van, legyen a tietek, de fölültem a vonatra, és otthagytam Pécs városát. Hát, így kínlódik az ember. Ezt már nagyon unom. Mert hát minden tagom fáj, nyavalygok, ne haragudj, hogy ilyen betegesen, öregesen fogadtalak.

— *Ami ki van szabva az embernek, azt végig kell csinálnia. Nagyon örvendek, hogy találkoztunk, és még fogunk találkozni.*

— És még mindig nem tudom a nevedet!

— Rostás Zoltán.

— Rostás? Valami rémlik, és a keresztnéved? Zoltán? Bocsáss meg, olyan feledékeny vagyok. Már attól félttem, hogy itt kiderül, milyen hülye vagyok... Mi van most? Április van, 28-a. Elolvasható a macskakaparássom?

— *Köszönöm szépen. Azt hiszem Henri Stabl úgy tíz évvel volt idősebb.*

— Igen, valamivel kevesebbel, olyan nyolc évvel.

— *1901-ben született.*

— Na de ők már elméletileg felkészült, nagyon művelt emberek voltak, én meg teljesen kezdő.

— *Stabl közel a 90-bezn két dolgot csinált. Egyrészt írta a szövegeit, körülbelül ilyen írással, de sokkal apróbb betűkkel, s főként gyorsírással. Kérdeztem tőle, hogy ezt ki fogja tudni kiolvasni? Paul, a fia tud gyorsírást olvasni. Tehát ő azt mondta: írok is, és ren-*

dezem a dolgokat, hogy Paul folytassa. És Paul Stabl folytatja. Ilyen nehéz körülmények között is kiadott már 2-3 könyvet. Most fog megjelenni egy Stabl-interjú kötetem nekem. Pop sajnos szellemileg eléggé tönkrement, de szerencsére a felesége sokkal fiatalabb. Mihai Pop a báború alatt diplomata volt, nem tudta?

— Nem.

— *Pozsonyban volt Tisonál a román követségen.*

— Kicsoda?

— *Mihai Pop. 1948-ban Braunerrel együtt indították el a folklorintézetet. Brauner volt a főnök, ő reprezentált, pártnál meg mindenütt, de Pătrășcanu miatt elvitték. Börtönben volt. Vulcănescu — meghalt. Golopenția meghalt a börtönben. Herseni és Neamtu is volt börtönben. Ismerte Neamtut?*

— Nem tudok róla. Nagy emberek voltak...

— *A levelekben állandóan kéri Gábor bácsi a Vulcănescu tanulmányát a gazdasági szociológiáról. Nem tudom, hogy végül is elküldte Stabl, vagy sem? És Gábor bácsi ígéri Stablnak, hogy elküldi a dolgozatát, hogy véleményezze. Gondolkoztam, hogy milyen nyelven...*

Ks szünet után a második beszélgetés

— ... Hát, rohan a Nap, veszi az fját, hogy lelövi a Fehér Fáklyát. S akkor a Fehér Fáklya szólal meg, vagy más variánsokban a szarvas, hogy „nem az vagyok, akinek gondolsz”, Szűz Mária, más variáns szerint Keresztelő János. Így lett a gyűjtemény „Fehér Fáklya”. Ezt én készítettem, a román népköltési gyűjteményekből a legszebb darabokat, főképpen az ősi, régi stílusú darabokat.

— *S lefordította.*

— De a második fele a lírai dalok fordítása volt, az pedig rosszul sikerült nekem, mert nem voltam még eléggé felkészülve, kezdő fordító voltam, nem volt elég szókészletem, s ott ugye azokkal a finom szinonimákkal játszó rímjáték... azt nem tudtam jól visszaadni. Igaza volt a Szépirodalmi Kiadónak. Feljánlottam nekik kiadásra, de mondták, hogy már készül egy ilyen román népköltészeti antológia az ő kiadásukban. Nem mondták, hogy nem jó a fordítás *(nevet)*... Több gépelt példányom volt, indigós — persze az indigóval már nagyon rossz példányok —, de adogattam mindenkinek, barátoknak, akik érdeklődtek. A végén nekem nem maradt példányom. S akkor most, ezelőtt vagy tíz évvel valami ismerős, fiatalember, hoz nekem egy fénymásolatot az egyik nagyon rossz gépelt indigós példányról. Szinte alig lehetett olvasni. Most valaki abból az előszót, ahol én bevezetem és méltatom a szövegeket, megadom a történeti összefüggéseket a magyar középkori költészettel, ő azt legépelte nekem, abból van nekem egy pár. De azt is le kellene másolni fénymásolattal. Ilyesmiket akartan neked adni, de mind csak egy példányban került...

— *Nem baj, nem baj. Gábor bácsi, azt szeretném, hogy egy kicsit beszéljénk a Golopenfiához fűződő kapcsolatáról. Hogyan ismerkedtek meg?*

— Ott a szociológián. Gusti tanársegédje volt.

— *Nem volt akkor a minisztériumban Gusti mellett?*

— Legutolsó találkozásunk ott volt. Amikor a rendőrség kiutasított, én Brăiloiuhoz szaladtam el, vittem vissza neki a fonográf felvevőgépet, csak a hengereket nem tudtam, mert nagyobb csomag volt. Akkor Brăiloiu mondta, hogy föltétlenül menjek el a miniszterhez, Gustihoz. Én nem is tudtam, hogy ő miniszter volt akkor. Futottam a magam bolondériái után. Megyek a

minisztériumba. Golopenția fogad a titkári szobában. Mindjárt a fejemre olvasta, hogy „nem jól tetted, hogy nem tartottad velünk a kapcsolatot.” Én nem is tudtam, annyira számár voltam, csak a magam terveivel foglalkoztam. Ketten voltak ott, akkor bement, jelentette Gustinak, hogy ott vagyok. Kijön Gusti, de először lehordta a titkárait. Hogy „van két fiatal titkárom, és mégsem mennek jól a dolgok”. Ez nekem szólt! „Lányomnak mondom, menyem értsen róla”. Nem ismered, ez egy török eredetű, törököknél is megvan ugyanez a közmondás, és a balkáni népeknél. Mert a menyem idegen lány, az megsértődik, nem mondhatom annak. Hát, így beszélt a titkáraival. Aztán mindjárt hozzám fordult, és azt kérdezte: nem történt semmi bajod? Nyilván a rendőrséggel ő tartotta a kapcsolatot, de az én szájból is hallani akarta, hogy csakugyan a rendőrség végig mindenütt... a csendőrség is olyan kíméletesen bánt velem. Barátságosan beszélgetek velem, egészen el voltam ámulva. Ezt nem meséltem el neked? Az első az volt, hogy a bogdánfalvi csendőrkáplár, aki már az előző nyárról, '32-ből ismert, de '33-ban, amikor megint nyáron Bogdánfalvára kerültem, mondták, hogy a csendőrkáplár nincs otthon, mert pótkiképzésen Nagyváradon van. Én éltem világot ott a lányokkal, de már erős kétségem volt, hogy mit csináljak én, melyik faluban vegyek el egy lányt, telepedjek le, meg ilyen ábrándok... Ahogyan ott mászkálok a faluban, egyszerre csak szembe jön velem a csendőrkáplár. Szúrós szemű, cigányos képű ember volt, szép szál legény. Rám nézett: „már megint itt vagy!?” Mondom, hát... Azt mondja: „tudod, hogy nem tetszik nekem”. Mondom: „látom”. *(nevet)*

— *Tegezte?*

— Persze, hát én fiatal kölyök voltam, ő meg komoly

hatósági személy. Azt mondja, hogy „meddig akarsz itt maradni?” Nem mondtam neki, hogy örökre. Csak azt mondtam, hogy ameddig a dolgomat el nem végzem. „Nahát, végezd el mentül hamarabb!” Ilyen kétes hangulatba estem én ottan, hogy mi az ördögöt keresek én itt, mit akarok... Mert akkor nem tervszerűen gyűjtöttem, mert arra készültem, hogy egész életem ott lesz, és mindent látok, és... Csak lézengtem, csak tanultam a nótákat a lányoktól. Hát akkor eszembe jutott, hogy mégis, tudományos adatokat is gyűjteni kell. Székely faluban, Lészpeden voltam egy hétig, azelőtt Kalugareniban, az tudod hol van? Magányos székely falu Roman megye déli részén. De pont rossz időben voltam, másnap volt a képviselőválasztás. Vasárnap délután érkeztem gyalog Kalugarenibe, tele volt a falu népekkel, bámultam egy kicsit. Más a viselet, az asszonyok hihetetlen nagy turbánokat viseltek ottan. És hal- lom, hogy a hátam mögött magyarul arról tanakodnak a székelyek, hogy nem kéne-e a csendőrséget értesíteni, hogy egy gyanús idegen ebben a gyanús időpontban mit keres ott. És akkor egyszerre csak megszólít az egyik székely, hogy menjek csak be vele a saját lakásába. S ott bizalmasan elmondta, hogy menjek át a szomszéd faluba, mert itt meg vannak ijedve az emberek, hogy mit akarok én. Megfogadtam a szavát. A szomszéd is félig magyar, olyan elrománosodó falu volt, Poiana Iurascu, az nem székely, hanem régi magyar falu. Ott mindjárt egy öregasszony ott az udvarban van, bekérezkedtem. Az is ijedten azt mondja, hogy menjek be a házba, hogy ne lássa senki, hogy idegen van... Mert az erdélyi pártokat kitiltották Moldvából, ugye, és féltek. Már előzőleg találkoztam én egy választási propaganda gyűléssel, luxus autókon jöttek a román pártoknak az emberei, Szabófalva végén volt, oda gyűlt a

nép, és ott tartották a beszédeket. Ott nem tűntem fel nekik a hallgatóság között... Csodálkozva láttam, hogy az erdélyi magyar pártok sehol sincsenek. Aztán... se újság, se semmi, oda be nem jöhetett Moldvába magyar. A papok tiltották. Kiátkozták, aki magyar. Lujzi Kalugarában mondták nekem, hogy egy székely suszter telepedett le a faluban. S jártak hozzá, s ott várakoztak többen, A suszter kálvinista volt, s azt mondta, hogy „miért tűritek, hogy a papok terrorizáljanak benneteket?” Valaki mindjárt besúgta a papnak. A következő vasárnap a pap koprédikálta a templomban, hogy aki ehhez a suszterhez megy, munkát ad neki, azt ő kiátkozza. Nem ment többet senki, el kellett költözzön. Ilyen világ volt! Én is aztán egy napot kihúztam az öreg néni- nél, s aztán eljöttem, úgyhogy egyetlen székely falut ismertem.

„mi van azzal a revízióval?”

— *S a letartóztatás?*

— Mindjárt ott leszek. Én át akartam menni Chetrisbé a Szeret másik partján, Bogdánfalváról. Gondoltam lemegyek Trunc-ba, ott ismertem, voltam már Szabó Ferencnél, akinél Domokos Pál Péter is szokott... És mondom, másnap átvitetem magam a Szereten, és lemegyek megnézni a Chetris-i székelyeket. Hát, eszembe jutott, hogy Szabó Ferencnek ott volt a bogdánfalvi helyen a szőlője, és én egy nap ott a lányok között, s a legények is kapálták a szőlőjét, én is beálltam kapálgatni. S így ismertem Szabó Ferencet. Mondom, meg-

nézem, hátha ott van a szőlőjében, s majd délután, este-felé vele együtt megyek haza a falujába. Odamentem, a hegy aljában nézegettem fel a szőlőskertbe, de már akkor nagy levele volt a szőlőnek, valamikor május lehetett, hogy nincs-e ott Szabó Ferenc, nem mozog-e valaki a szőlősben. De nem láttam ott senkit. Már le akartam mondani, ott ácsorogtam egy szál magamban, nem volt ott egy lélek sem, egyszerre valami zörög a hátamnál. Már meg is állt egy bricska, egy csendőr hajtja a lovakat, egy csendőrtiszt ül hátul. Mindjárt odamegyek hozzájuk, igazoltatnak, útlevelet, mindent. Mit csinálok itt? Mondom, hogy Szabó Ferencet ismerem, és Truncba akarok menni. Megmondtam pontosan, Szabó Ferenchez Truncba megyek, Chetisbe megyek. Rendben van minden, a csendőrtiszt elengedett. Akkor hajtott befelé, Bákó felé mentek. Nem tudta, hogy közben megérkezett a körözés ellenem. De ő még nem tudta, csak mikor beérkezett. Nyilván ő értesítette a csendőrt is, mert az egyenesen jött utánam Truncba, este ott ért utol, Szabó Ferencnél. Szabó Ferenc bevezette, vacsorával kínálta a csendőrt, egy káplár és két közlegény jött, szuronyos puskákkal. *(nevet)* Leültek, beszélgetnek, Szabó Ferenc is akkor jött haza a városból, vásárból Bákóból, egyszer hozzám fordul a csendőr, hogy „te mit keresel itt?” Mondom neki, hogy megyek át holnap Chetrisbe. Azt mondja: „nem mész sehova”. Na, mondom, erre nincs mit válaszolni, ő jobban tudja, nála van a puska! Én nem ellenkezhetek vele. Hallgattam. Egy kis csönd után Szabó: „hát miért, mi van?” Azt mondja, „aj, ti nem tudjátok, ti becsületes emberek vagytok, itteni magyarok, hogy az ottaniak, azok micsoda gazemberek. Most jövök Nagyváradról, pótkiképzésről. Ha ott egy magyar egy fröccsöt megiszik, mindjárt a magyar himnuszt énekeli, nem

győzzük őket pofozni a kocsmában?”

Mellesleg, egy év múlva, pontosan ezt mondták el nekem a magyar rendőrök, a békéscsabai rendőrök a csabai tótokról, hogy a cseh himnuszt éneklik. Este érkeztem meg, lefeküdtem a békéscsabai szállodában, egész nap utazgattam, alig aludtam el, este tíz órakor dübörögnek az ajtómon.

Ki az, mi az? Megyek egy szál ingben.

Rendőrség! A szálloda személyzete is jött, ijedten, hogy micsoda gazembert fog el itt a rendőrség. Igazoljam magam, mit keresek itt.

Holnap azonnal jelentkezzem a rendőrségen. És másnap a rendőrségen a rendőrtisztviselő elmondta, hogy „ezek az itteni tótok nem olyan ártatlan emberek, ezek mindjárt a cseh himnuszt éneklik, ha egy fröccsöt megisznak.”

Na, mondom, *(nevet)* direkt tótul tanulni mentem Békéscsabára. Volt ott egy derék lelkész, persze sváb volt az is, a Linder László, lutheránus pap, a tótok is mind lutheránusok voltak. Ahhoz küldött engem Györffy. Már ismertem, mert néprajzi gyűjtéssel is foglalkozott a Linder. Nagyon szívesen fogadott, beajánlott egy családhoz. Na, de mind tudtak magyarul ezek a tótok, ott nem lehetett tótul tanulni...

Na hát, visszatérve. A csendőrkáplár aztán kérte Szabó Ferencet, ha egy lámpát tudna nekik szerezni, mert vaksötét volt, felhős az ég, és délután zuhogott az eső, sáros volt az a gyalogút, amin a hegynek fel kellett menni. Nem kapott lámpát, azzal jött vissza Szabó Ferenc. Nem kap lámpát. Én közben tudtam, hogy egy csendőrnek föltétlenül van legalább egy zseblámpája, nem szorult egy ilyen falusi lámpára, ez csak csalétek nekem. Nekem is megfordult a fejemben, hogy megszökhethék... Nagyon goromba ez a csendőr, rosszindulatú, ez

megver, megteheti, ha akarja. Minden iratomat, pénze-
met zsebre vágta a csendőr, hova menjek én Moldva kö-
zepéről? A Szovjetunióba, mit keressek én ott? Nem
vétettem én semmit, nekem van igazam, a csendőr
rosszul tudja... Miért jött ide ez a magyar? Hát ez csak
rosszindulatból. Mondom, az igazság csak ki fog derül-
ni. Mentem szépen velük, elől a káplár, utána én, aztán
a két közlegény, szuronyos puská! Beballagtunk
Bogdánfalvára. Egész éjszaka aztán lábon álltam, és en-
gem vádolt, goromba szavakkal a csendőrkáplár, fenye-
getőzött. De nem mert hozzám nyúlni, és az már Gusti
professzorék voltak... mert nyilvánvaló, hogy az orszá-
gos rendőr-főkapitányság, șeful siguranței generale, leg-
először Gustiékát kérdezte meg, mint minisztert, hogy
miért adatok ennek a magyarnak ajánlóleveleket? És
azok mindjárt megmondták, hogy „vigyázzatok, ez nem
ellenség, ne csináljatok ellenséget a barátból!” Har-
madnapon — három napig ott nyomozott felőlem
Bogdánfalván a csendőr, és akkor bevitt egy szekéren —
nagy csomagom volt, minden, fonográf — a megyei
csendőrkapitányságra. Két olyan száraz, sovány, vé-
kony csendőrtiszt volt ott, valami hadnagyok, főhad-
nagyok. Átvettek, jó... Egy ilyen falusi, úri ház lehetett
az régen, aztán csendőrkapitányság, gyepes udvar, léc-
kerítés, alacsony, nyitva a kapuja. Más foglyok is, volt
ott egy székelő legény, katonaszökevény volt, harmad-
szor is. Nekem elpanaszolta, hogy ő nem bírja ki ezt —
gorombáskodtak vele, nyilván —, hogy ő már nem bírja
tovább, hogy ő már harmadszor szökött meg, és bor-
zasztóan megbüntetik, de ő megint meg fok szökni. Így
volt, vagy két napot ott lézengtünk, akkor aztán behív-
tak engem az irodában.

— *Ez Romanban volt?*

— Nem, Bákóban. Romanban nagyon gorombán be-

szélt velem a csendőrtiszt, ott is bekísértek a városba
Iuganból, az előző évben. Ott gorombán: „nem tűrünk
semmiféle csavargókat itt, most akartak sátoros cigá-
nyok jönni, de azokat is kiutasítottuk!” Ő már telefo-
non nyilván beszélt a bukarestiekkel. Azt mondja, hogy
meddig akarok itt maradni, mentül hamarabb takarod-
jak innen. Na, aztán elengedett, mentem vissza Szabó-
falvára. Ott csak a csendőrlégénység, besorozott kato-
nák, emberségesek voltak, úgy beszéltek velem. De
Bákóban a két csendőrtiszt: foglaljak helyet, leültetnek
és elkezdünk beszélgetni. Semmire nem emlékszem,
hogy miről beszélünk. Egy hétig a lehető legjobban
töltöttem ott az időt. Olyan kedves emlékem...

— *Reggelit, ebédet is adtak?*

— Mindent.

— *És hol aludt?*

— Arra nem emlékszem, hogy éjszaka hol voltam.
Nappal vagy az udvaron, a szabad gyepes udvaron,
vagy pedig a csendőrtisztekkel beszélgettem a szobá-
ban. De a lehető legbarátságosabban.

— *Románul, ugye?*

— Románul, persze. Én megtettem a szükséges lépése-
ket, az udvariasság megkövetelte lépéseket. Én megta-
nultam románul. A hét végén aztán azt mondták, hogy
át kell adniuk engem a rendőrségnek, s az felkísér en-
gem Jászvásárba a tartományi rendőrfőnökségre. Át is
vittek, egy nap a rendőrségen aludtam, egy külön szo-
bában egy iskolapadon. Másnap egy rendőr kíséretében
elutaztunk Jászvásárra. Ott nem a városbeli nagy rend-
őrség épületbe vittek, hanem egy külön szállása volt.
Egy ilyen vidéki kis úrnak a kúriája, egyemeletes, a
földszint az inkább olyan szuterénféle volt, az emeleten
volt a tartományi rendőrfőnöknek — sajnos a nevét nem
tudom. De azt elárulta a többi fogoly, akik között vol-

tam, hogy Brassóból helyezték ide, és alighanem tud valamit magyarul, és a felesége talán magyar lány... A telek végében volt egy régi mosókonyha épület, ismerős típus volt ez, de már át volt alakítva. Csak egy X lábú asztal, két lóca és egy pár fogoly volt ott. A foglyok mindjárt nagy hűhóval jöttek, hogy van-e pénzem.

Mi az, mondom, hát rablóbanda...

Nem, azt mondják, itt nem kapunk kosztot! Azt mondja, a városi nagy fogdában főznek a foglyoknak, de ide nem hoznak semmit. Azt mondja, már elfogyott a pénzünk ... és éhezünk itt. A rendőr, aki ott szolgálatban van, az megsajnál és a tízórai vajás kenyerét megosztja velünk. *(nevet)* Nekem még volt valami kis pénzem, nem tudom miért volt az nálam, hogy azt visszaadták nekem, s akkor abból éltünk ott egy pár napig.

Kik voltak a foglyok? Egy velem egyforma korú és típusú férfi, csak hogy ez az egyetemnek volt ilyen tisztviselője, és valami sikkasztás miatt. A másik egy paraszti legény, valami kocsis, nem tudom miért került oda be. Ez is fiatal volt.

A harmadik egy kiskorú fiú, az méltatlankodott. Elmondta aztán, hogy egy kislánnyal álltak össze, és a városszéli lösz barlangokban tanyáztak, s a városszéli házakból lopkodtak, abból éltek. Míg aztán el nem fogták őket. De a lányra rábízták, hogy takarítson, s amikor a kútra ment a vödörrel, látta, hogy nincs senki a közelben, és elillant. A fiú azóta méltatlankodott, hogy a lány elszökött, őt meg itt tartják.

A negyedik egy lány volt, egy orosz cseléd lány, aki ott szolgált Jászvásáron, s a gazdaasszonya minden hónapban, mindenféle címeken elsajnálta tőle a pénzt. Hogy összetört egy poharat, vagy ezt, vagy am azt. Soha sem kapott semmit. Hiába kérte, veszekedett. Látta, hogy a gazdaasszonya melyik szekrényből veszi ki az

üveget, és egy kis kupicával felhajt, hát amikor elment a gazdaasszony ő is felhajtott. Ebből aztán lelket merített, s gazdaasszonyát képen törölte. Persze aztán szégyény bekerült...

Hát aztán, ilyen rangsorolásban aludtunk: én, mivel nekem volt egy kis pénzem, én aludtam az asztal tetején. Az egyetemi tisztviselő, mivel hát az úri gyerek mégis, ugye az az egyik lócán aludt. Az orosz cseléd lányt — mégis, a gyengébb nemet tiszteljük — a másik lóccával kínáltam meg. Én intézkedtem. A kocsislegény és a csavargó gyerek már a földre szorult. A kocsis aztán folyton méltatlankodott, hogy éjszaka a szekrény alól kibújik valami. Én nem értettem a nevét, aztán egyszer csak én is láttam, valami tengeri malac... Az egyik rendőr... Hogy az odamegy hozzá, amíg alszik, s az orrát az orrához dörögli. Ott tanyáztam én is, mindegyik elmondta az élettörténetét.

Napokon keresztül kihallgatott, és az összes jegyzetemet átnézte a tartományi rendőrfőnök. Nagyon kedves volt, barátságos, mindig elmondta, hogy... Én magyaráztam neki, valamit értett magyarul, amit nem értett, megmagyaráztam neki. Mindig mondta, hogy ne féljek semmit, nem lesz semmi bajom. Bukarestbe kell felküldenie, de a legjobb jelentéssel fog föl küldeni, látja, hogy... Így telt el egy hét, és közben megkérdezte a főnök, hogy hol tartanak engem fogva az ő emberei?

Ó, hát ott, a mindenféle nép között! Mindjárt kiadom a rendelkezést — ki is adta —, hogy a detektívek szobájába. Le is vittek aztán a kihallgatás után, leültetnek ott a detektívek az egyik sarokban egy székre.

De ezek olyan komor emberek voltak, ilyen művész-frizurával, bőrkabátban, komoly pofával jöttek-mentek, velem szóba nem álltak, hát untam ott magam halálósan. Aztán egyszerre csak behoznak egy csomó fiatal

gyereket, inast, meg segédet, mind magyar! És mind előkerül a zsebükből ilyen vérvörös, egyik oldalán ragasztóval bekent, a másik oldalán nyomtatott szöveg, valami kommunista. '33-ban. De fogalmam se volt, hogy mi van Bukarestben, hogy a grivicai sztrájk, és a csendőrsortűz. Húsz év múlva jött egy emlékkiállítás a grivicai sztrájkról a gyulai emlékmúzeumba, s mondom, atyáúristen, hát ez volt! És mikor engem Bukarestbe elszállítottak, ott szuronyos puskával katonák vettek körül. Mondom, mi az ördög, ezek akasztani akarnak engem?!

Nem tudtam, hogy statárium volt Bukarestben.

Én a faluban rádiót se hallgattam, nem volt ott vilány, nem volt rádió, újság nem járt. A tanítónak esetleg. A bogdánfalvi tanító, egy nagyon tisztességes román ember volt, Lazar, '32-'33-ban is ismertem, '56-ban, amikor visszamentem oda, üzent nekem. Amikor meghallotta, hogy ott járok. Hogy menjek el hozzá. Elmentem, kedvesen fogadott. Azt mondja, voltak itt magyar tanítók, de nem szerették azok itt. Olyan ember kellett volna ide, mint maga, aki ismeri ...*(nevet)*

Na, hát így voltam én Bákóban, Jászvásáron. Eltelik a hét, azt mondja a főnök, na megírtuk a jelentést, ezzel küldjük fel magát. Olvassa el most, menjen át a szomszéd szobába a detektívvel, olvassa el a jelentést. Valami két oldal, sűrűn gépelve. A legjobb indulatú jelentés.

—*Érdekes volna felbajtani.*

—Csak egy incidens volt, Iugánban nagy nehezen sikerült egy öregasszonyt, Suszter Józsinak, a legjobb emberemnek az anyósát rávenni, hogy magyar népdalt is tanuljon. Hát egy román csúfoló népdal volt: „ide tova ne tova, ne vígy oláh faluba, mert az oláh faluba, még a tyúk is ott kurva”. Amikor ezt olvasta a főnök, azt mondja, ejha! De semmit tovább.

(Harmadik kazetta)

—*Laşi-ban megírták a jelentést, s aztán mit csináltak? Mivel mentek Bukarestbe?*

—Vonattal, egy rendőr kíséretében. Éjszaka két óra-kor érkeztünk meg egy fiákerrel, mert csomagjaim voltak. Behajtottunk a Bulevardul Carol-on, ismertem már. Átvettek szabályosan, leültetnek egy székre, s melletttem két szuronyos katona ült egész éjjel. Gondolkoztam, hogy mi lelte ezeket, megőrültek? Nem tudtam semmit. Egy hétig voltam ott fogságban, nap közben egy szűk kis szobában, de azért rendes kis szoba volt. Egy iskolapad elfért benne, s azon ültem, azon aludtam. Éjszaka kellemetlen volt, hogy a fejem fölött egy lámpa égett. Esténként mindig kihallgatásra vittek a rendőrfőnökhöz, şeful de siguranţă. És mindjárt a kezdetektől a rendőrség sajtóosztályának a főnöke, valami Miu, magyarul perfekt beszélt. Azt mondja, ő vállalta, csak szívésségből, a tolmácsolást.

Mondom, hát tudok én románul. Persze, inkább csak a parasztos nyelvet tudtam.

Nem, azt mondja, hogy ne lehessen az a kifogásom, hogy nyelvi nehézségeim voltak, ő vállalta, hogy ő tolmácsol. Végig, minden este ott volt, és tolmácsolt. Szimpatikus, magyarul jól tudó. Azzal kezdődött, hogy tagja vagyok-e a Revíziós Ligának, '33-ban. A Gömbös uralma idején.

Mondom, nem vagyok.

Azt mondja, hát az a Györffy, aki annyit irkál magának. Mert ő csábított vissza mindig, mert neki is megmondtam, hogy ott akarok maradni.

Mondom, nem tudom, mert én sose beszéltem Györffyvel ilyesmiről. De ahogy ismerem, valószínű, hogy tagja a Revíziós Ligának.

Majd hanyatt estek, hogy én teljes hidegvérrel nyilatkozzom erről. Mi közöm nekem ahhoz, hogy Györffy tagja-e vagy sem.

Összesúgtak, de úgy én is halljam: „Mi lehet ez, kommunista?”

Engem az sem ijesztett meg. Már előzőleg folytak a kommunista perek Pesten, az Eötvös-kollégiumi...

Én nem vagyok kommunista.

Akkor azt mondja nekem a Miu úr, magyarul, „mert — azt mondja — nekünk jó összeköttetések vannak a magyar rendőrséggel a kommunista ügyekben. Megint nézte, hogy én megijedek-e, hogy ők bemártanak engem Budapesten. (nevet) Hát, semmi. Engem hidegen hagyott.

Akkor aztán mindenfélét kérdeztek. Nem tudom, már mi mindent, de a hét végén azt mondja Miu: „Esett magának valami bántódása, amíg itt volt?”

Mondom, nem.

Azt mondja, „Na látja, hát udvariasan beszéltünk magával, úgy bántunk magával. Most már legyen maga is udvarias, és most már valljon!”

Mondom, „kedves uram, én minden kérdésre feleltem, mit valljak, nem tudok mit kitalálni. Ha magukat nem az igazság érdekli, és minden áron valami terhelő-vallomást akarnak belőlem kicsikarni, mondják meg.”

Előzőleg már fenyegetőzött is.

Azt mondja Miu úr: „én nem bánom, ha maga ilyen makacs, ne gondolja, hogy nekünk nincsenek eszközeink, hogy magából vallomást szedjük ki. Én itt hagyom az egész ügyet, én csak szívességből vállaltam.” Azt mondja: „csak nem gondolja, hogy minden alap nélkül ennyi munkát, három heti nyomozást ... nézze...” Ilyen köteg irat volt, ráírva, hogy „urgent”, piros ceruzával. „Csak nem gondolja, hogy hiába tölt-

juk az időt magával, hogy nincsenek bizonyítékaink maga ellen.”

Mondom, „kedves uram, én nem tudom kitalálni, hogy milyen vallomást akarnak belőlem kicsikarni. Én nem szívesen kínoztatom magam. Mondják meg, ha nem az igazság érdekli, hanem terhelő vallomás, aláírom, de én nem tudom kitalálni, hogy mi legyen. Mondják meg, s én aláírom.”

Erre azt mondja, hogy „ej, ej, hát bizonyítékaink vannak”. Kihúzza a fiókot, kihúz egy levelezőlapot. Román nyelven egy gyerek írta, egy kelgyesti, fildesti magyar gyerek. A szüleinél voltam vendég egy hétig nyáron, ő is otthon volt, megismerkedtem a gyerekekkel. Tizenhat éves, tanítóképzős Román városában. A Carol.

Azt mondja „olvassa el. Mit szól maga ehhez?” Elolvasom. Majd hanyatt estem. Azt írja a román nyelvű lapban, a román diákokthonba, ahol én laktam, oda címezte, s oda érkezett meg. De én már Moldvában voltam. Többek között, hogy „mi van azzal a revízióval?” Így! Látja rajtam a Miu úr is, hogy meghűl bennem a vér.

Kérdi, hogy „ki ez, ellensége ez magának? Miért ír ez magának ilyeneket?”

Mondom, „nem ellenségem”. Lassan megelevenedtek az emlékeim. '32-ben már kezdődött a Gömbös uralma Pesten, már folytak a magyarellenes tüntetések az utód-államokban. Brailoiu azt mondja, hogy „ne menj most falura, mert ott most esetleg bajod történhet, valami hazafias... Nekünk is kellemetlen volna, hogy neked ajánlólevelet adunk, és mégis bajod történik. Várjuk meg a végét, majd elmúlik ez a politikai izé, s akkor mehetsz nyugodtan”. Így rostokoltam én '32 őszén Bukarestben, beiratkozva az egyetemre. De nem az egye-

temre jártam, ott csak a Tache Papahagi szemináriumába, meg a Gustiékhoz néha benéztem, a gyűjteményekben néprajzi adatokat kerestem, de nagyon hézagosan volt... És közben zajlott Bukarestben a nagy diákforradalom.

Tudod, mi volt az? '32-ben Iorga volt a művelődési vagy a miniszterelnök, törvénybe iktatta az országgyűlés, hogy az orvostanhallgatóknak ezentúl öt évet kell tanulniuk. Erre kitört a diáklázadás. Kivonult az a rengeteg diák a főútvonalakra, minden luxusautót megállítottak, és addig tovább nem engedték, amíg az utasok nem szidták, és gyalázták a kormányt. (nevet) És volt a Nechifor Crainicnak a folyóirata, ilyen szépirodalmi, de vasgárdista. Az a diákok mellett ágált. Nem tudom a lap címét, csak a diákoktól hallottam, együtt laktam velük. Egy éjszaka a kormány ráküldte a rendőrséget a Nechifor Crainic lapjának a nyomdájára, és összetörték minden nyomdagépet. Másnap aztán kitört a diákforradalom. Kivonult a diákság nagy tömegben, és a Bulevardul Carol-on mentek a Calea Victoriei elején, ott volt az Universul nyomdája, hogy most majd ők összetörik az Universul nyomdagépeit. Persze kivonult a rendőrség, tűzoltóság, minden, és megállt a front a Bulevardul Carol-on, ott a Cismigiu sarkánál. Három napig folyt a harc, állt a két front. Hol a rendőrök kergették meg a diákokat, hol nem. Mert fölszedték a követet, meg a régi bojárházak léckerítéseit kitördelték, és azzal verekedtek. De a diákoknak a karja bekötve, a feje bekötve, meg minden, mert a rendőrök sem kímélték őket. Jöttek, ahol velük laktam, a Cantacuzino utcai diákotthonba, és mesélték. Aztán én is mentem velük nézni, hogy mi van ott, én is szaladtam, amikor kergették. Három napig tartott ez. Három nap után megunt a kormány — a román diákoktól hallottam —, székely ka-

tonákat hozatott, és puskatussal verette szét a diákfrontot. Nekem, magyarnak — tudta mindenki a román diákok közül, hogy én magyar vagyok — ezt soha egy hanggal föl nem rótták. Köztudomású volt, hogy őket meg a Székelyföldre vitték, leverni a székelyeket. Más világ volt, egész más, mint amit Pesten meséltek és képzeltek róluk.

Nem. A románok is emberek, megvannak a hibáik, és megvan a jó oldaluk is, de nagyon megszerettem őket.

— *De abból indultunk ki, hogy elővették azt a levelet...*

— Na, akkor eszembe jutott, hogy miért is írta a fiú a levelet. Míg én untam magam Bukarestben, eszembe jutott ez a Carol, hogy ez mégis írástudó gyerek, tanul. Tőle kérdeztem levélben egy-két dolgot, amit annak idején nem jegyeztem fel, nem hallottam, hogy az hogy van. Ilyen néprajzi dolgokat. Hogy van ez vagy az náluk, írja meg nekem. S mellesleg írtam, hogy egyelőre engem nem engednek ki a román barátaink, amíg tartanak ezek a revíziós meg antirevizíziós tüntetések. De majd, ha ez elmúlik, majd megyek megint. Erre írta a gyerek, ugye gyerekfejjel — nem arra válaszolt, amit én kérdeztem — hanem, valami egyebet, egy-két sort írt, s „mi van azzal a revízióval”. Amikor ez eszembe jutott, és elmesélem a rendőrfőnöknek meg a Miu úrnak, akkor azt mondja, „mivel tudja bizonyítani, hogy maga ezt írta?”

Mondom, mivel tudnám, egyedül azzal, ha még megvan a levél, ott, ennél a gyereknél. Kérjék el tőle, ha megvan, azzal tudnám egyedül bizonyítani. Semmi mással.

„Jól van, azt mondja Miu úr, kiadjuk a parancsot az ottani csendőrsnek, az letartóztatja a gyereket, összeszedik minden retyerutyáját, felhozzák Bukarestbe. Ha a maga levele köztük van, magának igaza van, maga sza-

bad mehet". „Óhajtja?" — így kérdi tőlem Miu úr.

Mondom, „kedves uram, talán másképpen is el lehet kérni azt a levelet attól a gyerektől!"

„Nem — azt mondja — nekünk megvannak a magunk módszereink. Óhajtja?"

„Hát nem" — mondom. „Akkor kijelentem, hogy én nem óhajtom, mert én vendégük voltam ezeknek az embereknek, én nem küldhetem a nyakukra a csendőrséget. A maguk dolga, hogy mit csinálnak, de rám ne hivatkozzanak, hogy én kértem!" Őszintén beszéltem ezekkel az emberekkel, hát ők is emberek, a rendőrök. Csóválta a fejét a frendőrfőnök...

Azt mondja, „hát akkor mit csináljunk magával, akkor kénytelenek leszünk magát kiutasítani 24 óra alatt. Majdnem sírva fakadtam, látták rajtam. Elkezdtek vigasztalni: „na, nem örökre szól ez, hát értse meg, hogy most olyan feszült a nemzetközi helyzet". Képzeld el, hogy a rendőrfőnök vigasztalja a gyanúsítottat. A Gustiék voltak benne. Beírták az útlevelembe a 24 órát. Nekem még Sepsiszentgyörgyön volt egy csomó holmim, könyveim meg minden a múzeumnál. Még oda ki kellett érnem, rohantam Braloiuhoz, visszaadtam a fonográfot. Mondom, hogy mi a helyzet. Persze, ő tudta nagyon jól. Azt mondta, a miniszterhez, Gustihoz még menjek el. Megmondta pontosan hova, mert azt sem tudtam, hol van. Eltaláltam oda, azt már mondtam, Golopentia volt ottan. Csodálkoztam: Gusti a miniszter! Megköszöntem nekik, de csak azután, évek múlva jöttem rá, hogy mi volt ott, amit nekem nem mondtak. Természetes, hogy legelőször Gustit kérdezte meg a rendőrség, hogy miért adtak nekem... S Gusti eleve figyelmeztette őket, hogy ne bántsátok ezt az embert.

— Ez a Miu, ez a Siguranța generala-n volt, vagy a Poliția-n?

— Úgy emlékszem, hogy a sziguranca. Seful siguranței generale. A Bulevardul Carol-on volt ez. Egy nagy épület, háromemeletes s a földszinten mindjárt olyan boltszerűen be lehetett menni.

— *Akkor találkozott újra Golopențiaval.*

— Akkor, de csak kutya-futásban.

— *S miután visszatért Budapestre, írt neki is levelet?*

— Egy kicsit lehiggadtam, szétnéztem, hogy mi van, s azután írtam neki. De már pontosan nem emlékszem, hogy mikor, hogy s mint. Próbáltam tájékozódni Magyarországon, a pesti egyetemen, a szociológián. Csak azt a Deményt említették nekem. Néztam a könyvtárban, egy kis könyvecskéje volt a szociológiáról, de az egy jámbor, tájékozatlan semmi.

— *Nem Dékány?*

— Dékány, igen, persze.

— *Miről levelezett Gábor bácsi? Nem emlékszik?*

— Nem tudom már.

— *Mert Golopenția Németországból írt egy levelet Stablnak, amiben elmondja, hogy találkozott magyar diákokkal Németországban, akik rögtön említették Gábor bácsit. Hogy a Gusti Iskoláról sokat hallottak Lükő Gábortól. És ebből jött a barátság Golopenția és a magyar diákok között.*

— Erről semmit nem tudok.

— *Gábor bácsi meg arról írt Stablnak, hogy küldött egy Karácsony-tanulmányt Golopențiának.*

— Mikor lehetett ez?

— '33-ban.

— '33-ban? Akkor nyáron érkeztem haza. Érdekes! Mert még ha '34-ben lett volna.

— *Van négy levél '33-ból, s egy ötödik '35-ből. Ebben van szó arról, hogy Gábor bácsi megtudta: megjelent Stablól a Tehnica monografiie sociologice, meg is rendelte, és na-*

gyon gyorsan meg is kapta, de azt írja, hogy nem tudja lefordítani, mert nincs ideje a doktorátus miatt. S aztán ezt egy erdélyi barátjára bízta, aki valamilyen kutatást tervezett nyárára.

— S ez az én levelem? Hogy ki volt akkor erdélyi barátom... Nem emlékszem.

— Aki tudott románul, s le tudná fordítani.

— Jaj, hát az a Pócs Feri, ő nem erdélyi volt, ő magyarországi, tudod, Máriapócs, odavaló volt, s a helybeli nyelvjárás tudta, de az nagyon távol volt az irodalmi nyelvtől. Vele próbálkoztam, de aztán lemondtam róla, mert láttam, hogy annyira nem érti a tudományos irodalom nyelvét... Tolmácsolta aztán valamennyire a román szociológiát ezeknek a Dunántúli ... Az elsüllyedt falu a Dunántúlon. Hiába, egy emberként az egész társadalommal szemben, ez nem megy... Ez mind a beképzelt magyar diadalok, ugye (*nevet*), a románoktól ők nem tanulnak! Amikor kiderült, hogy már világhíres dolog ez a Gusti-féle szociológia, akkor aztán kezdték, hogy hát ők is azt csinálják.

„soba el nem múlnak az ember
lelkéről”

— '31-'32-ben milyen volt a kapcsolata Golopentiával?

— Akkor nem volt szorosabb kapcsolat köztünk, csak úgy szimpatizáltunk, jóindulatot mutatott.

— Ugyanolyan korúak voltak.

— Nem, ő idősebb volt tán egy-két évvel körülbelül.

— De Stabl sokkal idősebb volt.

— Dragusban, sose felejttem el, volt egy kedves jelenet. Egy-két román tanársegéd — mert már a pótgyűjtés volt nyáron — megyünk ott az utcán. Hát, ilyen gyepes udvarok és léckerítés. Az egyik udvarban egy kis fiúcska, teljesen román öltözetben, fehér ing, kieresztve, szűk nadrág, piros öv, kis fekete pörgekalap a fején, nagy piros csokorral, amit a lányok viseltek Dragusban... Ilyen kalapot viseltek a lányok. De ez kisfiú! És mellette egy bivalyborjú, egy szép fekete bivalyborjú. Hát olyan édes jelenet volt, sehol máshol én ilyen... Mindjárt nekifogtam volna, de egy rossz üveglemezes fényképezőgépem volt, próbálom ott beállítani, meg minden, nem megy, ügyetlenkedek. Közben a románok, kitűnő fényképezőgéppel mindjárt lekapták. Én is rajta voltam, meg az egész jelenet. Később mutatták aztán nekem is. De sajnos, nem kértem el tőlük. A románok is annyira meg voltak hatva, hogy én hogy szeretném lekapni ezt a kis jelenetet. Sose felejttem el azt a dragusi jelenetet. Az Annával csak az utolsó este ismerkedtem meg, a végén. Várta az utcaajtóban a bivalycsordát, hogy a bivalyukat beeressze. Jaj, de... És később találtam meg a szociológusoknak az egyik kötetében Fogaras megye térképét, az egyes faluknak a határát. Az Olttól egy csíkba mentek föl a Fogarasi Havasok, minden falunak a határa. És az utolsó reggel, éjszaka ott aludtam az Annáéknál, mert a sötétben nem tudtam hazatalálni, és nem tudtam a nevét megmondani a házigazdának. Hát, ott tartottak. S másnap reggel a lányok hányják a trágyát a szekérbe. A bivalyokat elővezetik. A bivaly úgy nézett rám, riadtan, hogy ki ez az idegen. S akkor megindul az Anna, egy szál magában, a trágyás szekér után, ki a határba, az ő földjük felé. Én nem tudok elszakadni tőlük, kísérem őket. Ketten megyünk a szekér

mellett. A bivalyok tudják az utat, mennek szépen. De nem akar vége lenni. Csak megyünk a havasok felé, megyünk, megyünk. És közben én tudom, hogy a románok már aznap délelőtt indulnak haza Bukarestbe, s nekem is velük kell menni, nincs pénzem. Ott mentem, szóltanul, nem tudtam, mit mondjak ennek a lánynak. Közben bántott a lelkiismeret. Az egész falu már kint a határban — kint dolgoztak május elején — látja, hogy egy idegen kíséreti ezt a kislányt. Rossz hírbe keverem szegényt. Mit mondjak? És már szaladnom kellene a vasútra. Aztán végül elhatároztam, hogy elbúcsúszom tőle. A kezét alig mertem megfogni. Mint egy szent, olyan volt nekem ez a kislány. Ana lui Popa Rad (*sóbajt*) Frunză verde, iarba neagră. Trec pe drum, lumea măntreabă, de ce-s galbenă și de ce m-am înnegrit. Căci prea am ținut la iubit. Meg mertem volna esküdni rá, hogy szűzleány volt, még fiatal kislány. Jaj, jaj. Ezek soha el nem múlnak az ember lelkéről...

Még ezt elmondom. '56-ban, amikor nyáron — már forradalmi volt a hangulat. S akkor a néprajzos kommunisták, akik addig a fejem tetején ugráltak, most meg akartak engem békíteni, s üzentek nekem Gyulára, hogy adjam be az útlevélkérésemet, mert kapok egy hónapi tanulmányutat Romániába. Kérdem tőle, hogy van valami célja, valami feladatot akar... Nem, hát te tudod... Én foglalkoztam egyedül Romániával. Akkorra már felépült ...()

(*Megszakadt a felvétel.*)

„'56 nyarán egy hetet töltöttem Bukarestben”

...a nyakamba akasztottak egy titkárnőt, egy magyar lányt, de perfekt román, pénzt adtak, autótaxival vitt engem vidékre is. De, gondolom, hogy ilyen ellenőr is volt. Kivitt a skanzenbe is. Hát ott van a dragusi ház fölépítve! És jön szemközt egy dragusi öltözetbe öltözött menyecske. Fekete képű, egészen fekete. Nem álltam meg, odamentem hozzá és megkérdeztem, hogy ismeri-e Anna Popa Radot. Azt mondja, „hát én vagyok!” Majd hanyatt estem! Megnőtt, megnyúlt, ugye, keskeny lett az arca. Olyan gyerekes, dundi arca volt, amikor én ... és fekete, egész koromfeketébe játszó arc-színe volt, akkor meg inkább barna, kávészínűbe játszott, mint gyerek. Hát, én majd hanyatt estem! És azóta is mindig az a kétségem, hogy engem várt. Mert én Huşiból írtam neki. Ahogy tőle elváltam, másnap érkeztem Huşiba, és onnan írtam neki egy szerelmes levelet. Azután persze Moldvában a magyar lányokkal elfelejtettem szegény Annát. És most ott várt engem a skanzenben. Mert azt tudhatta, hogy ha én eljutok Bukarestbe, akkor a skanzenbe elmegyek. Hirtelen köszöntem neki, és elmenekültem onnan. Semmit meg nem kérdeztem tőle, hogy hogy van, mi van vele. (*sóbajt*)

— *De nem ment el Dragusba.*

— '56 nyarán egy hetet töltöttem Bukarestben, vagy

kettőt, múzeumokban, erre-amarra, és aztán mentem Moldvába. S a régi, kedves embereimet megkerestem.

— *Bukarestben kikkel találkozott? Gondolom, Mihai Pop-pal.*

— Mihai Pop, hát ő fogadott, ő volt a folklórintézet igazgatója. Díszvacsorával fogadtak. Egy óriási, hosszú asztalnál az egész folklórintézet ott volt, ott fogadtak engem, amikor megérkeztem. És repülővel küldtek Bákóba, mert Bákóban repülőtér volt, s a megyei tanács embere nagy virágcsokorral várt. Olyan zavarban voltam! *(nevet)* Szerencsére ott volt a kísérőm, az a kislány, mindjárt annak a kezébe nyomtam a nagy virágcsokrot. A megyei elnök helyettese magyar ember volt. De hát egy szegény proletár. Kelgyeszi magyar volt. Kijött velem Kalugarba is, mindjárt taxival mentünk Kalugarba. Nem járt addig ott.

A megyei magyar elnökhelyettes nem volt Kalugarban, ott van tőle öt percre!

Majd hanyatt esett, már akkor az új templom állt. Az én időmben még állványozták. Hát, ez majd hanyatt esett, a kis falujából, Kelgyesztből. Azt tudod, a kígyó nevéből származik? Okleveles adataim vannak. Az egyik legnagyobb bojárja a XV-XVI. században a moldvai vajdának, Pan Șarpe. Szláv nyelvű oklevelekből kiderül, Șarpe, az románul kígyót jelent... A Szabófalva környéki birtokos amikor meghalt, a felesége Kelgyoaje néven szerepel. S azonosítják, hogy ez a Șarpének a felesége. A kígyó...

Ugyanott volt a Domokos. Állandóan szerepel. Az egyik legnagyobb bojár, állandóan szerepel a moldvai vajda udvarában. Pan Domonkus. Hát, ez nem román név, ez magyar! És nem tudja az adatközlő, Mihai Costachescu, nagyon gondosan kommentálja az okleveleket, de nem tudja. S csak annyit mond, hogy ennek a

Domonkosnak ott Szabófalva környékén lehettek birtokai. Domafalva, románul Răchitești. Azt nem tudhatja, hogy magyarul Domafalva, s hogy ott volt egy másik ilyen falu. Szerepel a XVI. században Falticeni mellett a Meggyáska nevű patak, meg Somuz — Somospatak környékén szerepelt egy Coposești nevű falu. Azóta elveszett, elnéptelenedett — mondja Costachescu. A fenét, csak most román néven szerepel! Kopaszfalva volt, Coposești. És most Plesești. Hát ő tud szlávul, tud románul, de nem tudja, hogy még magyarul is tudni kell.

— *Mennyi időt töltött '56-ban Moldvában?*

— Egy hónapom volt Romániában. Abból két hetet Moldvában csavarogtam, a régi ismerősöknél. Nem gyűjtöttem én semmit, megnéztem, élnek-e, mi van velük. Az egyik legkedvesebb emberem nem tudott magyarul. Iugánban, ahol én négy hónapot töltöttem, a kántor. Gyerka. 'A Gyerkák... Domafalván volt sok Gyerka. Iugánban ő volt az egyetlen. Ianus Ghercă. Románul úgy írták, „Ianuș”, magyarul „János”. Nem tudott az egész családban senki magyarul. Nagyon jóra való, tisztességes ember volt. A csendőrségi letartóztatása után, csak a következő évben mertem oda visszamenni. Nem mert senki befogadni, a Gyerka János befogadott. Egyházi ember, bizonyos...

— *Státusza volt.*

— Igen, őt védi az egyháza. Két hétig laktam náluk. Egy szobában, télen, az egész család. A nagy eladólány, az Elizabeta, a kislány, az olyan 13 éves kislány, a Maria, s egy kis öccsük. Egy nagy fia volt még a kántornak, de az kántor volt, Cotnariban. Nagyon derék, jóra való lány volt az Elisabeta, csakugyan nagyon megszerettem. Mondom, nem tud magyarul. Ha ott maradok... Mikor az útleveletem meghosszabbítani Mercafalvára be kellett mennem, Mircești-re a járásbíróshoz. Dél-

után érkeztem oda, nincs otthon a járásbíró. A felesége a lakóházukban leültet engem az ajtó mellett egy székre, ő maga az ablak mellett varrogatott, nem is beszélünk, hogy majd jön a járásbíró. A notar.

— *Jegyző.*

— Igen, a notar. Na, hát ott ülünk, egyszerre csak megszólal az asszony: „hallom, hogy el akarod venni a kántor lányát!” *(nevet)* Majd elsüllyedtem! Nem tudtam, olyan félig-meddig tagadólag válaszoltam, hogy „nem egészen úgy van”... Elment a lány apácának. Olvasták az újságban, hogy engem lelőtt a bogdánfalvi rendőr. Megjelent az újságban. Elparentáltak. Egy év múlva tudták meg, hogy élek. Elment apácának a lány. És mutatta nekem '56-ban az apja a fényképét, a lánya szép színes fényképét. Kivitte Franciaországba az apácarend. És ott vasalt pantallóba öltözve az Elizabeta táncol a francia lányokkal. Képzeld el! A magyar lány, romának kiadva, francia...

— *Miért ne, előfordulhat...*

— Csakhogy nekem a szívembe markoltak ezek a dolgok. Ajajajaj, és milyen boldog volt az édesapja, nyugdíjas volt, de szinte semmi nyugdíjat nem kapott. A feleségének volt egy kis földje a szomszéd faluban, Mercfalván. Ott éltek már egy kis parasztviskóban. Kapálgattak az öregek, nekem is onnan hívták haza őket... Mindjárt sört hozatott, rossz, meleg sört. Mindjárt bedöglött egy légy is, meg minden, de a boldogságtól úszott az a szegény öreg János Gyerka, hogy én őt fölkerestem. Annak ellenére, hogy ő nem tud magyarul. És én is olyan boldog voltam, hogy látom ezt az embert, és örömet okoztam neki. Nem gyűjteni voltam akkor én, nem gyűjtőúton. Embereket kerestem, magyarokat és románokat. Azért vagyok most nagyon boldog, hogy bukaresti magyar vagy.

— *Harminc éve élek Bukarestben, ebből bús évet magyar szerkesztőségekben, s közel tíz éve a bukaresti egyetemen tanítok.*

— Hát, vannak ilyenek. Van még egy barátom, egy szociológus. Csámpai Ottó, az meg Pozsonyban lakik, és a nagyszombati szlovák egyetemen tanítja a szociológiát. S nekem megmutatta kéziratban a Szociológiatörténetet, a görögöktől kezdve. Hogy az első nyomai a szociológiának... Végigvezeti. S akkor mutattam Karácsony Sándor műveit, hogy azért a magyarok is...

— *...Csináltak egyet s mást.*

— De ő azt már nem tudta belevenni a munkájába. Hanem az én hosszú leveletem, amelyben őt megkritizáltam — de jóindulatilag —, és ajánlottam, hogy tanuljon tovább, azt kinyomtatta a könyv mellé.

— *'79 vagy '80-ban mi is közöltünk egy tanulmányt Karácsony Sándorról, amikor Magyarországon még nem is beszéltek róla.*

— Honnan vették?

— *Van egy barátom, Szilágyi N. Sándor, aki összeszedett egy csomó dolgot, és nagyon nagy híve volt Karácsonynak.*

— Karácsony Sándornak az első munkája — a Magyar Evangéliumi Diákszövetség adta ki, én is benne voltam, amikor hazajöttem Romániából — a *Nyugati világnézetünk felemás igában* nagyon alapos kritikáját adta a nyugati és a magyarországi egyházi vallásosságnak. Hogy az nem a régi. Nagy felháborodás volt, már a protestánsoknál is. És persze a katolikus egyház is nagyon ellenezte, Korniss Gyula államtitkár volt már. '27-ben kilőtték a középiskolából, fegyelmileg. És mindent elkövettek. '40-től '42-ig, üres volt a debreceni egyetemen a pedagógia tanszéke. Mert ő volt a legesélyesebb rá, és Tankó Béla, aki szászvárosi tanár volt a kollégiumban, még Grozáékat tanította, de Debrecenben ak-

kor már egyetemi tanár volt, na csak ő volt Karácsony mellett. Nem tudták mellőzni. Kétévi küzdelem után, már '42-ben magához kérte a magyar közoktatási miniszter... Ki volt az?

— *Hóman Bálint.*

— Fogadta. Karácsony Sándor így mondta el a találkozást. Hóman is egy kicsit olyan kövérkésebb ember. Karácsony is nagyon kövér ember volt. Azt mondta, kövér embereknek az idegei be vannak ágyazva zsírpárnákba. A soványak, azok nagyon idegesek, azok sokszor rosszindulatúak, mert kint vannak az idegvégződéseik.

„Hát mondd, kérlek, magyar embernek tartasz te engem?” — kérdezte Karácsonytól, így. Mert Hómanról köztudomású volt, hogy a bizalmas barátainak megmutatta a Führer arcképét, amit neki dedikált, név szerint. Köztudomású volt, kiszívargott. S akkor ezt kérdezte. Karácsony... talpraesett gyerek volt ez a Karácsony, kivágta magát.

Azt mondja Hómannak: „nem tudom, hogy kielégít-e téged, de én csak azt válaszolhatom neked, hogy én a Petrovics István és a Hrúz Mária fiát magyarnak tartom!”. *(nevet)* És Hóman kinevezte... Jól visszavágott neki!

— *Visszatérve Bukarestbe...*

— Nem volt nagy ismeretségem, nem... olyan nehezen barátkozó emberek, nem merem megszólítani, hát ha visszautasítanak. Nagyon nehezen ismerkedő emberek. A Braunerrel voltam jóban, mert őt minden héten ott találtam Brăiloiunak az irodájában. Ha Brăiloiu nem is volt mindig ott, de Brauner ott volt. Akkor Brauner elvitt engem hangversenyekre is, meg minden. De előtte leitatott. Emlékszem, megjelent egy erdélyi román folklorista, Ilarion Cociș. Na akkor, elvitt minket Brauner egy ilyen bárhelyiségbe, magas székeken kel-

lett ülni, és a pultnál erős italokat adtak. Meglehetősen leitatott, és akkor mentünk egy hangversenyre az Ateneul Roman-ba. Ahol Brăiloiunak is szerepelt valami műsora. De már olyan botránnyosan vitt oda bennünket, hogy ketten összefogózkodunk, és a harmadik az összefogózkodott kezünkön keresztülhasal, mint egy részeg ember. Így vonultunk be az Ateneul Romanba. Ott a földszinten nagy közönség volt. Nem tudom már, hogy milyen zeneszámok voltak... Szóval, Brauner néha így... Máskor hogy, hogy ő elvisz engem valamelyik kiskocsmába, ahol egy nagyon jó vidéki cigányzenekar működik, hogy azt hallgassuk meg.

— *S voltak?*

— Igen, nem tudom már melyikben, de voltam. Remek... Ezek a vidéki cigányzenekarok! A Teodorescu-féle *Poezii populare*-ban azok a gyönyörű szövegek, minden... Vidéki cigányprímások. De ugyanakkor Teodorescunak az édesapja szegény ember volt. Bukarestben élt, és ott mondta el a gyönyörű szép kolin-daszövegeket.

„*Nem én intézem a sorsomat!*”

— *Stabllal is volt kapcsolata az egyetemen kívül, társaságban?*

— Nem volt, az egyetemen kívül semmi. Csak vittek magukkal. Akkor ő kezdeményezte, „vigyük el Cornovába, meg Dragusba”. Még a Brauner be akart szervezni, látta, hogy ott akarok maradni, meg minden. De hát hogy csak paraszttal, parasztlányokról álmodozom...

Hát itt van a Brăiloiu unokahúga is. Egy jóra való lány, tanult lány, egyetemi hallgató. Hát miért nem barátkozol azzal, az szereti az ilyen falusi tempót. Hogy az ágyra hempergessem. Ilyeneket mondott... Másik alkalommal elővett, hogy látja, hogy nekem elég kopottas ruhám van, biztosan azért nem barátkozom az úri lányokkal. Hogy menjek el, van nekik egy meztelen bárjuk, oda nem kell ruha. Oda mehetek, s ott a Stahl is, meg mások is... (nevet)

Be akart engem vezetni! Nem mertem vállalkozni erre. Hogy a Brăiloiu unokahúga is ott van, meg minden. Ilyen csábítások voltak Bukarestben. Persze a diákok, akikkel együtt laktam, rendszeresen jártak a kuplerájba. Minden héten. Látták, hogy néha úgy búsultam, egymagamban elbúsultam magam, megszántak és akkor szóltak: Domnul Gavril, hai la curve! Nem mentem, mondom, ne haragudjatok... A kollégium másik szobájából egy értelmes gyerek egyszer átjön hozzám, hogy most fedezte fel Petőfinek a Hóhér kötele című versét, a *Biblioteca pentru toți*-ban megjelent a fordítása. De én nem értettem románul, hogy „funia călăului”, se a funiét, se a călăut nem értettem. Csodálkozott, hogy én nem értettem, lelkesedett. Akkor ugyanez a gyerek egyszer átjön hozzám, azt mondja, „Domnul Gavril, hai la curve!” Megsajnálta, hogy egyedül ott búslakodok. Sokszor nagyon el voltam keseredve. Egy sötét este sétáltam, most már ott, ahol ebédelni szoktam, a *Hala de carne* környékén. Hát, egy csomó érdekes ember, hófóhér ruhába öltözve, de nem románosan. Hamarosan észrevettem, hogy bolgárok. Messziről mustráltam őket, hogy de jó volna megismerkedni velük, de nem mertem odamenni. Egyszer aztán oszlani kezdenek, kiválik egy lány közülük, az egyedül megy. Hát, én bolond, utána indultam, messziről követtem. És ment a

külvárosokba ez a lány egyedül, s én messziről követtem. Mondom, ez a szerencsétlen lány biztos észrevetted, hogy valaki követi, s most fél. Hát miért ijesztgetem én szegényt? Mit akarok tőle? Akkor elmaradtam tőle. Azt sem tudtam, hol vagyok. Mondom, elindulok egyenes irányba, majd csak valahova, ismerős helyre akadok. Így bukkantam ki a Bulevardul Brătianu-ra. Ahogy keresztülmegyek a Bulevardul Brătianu-n, ott már ismerem a vidéket, szemközt egy hirdető oszlopon nagy plakát, valami színdarab, vagy mozi, vagy mit hirdettek. Egy távirati úrlap, fölnagyítva, és rajta ez a szöveg, hogy „sosesc diseara”. Na, mondom, ezt várják valahol, ezt várják, engem sehol senki nem vár, és nem ismer! Úgy elkeseredtem!

Akkor aztán írtam egy panaszos levelet Karácsony Sándornak. Addig nem mertem neki írni. És elpanaszoltam neki, hogy milyen egyedül vagyok. S akkor Karácsony csak azt válaszolta, hogy akinek Jézus-Krisztus a barátja, az nincs egyedül! És egyszerre helyrejöttem. Jó, lesz, ahogy lesz! Nem én intézem a sorsomat!

— Ez azért érdekes, mert én azt hittem, hogy egy ilyen barátkozó ember nagyon gyorsan megtalálja a helyét, és kialakít egy csomó kapcsolatot.

— Én nagyon nehezen barátkoztam. Amikor német szóra... két nyáron voltam egy-egy hónapot Németországban, diákok között, ott is olyan nehezen szólítottam meg idegent. Sokkal többet tanulhattam volna, ha nem ilyen félénk vagyok, gyáva. Az apám mindig mondta, hogy gyáva vagyok. A trencsényi hegyoldalakon oly félve mentem, mindig lefelé néztem, hogy mi lesz, ha leesek. A húgom? Az bátran ment fölfelé. Mindig csúfolt az apám, hogy én milyen gyáva kojota vagyok. Indián regényekből a prérifarkas neve a kojota. Hogy én gyáva kojota vagyok. Hát, én ilyen vagyok.

(Elemcsere)

—Pocsékolod a drága elemeket. (nevet)

— Szóval, ez a Golopenția-ügy, a Stahl... De más szociológussal nem ismerkedett meg?

— Futólag, távolról. De szimpatikus emberek, és szimpatikusan fogadtak. A Gheorghe Focsa...

— Focsát is ismerte? És újra nem találkozottak?

— De igen. A Muzeul Satuluinak az igazgatója volt. Őrá emlékszem személyesen is, arcra is. A Neamțura nem emlékszem személyesen, hogy találkoztunk volna. Két kötetük jelent meg egyszerre, amikor én már Magyarországon voltam, és megkaptam. Az egyik a Neamțué volt, az a Teoria Sociologiei című kötet, s ugyanolyan nagyságú volt a Stahlé.

— Akkor nem Neamțuról van szó, hanem Herseniről.

— Ja, Herseni írta. És Stahlnak pedig a Tehnica monografierei...

— És Hersenivel találkozott, beszélt vele?

— Nem, találkozni nem találkoztam.

— Ő is tudott magyarul.

— Igen?

— Hogyne. Erdélyi volt ő is. Tudott magyarul Neamțu, Golopenția, Herseni és Pop. A lapokban, a Sociologie Romaneasca-ban írtak is magyar könyvekről.

— Golopenția mondta nekem '46-ban, akkor a Statisztikai Hivatalban tén ő volt a Főnök... Akkor mondta nekem, hogy az én — talán a moldovai — könyvem miatt haragudtak rám akkor, amikor olvasták. De aztán megértették, amikor ők, a román hadsereggel az oroszok ellen mentek be. És találkoztak az ukrainai románokkal. Akkor megértették, mit érezhettem én, amikor a moldovai magyarokkal találkoztam. Ezt mondta.

— S még miről beszélgettek?

— Azt mondta, hogy a statisztikai adatokat szívesen megmutatja nekem a moldovai magyarokról. Csak Iugant kértem. Több kollégájával együtt fogadtak, ott ültünk az irodájában. Mutatják a iugani adatokat. Mind magyarnak írták be magukat, aztán ki volt húzva, hogy magyar, és beírva, hogy román. Már elrománosodtak addigra teljesen.

— Érdekes.

— Magyar vagy román! Mi vagyok én, mondd? Sváb? Az apám után?

— Stahl sehol sem mondott terhelő dolgot Gábor bácsiról, minden megnyilatkozásáról pozitívan beszélt. Igaz, hogy soha nem említette a moldvai csángó kutatást. Azt hiszem, ő is érezte, hogy ez egy olyan téma, amit a bátóság nem szeret. Én mindig azt hittem, hogy a levelező-lap egy provokáció volt. S most Gábor bácsi elmondta, hogy nem az volt.

— A Miu úr elmagyarázta nekem, hogy képzelje, hogy megérkezik ez a levelezőlap a román diákokhoz. A román diákok átveszik, és elteszik, hogy majd, ha visszajön a címzett, akkor odaadják. De telnek a hetek-hónapok... Ez '33 elején, mert '33 karácsonyán azt mondtam Brăiloiunak, hogy ne haragudjon, de akár adnak nekem ajánlólevelet, akár nem, én mit csináljak itt a karácsonyi vakációban Bukarestben...

— Ez '32 karácsonyán volt.

— '32 karácsonyán. El is mentem, Iazul Porcului-ba mentem egyenesen. Kiábrándultam nagyon, az a sivár világvége. Úgy mentem vissza Iuganba, s akkor ott maradtam négy hónapig. De hát szóval, így tűntem el Bukarestből, a román diákokhoz azért nem hagytam ott a holmimat, hanem átvittem a magyar diákokhoz, ott volt néhány ismerős diák, hogy őrizték meg,

amíg visszajövök. Könyveim, ruhám...

— *Valamelyiknek a nevére emlékszik?*

— Nem emlékszem senkinek a nevére. Még a katonatisztére se, aki bejárt oda, aki ragaszkodott hozzám, kísérgetőt...

— *De Bakk Péterre emlékszik.*

— Bakk Péter nyilván a bátyjánál lakott, de azt sem kérdeztem meg, hogy hol lakott Bukarestben.

— *Nem járt nála?*

— Csak a magyar diákotthonba, ha néha benéztem, hogy mi van, ott egy-két emberrel találkoztam. Talán ott találkoztam vele mindig, nem tudom... Olyan cselengő, buta gyerek voltam, rossz diák, buta gyerek. Úgy vitt az isten kegyelme, ott értem én emberré, Romániában. A rendőrség meg a csendőrség, azok beszéltek velem ember módra. S ott én naivul úgy beszéltem velük, mint a közönséges emberekkel. Nagyon kedves emberek voltak a bákói csendőrségen. Meg a jászvásári rendőrőrnök.... Később tudtam meg, hogy a románoknál külön volt a rendőrség meg a sziguranca.

— *És külön a csendőrség.*

— Külön.

— *A '46-os látogatásnál, amit említett Golopențiával kapcsolatban, még kivel találkozott? Mert akkor még viszonylag szabad világ volt.*

— Csak három nap volt Bukarestben. Egy szállodában kaptunk szállást, ott egyedül voltam, nem ismertem senkit, még a magyarok közül sem ismertem senkit, a küldöttségből.

— *Milyen alkalomból mentek ki?*

— Március 15-i ünnepséget rendezett Groza, s arra külön vonatot küldött Magyarországra, mert Magyarországi ki volt fosztva, nem voltak vagonjai, személykocsijai. Luxusvonatot küldött Groza. Az orosz parancsnok-

ságnak kellett engedélyezni, név szerint, hogy kiket... És én nem voltam a listán... Nagyon kellemetlen érzés volt, hogy álnév alatt utazok, ott a magyarok közt. Közben a magyarok nagy része gazdag zsidó, filmező, beszélték a filmterveiket, meg nem tudom, mi. És ott hangozott egymás közt, magyarok közt, a zsidók, hogy a magyarok meg a németek így meg úgy, mind hitleristáknak voltunk... És én nem mertem szólni, hogy talán nem mind voltunk hitleristák. Mert álnéven vagyok, és esetleg elvisznek. Ilyen világ volt.

— *És Golopențián kívül kivel beszélt? Kivel találkozott?*

— Egyetlen ismerős hely volt, a Román Zeneszerzők Egyesülete. Egyenesen odamentem. Hát Brăiloiu nincs Romániában. Genfben van. De Brauner ott ült. Brauner fogadott. S kicsit rosszindulatúan emlékezett Brăiloiura, hogy őt nem húzta ki a zsidózásból, őt is elvitték, de ő megúsza. Akkor már gyanítottam, hogy Brăiloiu nem fog hazajönni. És aztán írtam neki Genfben, s akkor azt válaszolta, hogy ő legálisan van kinn, őt nem gyanúsítják Romániában. De azért nem jött haza Genfből. Onnan ment tovább Párizsba, s ott is halt meg.

— *Enescu sem jött baza, ő is Párizsban halt meg. De Braunerrel, Golopențiával találkozott... Beszéltek Stablról. Gustiról?*

— Én buta fejvel nem érdeklődtem róluk, csak a Golopențiára emlékeztem, róla tudtam egyedül, hogy beszél magyarul. És hoztam akkor már Karácsony Sándornak több művét, meg az én *Magyar lélek formái*-mat ajándékba neki, mint aki tud magyarul. Ezért kerestem én Golopențiát.

— *S az intézetből elmentek együtt valahová?*

— Igen, valami közös ebéd lehetett, de nem emlékszem már részletesen. Aztán egy fogadást tartott

Groza, a milliárdosok klubjában, Clubul Miliardarilor, ki volt írva nagy arany betűkkel. Egy kicsit befele kellett menni, egy emeletes háznak az alacsony földszintjén, pazar berendezés. Persze Groza elnökölt.

— *S még kik voltak ott, személyiségek?*

— Másra nem emlékszem. De Grozával közelebbről, amikor ő itt Pesten tartott előadást, mert a volt iskolatársainak a találkozóján, a református gimnáziumnak a tornatermében, gyönyörű előadást tartott. Jöttem Debrecenből meghallgatni. Nagy hatással volt rám. Akkor Bukarestben, '46-ban még fölkerestem Opreanu bácsit, az apám volt kollégáját, a lakásán. Nem eresztett be a lakásba, az ablakon keresztül beszéltünk. Mondom neki, most már jó világ lesz, Groza az elnök, meg minden... Ja, azt mondja, Groza elad minket az oroszoknak. Becsukta az ablakot... Apám volt iskolatársa és a diákkori jó barátja... Nagyon nehéz összehozni: Szté vannak riasztva az emberek, s ma is, az egész Európa. Csak a pénz... Nem emberi világ ez. A fiam is belezavarodott. Nem egészen jó barátai vitték el, csábították el. Mert itt, Pesten volt fizikus. '56-ban megszöktek hazulról. A fiam 14 éves volt. Egy éjszaka megszöktek Gyuláról. A rádió állandóan ismételte, hogy szöknék a gyerekek, a diákok Nyugatra. Én mindig mondtam a gyerekeknek — 14 éves fiam volt, 16 éves és 18 éves lányom, a nagylányom már érettségi előtt. Mondom, gyerekek, jó a külföldet is megismerni, de ez a mostani világ, ez nem az. Majd ha nagyobbak lesztek. Nem szóltak nekem, egy éjszaka...

Nagyon rossz mostohájuk volt, egy paraszt menyecskét, egy özvegyasszonyt vettem el, gyerekkori ismerőst. Persze az már nem az, mint gyerekkorban. A barátnői, a parasztasszonyok uszították ellenem, mert hencegett nekik, hogy ő egy úrhoz ment. Hát persze, hogy azok

visszaadták, hogy nem szeret az téged, csak a gyerekeit akarja felneveltetni veled. Titokban, később tudtam meg, hogy gorombáskodott a gyerekeimmel. Akkor elárulta, hogy a Mészárosné azt mondta, „nem szeret ez téged”. Én az életét mentettem meg annak a Mészárosnénak. A férje Pesten dolgozott valami gyárban, s itt volt szeretője. Csak nagy néha ment haza élelmet fölpakolni. A feleségét már teherbe ejtette, s azt rugdosta, taposta, hogy a gyereket elcsinálja. S a holt magzatot hordta a méhében a szerencsétlen asszony. Már halálra szánt volt, amikor egy ismerős nőgyógyász, szülészeti főorvos került oda a megyei kórházba, és azonnal bevitettem a mentőkkel, és megmentették az életét. De ellem hergelte a második feleségemet. Ilyenek az emberek. Az irigykedés...

— *A második, '56-os romániai látogatáson Bukarestben és Bákón kívül, volt például Erdélyben?*

— Várjál, még nem tudsz valamit. Gyerekkoromban, tudod, alsó gimnáziumban Gyulán jártam. Akkor ismerkedtem meg, ugye, még kislány volt, a második feleségemmel. Mert ott nyaraltunk a tanyájuk közelében, a Nadabánék. Nadab — tudod Aradon van egy falu — Nadabán volt. Hodorán volt az anyja a feleségemnek, az ukrán Teodor. Ezekkel jóba voltunk. Az öreg Nadabánnak két nagy fia volt. Lóval nyomtattak még ott a tanyán. Nagy élmény volt nekem, mint gyerekek. Tizenöt éves gyerekként kerültem Pestre. Na, Pesten voltunk már, amikor híre jött egy nagy román összeesküvésnek, kémszervezetnek Gyulán.

És kik voltak benne? A Nadabán fiúk, a fővádlottak.

A gyulai gimnáziumban egy csomó parasztgyerek, magyarok voltak az osztálytársaim, de román egyetlen egy volt. A főispán hajdúja volt az apja, egy délceg oláh legény. A Nagylóvár városi román táncban ő volt a prí-

más hegedűvel, zenekar, gyönyörű dolgokat tudtak. Mint öreg, nyugdíjas embert alkalmaztam aztán az ötvenes években, a gyulai múzeumban, teremőrnek az öreg Nyegru Mihály bácsit. A fia velem járt egy osztályban. De borzasztó élményeim vannak onnan. A hazafias magyar tanárok! A latin tanárunk, csak egyetlen tanévben tanított minket, a Kendrela főtisztelendő úr. Latin nyelvtant nem lehetett kapni, ő diktálta a nyelvtani szabályokat. de mi rossz diákok, én is az voltam, nem tudtuk követni, nem tudtuk leírni. Rettenetes, vehemens, indulatos ember volt. Dühbe jött, ha a gyerekek rendetlenkedtek, vagy nem tudtak valamit. Céklavörös volt az arca, a nyaka, ordított, belerúgott a köpöcsészébe — volt minden osztályban akkor, a géthes tanároknak, gondolom —, s azt mondta, mindjárt a fejedhez vágom ezt a serblit. S csak úgy penderedett ki a köpöcsésze... Ez egy napon felszólítja a Nyegru Gyurkát, az egyetlen román gyereket. Hogy ragozza egy első deklinációba való... mondjuk „Roma Sacra”, de nem ez volt, csak valamit, jelzőjével együtt. Nem tudja a gyerek, áll némán. Na, akkor ragozd ezt, azt mondja, „macra pipa”, a gyerek persze — ez csúfolódás — meg sem szólalt. Na elkezdí ő ragozni, de ordítja: „macrae pipae”; de minden egyes esethez egy irtózatoss pofont adott, egyszer jobbról, egyszer balról. Hatalmas termetű parasztyerek volt Nyegru Gyurka, de esett neki a falnak, egyszer jobbra, egyszer balra. Tudtuk, hogy ez a jelenet a „magyar hazafi” dühe az egyetlen román gyerekekre. Egy másik hazafi, a Panyik Tóth József tanította a magyar irodalmat, a stílisztikát, meg mindent. A negyedik gimnázium végén, az órán, minden gyereket felszólít. Kivéve az úri gyerekeket, a zsidó gyerekekből is az úri gyerekek, a gyulai gyufagyárnak az igazgatójának a fia, Reiser Pali, azt nem szólította fel, a bankigazgatónak a fia,

mert ő meg sváb, a Werner Gyuszt, nem szólítja fel. Engem sem, pedig rossz tanuló vagyok, de hát az apám nevét viselem, Petker, s az apám egy állami hivatalnak a főnöke, a folyam mérnöki hivatalnak, híres jó vívó, amikor krakélérek provokálják, és megtudják, hogy milyen jó vívó, azonnal bocsánatot kérnek tőle. Engem sem kérdezett. A többi, minden parasztyereket megkérdezett: hová mégy jövőre. A gyerek meg van lepve, micso-da kérdés. Azt mondja: „vissza ne merj jönni” — de már akkor ordít —, mert könyörtelenül megbuktatunk! Eredj suszternek, eredj kapálni, de vissza ne merj jönni”. Később tudtam meg, hogy mi volt az oka. Mert nem szabad sokat buktatni, elő volt írva, hogy hány százalékos szabad buktatni. Nehogy rossz hírbe kerüljön az iskola. de ha önként nem jön vissza, akkor rendben. Nem is jött vissza, 12-en maradtunk — én, a rossz tanuló is! — az ötödik osztályban. A negyven nem tudom hány gyerekből. Volt egy Horthy nevű, egy kistisztviselőnek a fia. Nyilván tudta Panyik, hogy nem rokona a kormányzóknak. Azt is föl szólította. „Hová mégy jövőre? Eredj Békésre, vissza ne merj jönni!” Nem is jött vissza. De nem volt könnyű dolog akkor Gyuláról Békésre eljutni. Békéscsabáról már csak egy keskeny vágányú vonat vitt néha. Ezt én megírtam. A gyerekkori tapasztalataim, az apámmal is, meg a gyulai gimnázium, meg a tanárok, és a diákok is. Elzúllott társaság volt. Odajárt többszöri bukás után, bár idősebb volt, osztálytársam volt, a remetei — az a városon kívül messze volt egy javítóintézet. Annak az igazgatója volt egy Péczeli nevű, ilyen népies novellákat írt. Mikor már a gimnáziumban nem túrték a fiát, akkor hazavitte. Ott tanult tovább a javítóintézetbeli gyerekektől. S aztán az apja megint visszahozta. Borzasztó. Ej, haj. Most a romániai vonatokról az a hír járja, hogy a sztrájkolnak ott is, valami tíz

kilométeres sebességgel közlekednek.

— *Most már rendeződött a helyzet....*

— Nehogy aztán itt rostokolj...

Lúkó Gábor levelei

Címzett: Henri H. Stahl

*Dlui Henri Stahl, asistent la seminarul de sociologie,
București, Facultatea de filosofie și litere, Romania*

Exp. Lükő Gábor, Budapest VIII., Múzeum utca 5. II. 2.

*(Henri Stahl úrnak, a szociológiai szeminárium tanársegéd-
jének, Bukarest, Filozófia és bölcsészkar, Románia*

Feladó. Lükő Gábor, Budapest VIII., Múzeum utca 5. II. 2.)

Kedves Stahl úr!

Sajnálom, hogy Bukarestben nem volt lehetőségem, hogy meglátogassam, legalább azért, hogy megkérjem: küldjön egy példányt a monografikus módszerről szóló könyvéből, ha megjelenik. Említettem, hogy le akarnám fordítani, s engedelmével kinyomtatnám, hogy használhassuk fel mi is magyar kutatásainkban.

Iugani-ban (Roman megye) megpróbáltam monografikusan dolgozni, azonban nem voltam felkészülve e módszerből — az én hibám — és így a munkám kiegészítetlen maradt. Legalább nyelvészeti szempontból elkészíthetném a falu monográfiáját, s ezt az anyagot egy-két hónapon belül bemutatnám Önnek is, hogy mondaná el a véleményét, ha nem veszi rossznéven.

Ugyanígy írnék a moldovai katolikusokról is, általában - tehát mint társadalmi egység, kapcsolataik az ortodoxokkal, fejlődési tendenciáik stb. Lehet, hogy itt több statisztikai adatra lesz szükség, de tehetek egy kísérletet, s Ön majd megmondja, mi hiányzik még a dolgozatból.

Valószínűleg hallotta, hogy milyen bajba keveredtem a rendőrséggel egy elkallódott levél miatt, amely többek között tartalmazott egy kérdést a „revizionista mozgalomról” is. A magyarországi lelkiállapot ismeretében nem csodálkozom a rendőrség levél iránti nagy érdeklődésén. Ha az ember látja egyrészt az ő revizionizmusukat, másrészt pedig azt, ami Jakob Bleier magyarországi német képviselővel történt - hogyan válaszoltak neki a Parlamentben a magyar képviselők -, nem lel vigaszra e világon. Nincs mit tenni, jó, ha az ember talál 4-5 személyt, akivel megértik egymást. Van itt egy fiatal orvos, Németh László, akinek van egy kritikai folyóirata - a Tanú -, s akinek szándékában áll egy új folyóiratot kiadni a kelet-európai népek számára - a megfelelő nyelveken -, s szép tervekben még van osztályrészünk. Egyébként...

Köszönet a múltért

Tisztelettel köszönti, Lükő Gábor

Budapest, 1933. május 16.

Dsale d-lui dr. Henri H. Stahl, asistent, București, str. Popa Soare 16, Romania

Dr. Henri H. Stahl úrnak, tanársegéd, Bukarest, Popa Soare utca 16, Románia

Exp. Gavril Lükő, Budapest VIII., Múzeum utca 5. II. 2.

1933. június 12.

Kedves Stahl úr,

Elképzelteti, milyen örömet szerzett levelével nekem, aki már nem is tudtam, szóba állnak-e még velem a románok, vagy sem. Tudja, hogy egyelőre még nem nagyon értek a szociológiához, s nagy szükségem van jó irányításra e tudományban, amely annál jobban érdekel, minél előbbre haladok a csángókról szóló munkámban. A tisztán etnográfiai dolgozatok szép játéknak tűnnek nekem, amelyek viszont már csak azt jelentik számomra, amit a szép játék a gyermeknek.

Ma elküldtem Golopentiának Karácsony Sándor tanulmányát az elemi oktatás reformjáról és az alsóbb társadalmi osztály lelki struktúrájáról (magyar nyelven), amely 1924-ben jelent meg, s amely meggyőzheti arról, hogy a magyar népnek a román néppel azonos gondjai vannak a művelődéspolitikai terén. A problémát már feltárták (az említett tanulmányban), de a mai napig nem került sor feldolgozására. A fiatalok, akiket a hasonló kérdések foglalkoztatnak, egy idő után vagy a szociáldemokrácia útjára lépnek, vagy pedig elmélyednek nyelvészeti, történelmi stb. résztanulmányokban.

Ha lesznek ilyen könyveink, amelyek pontosabban megmutatják ezeket a problémákat, mint amilyen az Ön könyve is, remélem, hogy nálunk is szervezhetünk monografikus kutatásokat. Ezért várom oly türelmetlenül a könyvét.

Mielőtt kinyomtatnám a fordítást, engedelmével megmutatnám Karácsony Sándor középiskolai tanáromnak, aki a legkompetensebb nálunk e téren. Györffy István, aki tanárom volt az egyetemen (az etnográfiai tanszéken) nagyon ragaszkodik régi, materialista módszereikhez, és nem nagyon fogja megérteni e könyv célját. Ő a budapesti Etnográfiai Múzeum másik két igazgatójával együtt most egy etnográfiai kompendiumon dolgozik, amely kizárólag a régi paraszti kultúra anyagi részeivel fog foglalkozni, még a háború előtt gyűjtött anyag alapján.

(.....)

hogy megcsináljuk azt a reformot, amelyet Ön is szükségesnek tart, s amelyről gondolom fog még írni.

(.....)

A magyar folklórról (összehasonlítva a szomszédos népek folklórával pszichanalitikus szempontból megvan Róheim Géza könyve, aki az utóbbi években Ausztráliában végzett etnológiai tanulmányokat, szintén pszichanalitikus szempontból, s az ott összegyűjtött anyagot adta ki „A csuranga népe” címmel.

A szociológiai szakirodalomban még nem mélyültem el, de remélem egy fél éven - egy éven belül eljutok odáig, hogy recenziókat is írassak a magyar szociológiai irodalomról. A szociológia számára a legjobb könyvtár a Fővárosi Könyvtár, ahol megtalálhatók a világháború végéig megjelent könyvek, amikor a

Könyvtár élén bekövetkezett - a reakciós politikai rezsimnek tulajdonított - változás véget vetett a könyvtár szép fejlődésének e téren. Mégis, mind a mai napig nincs jobb, s azt hiszem, az Arhivának is itt van a legmegfelelőbb helye. Egyébként mindenütt kerestem a könyvtárakban, s nem találtam meg sem a Nemzeti Múzeumban, sem a Pedagógiai Szemináriumnál, sem pedig a Népi Irodalmi Szövetségnél, amelynek külön könyvtára van a román könyvek számára. Az Egyetemi Könyvtárban vagy az Akadémiai Könyvtárban nincs sok remény arra, hogy megtaláljam. Ebben a helyzetben jót tenne velem, ha megküldené az Arhivát valamelyik budapesti könyvtárnak, főként a Fővárosi Könyvtárnak (Budapest, VIII., Baross utca, Wenkheim palota). Györffy úr, amikor meghallotta, hogy lehetőség van az Arhiva beszerzésére, azt mondta: jól fogna itt nálunk is (a Néprajzi Múzeum Etnográfiai Részlegén, Bp. X., Elnök utca 13.), de nekem mintegy, hogy hol találom meg, csak küldjék el, ahová akarják — s én elégedett és hálás leszek.

Milyen máramarosi községet választottak erre az évre? Mikor jelenik meg a Dragus-monográfia? Most olvasom Brăiloiu úr tanulmányát a Dragusi sirató-énekekről, amit Lajtha úrnál találtam meg. (De ő nem tud románul, s nem sokat ért a tanulmányból, amely szép recenziót érdemel Magyarországon is, s meg is fogja kapni Bartók úr tollából.)

Igyekszem megismerni a magyarországi szociológiai irodalom különböző irányzatait, hogy recenziókat készíthessek Önöknek.

Addig is tisztelettel üdvözlí, Gavril Lükő

D-lui dr. Henri H. Stahl, asistent la seminarul de sociologie București, strada Popa Soare 16

Dr. Henri H. Stahl úrnak, tanársegéd a szociológiai szemináriumon, Bukarest, Popa Soare utca 16.

Exp. G. Lükő, Budapest VIII., Múzeum utca 5. II. 2.

1933.8.20.

Kedves Stahl úr!

Nem tudom, megkapta-e leveletem, amit már 12-én feladtam, miután a budapesti könyvtárakban kerestem és nem találtam meg az Arhivát. Azóta is türelmetlenül várom, hogy küldjék el a Fővárosi Könyvtárba (Bp. Baross utca). Ha megvolna legalább Radulescu-Motru professzor Omagiu-ja, hogy lefordíthassam Gusti miniszter úr cikkét (A szociológiai rendszer) barátaim számára. Lévéen, hogy jelen pillanatban kevés garas van a zsebemben, kérem küldjenek egy katalógust az Inst. Soc. Roman kiadásában megjelent könyvekről, árakkal együtt, valamint az Arhiva kötetének tartalomjegyzékeit, és információkat a kivonatokról. Ne haragudjon, hogy túl sokat kérek Öntől, de láthatja, a magyarok akikkel kapcsolatban voltam Bukarestből nem tartják már a kapcsolatot, és nem válaszolnak. Így jártam az egyikkel, akinél otthagytam a Román Zeneszerzők Társaságának a fonográf hengereit, hogy adja le a Társaságnál, de harmadszorra sem válaszolt, hogy mit csinált velük. Aztán többször megkértem, hogy az egyetemről vegye ki a születési bizonyítványomat, az érettségi diplomát, az óralátogatási igazolványt stb., de mindhiába. A román diákok hazautaztak, legalább szeptember végéig.

Nagyon szeretnék minél előbb hozzájutni a könyvéhez: a Szociológiai Monográfiához, s - ha megjelent - Vulcănescu tanár úrnak a Fundațiánál 1932 őszén tartott előadása a parasztgazdaságról (a parasztgazdaság és a kapitalista gazdaság közötti különbség).

Hogy recenziókat készíthessek az Arhiva számára, elkezdtem olvasni a legalapvetőbb magyar szociográfiai könyveket. Van egy első monográfiánk a mai magyar társadalomból, Weis István tollából (A mai magyar társadalom), ami 1930-ban jelent meg. Jó könyvészetet is tartalmaz, aminek a segítségével nekiláttam az olvasásnak. (Természetesen a falusi társadalom miatt érdekel.)

A magyar népi kultúra problémájáról, az elemi oktatás reformjával összefüggésben tárgyalva, megvan Karácsony Sándor brosrúrája, amit elküldtem Golopențiának, hogy olvassa el magyarul, ha ideje engedi.

Még itt van a Benő könyve is: A magyar falu társadalma. Még nem olvastam. Ezek azok, véleményem szerint, amelyek elsősorban érdekelhetik Önöket, s amelyeket hamarosan recenzálnék, ha óhajtják.

A folklór terén megvan Róheim Géza könyve: Magyar népi hiedelmek és szokások, ami a magyarokkal kapcsolatban lévő népek szokásainak és hiedelmeinek nagy részével foglalkozik, s valamennyit pszichanalitikus szempontból vizsgálja.

Télen fog megjelenni a magyar etnográfia tankönyve, amelynek szerzői tanárok, Bátky, Visky, Györffy, Sebestyén, Sólymossy, Szendrei stb.

A magyar népdalról megvan Bartók könyve, ami németül is megjelent.

Úgynevezett monográfiánk 5-6 faluról van, de egészen kicsik, fiatal közgazdászok munkái.

Azt hiszem, a legjobb Medveczky monográfiája, Detva (egy szlovák falu), 1906-ban jelent meg Ruzemberkuban szlovák nyelven, amit még nem ismerek elég jól ahhoz, hogy elolvashassam. A háború után jelent meg Partostól (?) Myava falu monográfiája, mintegy 500 oldal.

Nagy szükségem lenne Păcală Rășinariul-jára, amit nem lehet megtalálni sem Budapesten, sem pedig Gyulán. Beszéltem a román pappal és néhány paraszttal, akiket még abból az időből ismertem, amikor ott jártam középiskolába (1920-25). A román nyelv ugyanúgy el fog veszni, mint a moldovai csángók esetében. Itt legalább a templomnak van egy elemi iskolája, ahol a vallásórát románul tarják. Egyébként nincs semmi különbség. Beszéltem a pappal, de fél (?) létrehozni egy román népkönyvtárat, az oktatási minisztérium pedig nem törődik a falusi magyar könyvtárakkal sem.

Nagyon szeretem azt a várost. Lehet, hogy egyszer le fogok ott telepedni. Szó van arról, hogy állítólag a miniszter néhány középiskolában be akarja vezetni a kisebbségek nyelvén történő tanítást - ez is egy alkalom lehetne - vagy másként.

Most szeretnék saját erőből létrehozni egy kis könyvtárat - amely később növekedhet, gyarapodhat.

Egy kis könyvtár, a nép számára kiválogatott könyvekkel. Magyar és román könyvekkel. A könyvtár román része számára szükségem lenne egy jó tervre, amit a leginkább Öntől szeretnék beszerezni. Mintegy 10-20 könyvről van szó, amelyeket már most megvásárolnék, s további 20-ról, amelyeket egy bizonyos idő múltával. A könyvek legyenek, amennyire csak lehet, olcsó kiadásúak. Legyenek a parasztok számára megválogatva, akik kissé városiasabbak, mint az erdélyi románok.

Ön ismer engem, de remélem, megbocsátja a butaságokat, amikért annyit járok. Így például tetszik nekem a kétnyelvű népek gondolata, mint amilyenek a Gyula és környékbeli románok, vagy a moldovai csángók, vagy a csabai, szarvasi stb. szlovákok (Gyula közelében). A művelődési politikának el kellene ismernie a kétnyelvű parasztok kulturális fölényét. Ők élő köteléket alkotnak közöttünk, idegen népek között, s ha megteremtjük számukra az alkalmat, hogy megismerjék a két ország műveltségét is, máris megvan a biztosítékunk a megértésre a népek között, amelyek nem figyelnének többé oda sovínisztáink ostobaságaira.

Még sokat írnék. Például: ősszel megjelenik egy kulturális folyóirat, a „Középeurópa”, amit egy nagyon művelt ember, Németh László ad ki azzal a céllal, hogy támogassa a dél-kelet-európai népek együttműködését.

Írjon Ön is nekem, ha nem neheztel a kéréseimért.

Üdvözlöm valamennyi barátunkkal együtt,
Gavril Lükő

Blui Henri H. Stahl, asistent, București, str. Popa Soare 16, Romania

Exp. Lükő Gábor, Budapest, VIII. Múzeum utca 5. II. 2.

Kedves Stahl úr!

Nem tudom, hogy megkapta-e két hónappal ezelőtti leveletem. Már nem is tudom, mit írtam akkor, de vártam, hogy elküldje a könyvet, hogy hozzákezdhessek a fordításhoz. Annál is inkább vártam, hogy személy szerint is irányításra szorulok, amit azt hiszem ez a könyv megad nekem. Ezért nagyon kérem, küldje el nekem a román szociológia könyvek árlistáját, első sorban az Ön könyvét, az Arhivát (a kötetek tartalomjegyzékét). Ha külön is megjelent az Ön tanulmánya a raze-sijról, Vulcanescu úr előadása a parasztgazdaságról (amit tavaly télen a Fundațiánál tartott - megjelent?), Gusti úr szociológiai rendszerét (Rădulescu-Motru tanár úr Omagiu-jából - ha megjelent külön, ha nem, kérem írja meg az egész kötet árát). S ne haragudjon meg rám, hogy túlságosan visszaélek a türelmével, de mindenképpen szükségem van ezekre a könyvekre, és meg kell őket vásárolnom. Nagy szerencsém volt, hogy a nyáron megkaptam Brăiloiu úr tanulmányát a dragusi siratóénekekről. Nem is tudom, hogyan szebb, ha tudományos könyvnek, vagy ha szépirodalomnak tekintem. Ezt a folklórmódszert minden esetre nálunk is meg kell ismerjék, s főként a fiatalok, nem csupán Bartók úr. Éppen ezért lefordítottam magyar nyelvre, és ismertetni fogom az Egyetemen Kodály zenei folklór szemináriumán.

A nyáron Békés megyében, Gyula városában jártam, ahol sok románt ismerék gyerekkorom óta, amikor ott jártam a középiskola I-V osztályát. Nagyon csodálkoztak, amikor románul hallottak beszélni. Olyan kulturális állapotban vannak szegények, mint a csángók, kivéve, hogy az egyházuk még román. Jártam a csabai szlovákoknál is, Gyulához közel. Itt is csak a vallást tanulják szlovák nyelven. A legújabb statisztika szerint Magyarországon 46 elemi iskola működik német nyelven, 20 szerb nyelven, ezen kívül német nyelven is tanulnak 386, szlovák nyelven is 51, románul 11 (1171 tanulóval) elemi iskolában. De hogy milyen mértékben tanulják meg a kisebbségi nyelveket, az a statisztikából nem derül ki. Mondják a helybeliek: csak vallásórán tanulnak románul, vagy szlovákul stb.

Nem akarom tovább untatni ezekkel a dolgokkal, de még emlékszem, hogy iskolás gyermekként milyen nehézségeink voltak, amikor idegen nyelvet tanultunk. Még az érettségi után sem nagyon értettünk németül. S a mi kulturális politikánk, ahelyett, hogy örvendene, hogy vannak emberek az országban, akik az ország nyelvén kívül még egy nyelvet ismernek otthonról, és ahelyett, hogy hozzásegítenék ezeket, hogy megismerjék a másik nyelven a teljes kultúrát, negatív programot csinálnak, s arra tanítják a gyermekeket, hogy ne beszéljenek más nyelven, mint magyarul. Ez botrányos, a legnagyobb szégyen egy kultúrállam számára.

De a nemzetállamok nem tehetnek másként. Nekem is az a véleményem, hogy a nemzetállamok nem korszerű lények, s főként Dél-kelet Európában nem működhetnek tovább. Ha a nemzetállamokban

létezhetnek nemzetközi jellegű egyházi szervezetek, miért nem szabadíthatjuk fel, és választhatjuk el a kulturális szervezetet az állam szervezeteitől. Vagyis mi az állam szerepe a társadalom életében? Csupán a kulturális, jogi és gazdasági szervezet képviseli véleményem szerint, mert csak ezután fogok erről a kérdésről szakirodalmat olvasni. De úgy látom, hogy a kultúra összeköti a különböző országok népeit, még az egymástól nagy távolságra fekvőket is, amelyeknek gazdasági érdekeikben mások a partnereik, és kötve vannak földrajzi környezetükhöz. S hol találod meg az igazságot a nemzetállamokban? Átléped a határt, s mindaz, ami igaz volt, nagy, sőt szent hazugság, rablás lesz.

Remélem, Ön nem egy ilyen nacionalista. Én tudom, hogy a magyar nép nem veszít semmit, ha nem a bojárjaink vezetése alatt él, akik félnémet kultúrájukkal jó magyaroknak tartják magukat, s az e kultúrától idegen embert ostobának, „parasztnek” nevezik, mondván, hogy nem lehet semmit tenni e népért. Barátokat keresek a szomszédos népeknél, most jövök Prágából. Először is meg kell ismernem szomszédaink kultúráját, hogy terjeszthessem nálunk is. Ezen a télen tartok egy Sudesteuropa szemináriumot a Keresztény Diákok Szövetségénél - de tudom, hogy értékesebb lenne, ha megkezdéném a monografikus kutatásokat az országban, s remélem, ez a szeminárium átalakul majd monografistává.

Személy szerint szeretnék egy kutatást végezni egy kisebb román faluban, a nyelvről, főként a román és a magyar nyelv közötti viszonyról, s ha lehet, alakítsak ki egy általánosabb képet a nép kulturális állapotáról. A csángóknál végzett kutatásomból azt hiszem, hogy csak

a Iugánok nyelvjárásáról írt anyagnak van valami szociológiai értéke. Ha hozzájutok egy összehasonlító anyaghoz a magyarországi románokról, azt hiszem írni fogok valamit arról, hogy hogyan tér át a társadalom egyik nyelv használatáról a másikéra.

A levelet két héttel ezelőtt kezdtem el írni, s most fogom elküldeni, mert valami siettet. Beszéltem Lukinich professzorral (a nyugat-európai történelmi tanszékről), aki szeretne egy diáknak román államvizsga dolgozat témát adni. A fiút én tanítom most román nyelvre, s javasoltam a tanárjának, hogy adja oda neki az Ön könyvét a vrancea-i razesekről. A professzor megkért, hogy kérdezzem meg az Institutul Social Romant, akar-e egy cserét az Arhiva és a Századok magyar folyóirat (havonta jelenik meg) között, az elmúlt évekre visszamenőleg, és a jövőben is.

Nem akarom félrevezetni, s eleve megmondom, hogy ez a folyóirat nem közelíti meg az Arhiva színvonalát, de nekem meg kell próbálnom. Ezért nagyon kérem, beszéljen az Intézetben az illetékesekkel erről a dologról, remélem, nem nagyon fogja zavarni ez az ügy. S e mellett ne feledje elküldeni nekem az Institutul Social Roman kiadványainak listáját — árakkal és főként a Monografikus módszerről és a Gusti prof. Szociológiai rendszeréről a Rad.-Motru prof. Omagiujából.

Kérem, írjon nekem, vagy írjon valaki az Intézetből a folyóiratcsere lehetőségéről. Írjon még a monográfiáról is, mit dolgoztak ezen a nyáron, mikor jelenik meg a Dragus stb. Ha átutazik valamikor Budapesten, írja meg jó előre, hogy legalább az állomáson találkozunk.

Üdvözlöm az összes monografistával együtt, főként Braunert, Golopențiát s mindenek előtt Briăloiu urat.

Tisztelettel, Lükő G.

Budapest, 1933. október 13.

Cím: Budapest, VIII. Múzeum utca 5. II. 2.

Borítólap hiányzik

Kedves Stahl úr!

Tavaly télen, amikor értesültem, hogy megjelent a könyve, azonnal megrendeltem, s aránylag rövid idő múltán - mert egyes könyveket még négy hónap alatt sem sikerült beszereznem Romániából - meg is kaptam. Azóta a kötete alapján két recenziót írtam a Szociológiai Monográfiáról, egyet a kéthetente megjelenő Magyar Útba, amit csak a diákok között terjesztenek, de amiből a hivatalos körök is tudomást szereztek róla. Ezek is az ifjúsággal akarják elkezdni a monografikus kutatást falun, s felkértek, hogy a Magyar Út-beli recenziót adják ki egy „honismereti” cikkgyűjteményben. Amilyen költői a kötet címe, annyira nem komoly tudományos szempontból a tartalma. A kötetet megküldöm az Institutul Soc. Rom.-nak. Ez a recenzió azonos a Magyar Útban megjelenttel, kissé átalakítva, amiben vigyáztam, hogy semmit se mondjak a saját fejemből, hanem adjam vissza minél világosabban és rövidebben a monografikus módszert az Ön könyve alapján. Úgy gondolom, hogy az olvasó, amennyiben nincsenek nemzeti előítéletei, többnyire a román módszert fogja használni. Ezért volna jó, ha megjelenne monográfia elméletének és technikájának két kötete, természetesen Gusti tanár úr bevezetőjével. Mivel nagyon lefoglalt a doktori disszertációm (a csángók legrégebbi története a helységnevek stb. alapján), nem tudok nekifogni a fordításnak, de van egy erdélyi jó barátom, aki örömet megcsinálná. Ő 10-15 diákkal nyáron egy monografikus kampányt akart csinálni egy Zala megyei faluban. Ez a terepkísérlet megkönnyítené számára a nép életéből vett példák fordítását. Ezért kér-

jük beleegyezését, s kérem, legyen szíves válaszolni, legalább egy levelező lapon. A könyv kiadását egy diákkör költségén lehetne megoldani. A Falukutatói Intézet (az úgynevezett Magyar Társaság keretében) éppen most nyomtatott ki egy rossz kérdőívet Bodor A. alelnök tollából, éppen ezért részükről nem várhatunk semmi jót.

Nagyon szeretnék találkozni Önnel, éppen ezért arra kérem, ha valaki jön, vagy átutazik Budapesten, értesítsen, hogy legalább az állomáson megkeressem. Tavaly átutazott Brăiloiu úr, de nem voltam itthon, amit nagyon sajnáltam.

Üdvözlöm valamennyi ismerőssel együtt,

Lükő Gábor
1935. május 25.

Ui. Itt küldöm Iugani falu térképét és néhány Roman megyei falu határát. A faluhatárok nagyon hasonlítanak a Cornovai neamok delnicáihoz. A falvak személyneveket viselnek: Mircești, Iugani (vagy Cozmești), Răchiteni (magyarul Domafalva), Tețcan (Stefan), Lecușeni (Lökösfalva), Săbăroaia (Szabó), Agindeni (Egyed), Tămășeni. Érdekesekek a Iugani-i utcák: A közlekedés csak a falu birtokáig és az emberek házáig történt.

Bp.XI. Horthy M. út 80.II.7.

JEGYZET

A CONFLUX sorozat köteteiben rendre visszatérő gondunk a különböző nemzetiségű szerzők (és műveikben a szereplők) nevének „átírása”. Ahhoz már az olvasó hozzászokhatott, hogy pl. az orosz Dosztojevskij nevét (a latin ábécé betűivel) hányféleképpen írják át angolra, németre, franciára stb. Mai orosz szerzők nevét is többféleképpen találjuk meg a könyvekben, az internetes keresőprogramokban. Egyik koreai szerzőnk nevével kapcsolatban „egyeztetésekre” is szükség volt. De a mellékjeleket használó lengyel betűk „megközelítő, hozzávetőleges” használata (mellékjelek elhagyása) is a pontosság rovására megy. Hasonló a helyzet a román nevek írásánál. Különféle szövegekben különböznek az „átírások” (a talán legtöbbször emlegetett *Ceausescu* névváltozatok például a Ceasescutól a Csaucsecku-ig terjednek...). Dokumentum-jellegű vagy tudatos stílushatásokra törekvő szövegeknél nem javítjuk a „hibás átírást”.

A Függelék névjegyzéke azonban a hasznos adatok mellett a név pontos, helyes írását is rögzíti. (A kiadó)

FÜGGELÉK

Bakk, Péter (1908-1945), francia nyelvtanár, szociológus, a bukaresti Koós Ferenc kör tagja, az Erdélyi Fiatalok bukaresti szóvivője, Dimitrie Gusti tanítványa a bukaresti Tudományegyetemen. Bekapcsolódott a Gusti-féle kutatásokba, s a Sociologie Românească hasábjain ismertette a magyar falukutatók könyveit.

Nagyenyesi tanítóképzős növendékeivel Magyarlapdon végzett szociográfiai felmérő munkát.

Bitay, Árpád (1896-1937), erdélyi tanár, irodalomtörténész, műfordító. Fordításai először népszerűsítették magyarul a román irodalom klasszikusait, ugyanakkor a magyar kultúra nagyjait a román közvélemény előtt. Nicolae Iorga professzor munkatársa. Fő művei: A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése (1922); Az erdélyi románok a protestáns fejedelmek alatt (1925); A moldvai magyarság (1926).

Bloch, Marc (1886-1944), francia történész, a társadalomtörténet jentős képviselője. Lucien Febvre-rel együtt 1929-ben létrehozta a történettudományban elméleti váltást hozó Annales folyóiratot és az ahhoz kötődő iskolát. Részt vett a francia ellenállásban, 1944-ben kivégezték a hitleristák.

Brauner, Harry (1908-1988), román folklorista, etnomuzikológus, zeneszerző. 1929-től részt vesz Constantin Brăiloiu oldalán a Gusti-féle monográfiai kutatásokban. A Román Zeneszerzők Társasága Folklorarchívumának munkatársaként (1928-1939) több mint ötezer népdalt gyűjt. A háború után közreműködött a Folklórintézet létrehozásában. A Pătrășcanu-perbe való belekeveredése miatt 12 évet töltött börtönben, majd baragáni kényszerlakhelyen.

Brăiloiu, Constantin (1893-1958), román etnomuzikológus, folklorista és zeneszerző, a bukaresti Zenekonzervatórium professzora, megalapítja a Román Zeneszerzők Társasága Folklorarchívumát Bukarestben és a Nemzetközi Népzenei Archívumot Genfben. 1928-tól részt vett a Gusti-féle monografikus kutatásokban. A „Károly Herceg” Kulturális Alapítvány tanácsosa. A Román Akadémia levelező tagja. 1943-ban Svájcba távozott.

Breazul, George (Gheorghe N. Georgescu; 1887-1961), román muzikológus és népzene-kutató, egyetemi tanár Bukarestben, a bukaresti Fonogram-archívum megalapítója.

Caragiale, Ion Luca (1852-1912), román író, drámaíró, költő, elbeszélő, újságíró, publicista. A román irodalomtörténet a legnagyobb drámaíróként és az egyik legfontosabb íróként tartja számon. A Junimea irodalmi egyesület tagja. A Román Akadémia post-mortem tiszteletbeli tagja.

Cocisiu, Ilarion (1910-1952), román zeneszerző, etnomuzikológus, folklorista.

Comarnescu, Petru (1905-1970) román esszéíró, filozófus, esztéta, lapszerkesztő, a Gusti-iskolához közel álló kultúra-szervező. Amerikai doktori kutatásból visszatérve, Bukarestben, 1932-ben létrehozta a Criterion nemzedéki egyesületet.

Costăchescu, Mihai (1884-1953) Iași-i román történész, folklorista, a Román Akadémia levelező tagja. Fő kutatási területe a feudáliskori Moldva.

Crainic, Nichifor (Ion Dobre, 1889-1972), szélső-jobboldali teológus, publicista és költő, az „etnokrácia” híve, a Gândirea c. folyóirat igazgatója és a körülötte csoportosuló fiatalok mentora, az úgynevezett gândirista neo-ortodox nacionalista irányzat atyja. A Văgârdă ideológusának is tekintették.

Densușianu, Ovid (1873-1938), román nyelvész, folklorista, irodalomtörténész és költő, a bukaresti egyetem professzora, a Román Akadémia tagja. A román nyelvészeti iskola megalapítója, az első román nyelvtörténet szerzője, a modern román irodalomtörténet egyik megteremtője, a román folklorisztika jelentős képviselője. Szerkesztése alatt jelent meg két folyóirat, a Viața nouă (1905-1925) és a Grai și Suflet (1923-1938)

Domokos Pál Péter (1901-1992), népzene- és néprajz kutató. Lejegyezte a csángók dalait és szokásait, eredményeit A moldvai magyarság c. kötetében adta közre. Bartók és Kodály munkásságának lelkes híve, népszerűsítője, népdalgyűjtő tevékenységük egyik folytatója. A zenei anyanyelv ápolására feldolgozta a régi énekeskönyveket, Mert akkor az idő napkeletre fordul

(Kv. 1940) c. munkájában 50 csángó népdalt közölt.

Eliade, Mircea (1907-1986) román regényíró, esszéíró, vallástörténész. A Criterion egyesület tagja, majd néhány év legionárius tevékenység után diplomáciai pályára lép. A háború után Franciaországban és az Egyesült Államokban tanít vallástörténetet.

Focsa, Gheorghe (1903-1995), román etnográfus. 1929-től részt vesz a monográfiái Gusti-féle kutatásokban, 1934-től a Királyi Kulturális Alapítvány munkatársa. 1948-tól 1978-ig a – Dimitrie Gusti alapította – Bukaresti Falumúzeum igazgatója.

Golopenția, Anton (1909-1951), román szociológus, statisztikus és demográfus, Dimitrie Gusti közeli munkatársa. Németországi doktori tanulmányok után 1936-tól Gusti tanársegéde, a Sociologia Românească (Román Szociológia) szerkesztője. Ő szervezte meg Németh László és társai romániai útját 1935-ben. Az 1938-ban bevezetett Társadalmi Szolgálat nevű intézmény több fontos részlegének irányítója, alapvető szociológiai és gazdasági statisztikai, geopolitikai és demográfiai kutatások szerzője. Nevéhez fűződik a 60 de sate românești (60 román falu) és a Dâmbovnic járás bemutatása, az úgynevezett „vázlatos monográfia módszerével”. 1942 őszétől a Központi Statisztikai Intézet főmunkatársak, a háború alatt elfoglalt Bugon túli területen az addig ismeretlen román szóróanyag kutatta, 1948-ban a Központi Statisztikai Intézet igazgatója, de e tisztségéből lemondatták. 1950-ben a Pătrășcanu-per ürügyén őrizetbe vették, a zsilavai börtönben halt meg. Post mortem tagja a Román Akadémiának.

Groza, Petru (1894-1958), román ügyvéd és politikus, a baloldali Ekésfront vezetője, Románia miniszterelnöke 1945. március 6. – 1952. június 2. között, az Államtanács elnöke 1952. június 12. – 1958. január 7. között. A demokrácia látszatának fenntartásával a második világháború után lehetővé tette az átmenetet a megszálló szovjetek által támogatott kommunista rendszer felé.

Gusti, Dimitrie (1880-1955) román szociológus, filozófus és politikus, egyetemi tanár Iași-ban és Bukarestben. Közoktatási, vallásügyi és a művészetek minisztere (1932-1933). A modern szociológiai oktatás és a Bukaresti Szociológiai Iskola alapítója. A román monografikus faluszociológia megteremtője, az első szociológiai kutatások szervezője. Létrehozta a Román Szociális Intézetet (1921), az „Arhiva pentru știința și reforma socială” (Társadalomtudományi és Reform-ügyi Arhivum) és a „Sociologia românească” (Román szociológia) folyóiratokat. Főigazgatóként (1934-1939) korszerűsítette a „Károly Herceg” Királyi Kulturális Alapítvány tevékenységét. A párizsi (1937) és a New York-i (1939) Világkiállításon a Román Pavilon főbízottja volt. 1937-ben a Nemzetközi Szociológiai Intézet megbízta a XIV. Szociológiai Világkongresszus megszervezésével, amelyre 1939-ben kellett volna sor kerülnie Bukarestben. V.I. Popával és H. H. Stahllal együtt megalapította a Bukaresti Falumúzeumot (1936). Az ő irányításával készült el Románia négykötetes enciklopédiája (Enciclopedia României, 1938-1943). A Román Akadémia elnöki minőségében (1944-1946) létrehozta a Tudományos Kutatás Országos Tanácsát (1946). 1948 után mellőzik, kilakoltatták, tanítványai segítségére szorul. Tíz

évvel halála után kezdődik el rehabilitálása.

Györffy István (1884-1939), etnográfus, egyetemi tanár, az MTA I. tagja (1932). 1917-ben a moldvai csángók között dolgozott, 1934-től a néprajz első ny. r. tanára. 1938-tól a Táj- és Népkutató Központ vezetője. Tudományos szervező és nevelő munkásságával hozzájárult a magyar néprajzi kutatás európai szintre emeléséhez, a népi írók falukutató irodalmának előfutára. Fontosabb művei: A feketekörös-völgyi magyarság települése. Az erdélyi magyarság eredete (1913); Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai negyedfélszáz év óta (Földr. Közl. 1915); A néphagyomány és a nemzeti művelődés (1939).

Herseni, Traian (1907-1980), román szociológus, pszichológus és antropológus, Dimitrie Gusti közeli munkatársa, faluszociológát adott elő a bukaresti és a kolozsvári egyetemen. 1940 őszén a légionárius kormány közoktatási tárcájának államtitkára. 1951-1956 között politikai fogoly, utóbb kutató a Román Akadémia különböző intézeteiben, de nem engedélyezik hogy részt vegyen a szociológia oktatás 1966-atos újjászervezésében. A Gusti-iskola legtermékenyebb szerzője. Több monográfiai kutatás résztvevője, a regionális szociológiai monográfiák egyik kezdeményezője Romániában.

Hóman Bálint (1885-1951), történétíró, egyetemi tanár, kultúrpolitikus, az MTA tagja. A középkori magyar történelem kutatója. Több ízben vallás- és közoktatásügyi miniszter, a németpárti irányzat képviselője. 1946-ban a Népbíróság elítélte, mint háborús bűnöst.

Iorga, Nicolae (1871-1940), román történész, egyetemi professzor, irodalomkritikus, drámaíró, költő és politikus, a Román Akadémia tagja. Főleg a románok középkori története foglalkoztatta, közel 1000 könyvet, 12755 cikket és 4963 recenziót írt. A tudományos munka mellett aktívan részt vett a társadalmi és politikai életben is, 1931-32-ben Románia pártonkívüli miniszterelnöke volt. Vălenii de Muntenban szervezett szabadegyetemét, 1931 nyarán, Lükő Gábor is látogatta. A Vaszárda tagjai 1940 őszén meggyilkolták.

Karácsony Sándor (1891-1952), pedagógiai, filozófiai író, egyetemi tanár. 1929-ben egyik kezdeményezője volt a 101 magyar népdal megjelenésének. 1942-től 1951-ig a debreceni egyetem bölcsészkarán ny. r. tanár. Szerk. az Erő c. ifjúsági lapot. F. m. A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja (1939); A könyvek lelke, irodalmi nevelés (1941); Ocsudó magyarság (1942); A magyar demokrácia (1945).

Károly, II (1893-1953) román uralkodó, Ferdinánd és Mária fia, Mihály apja. Az I. világháború után kultúra pártoló trónörökösként tűnik fel, de a liberális kormányzat nyomására 1926 távozik az országból. 1930-ban titokban tért vissza Romániába, II Károlyként megkoronázták. Folytatta korábbi kultúra és falupártoló politikáját, külpolitikában szembeszegült a náci térhódító politikával. Gusti tudomány- és falupolitikájának elkötelezett támogatója volt. Románia 1940-es területvesztései miatt lemondatták a trónról, és végleg elhagyta az országot.

Koós Ferenc (1828-1905), református lelkész,

emlékiratíró. Lelkész és a magyar ref. isk. tanítója Bukarestben (1855-69), kiadta és részben írta a Bukaresti Magyar Közlönyt (1860-61). Végigjárta a csángó falvak egy részét (1858), az egyházker., a falvak, a lélekszám s a használt egyházi nyelv szerint kimutatást készített róluk. A két világháború között Koós Ferenc Kör néven működött a bukaresti magyar egyetemi ifjúság segélyző és önképző egyesülete 1939-ig.

Lahovary, Gheorghe I. (1838-1897), mérnök, író, a Román Földrajzi Társaság (1875), alapító tagja, főtítkára. Románia ötkötetes földrajzi szótárának társszerzője, Besszarabia földrajzi szótárának szerkesztője. A Román Akadémia tiszteletbeli tagja.

Madgearu, Virgil (1887-1940) román közgazdász, egyetemi tanár és parasztpárti politikus, miniszter. Gusti legfontosabb támogatója a Társadalomtudományi és Reform-ügyi Egyesület 1918-as megalakításában, folyóirata, az Arhiva pentru Știința și Reforma Socială 1919-es elindításában, a Román Társadalmi Intézet működtetésében. A Vasgárda tagjai 1940 őszén meggyilkolták.

Maiorescu, Titu (1840-1917), román filozófus, nyelvész, irodalomkritikus, esszéíró, konzervatív politikus, a Junimea kör ideológusa és vezető személyisége, műve jelentősen hozzájárult a modern román kultúra kialakításához. A Román Akadémiai Társaság alapító tagja.

Maniu, Iuliu (1873-1953) román politikus, a Nemzeti Parasztpárt elnöke (1926-1933, 1937-1947). Több

ízben miniszterelnök, az ő mandátuma alatt volt Gusti közoktatási miniszter. A diktatúrák idején mindvégig ellenzéki álláspontra helyezkedet. 1947-ben letartóztatták, 1953-ban halt meg a máramarosszigeti börtönben.

Mikó Imre (1911-1977), erdélyi jog- és államtudományi író, politikus, műfordító, író. Egyetemi hallgatóként az Erdélyi Fiatalok főmunkatársa, a kisebbségi jogok szekértője. A '30-as években a Magyar Párt titkára, a királyi diktatúra alatt a Magyar Nemzetközösség bukaresti jogvédő irodájának vezetője, a bécsi döntés után az Erdélyi Párt országgyűlési képviselője és vezetőségi tagja. A háború után könyvügynök és bolti eladó. 1967-ben felvették a Romániai Írószövetségbe, majd a Kritikon kiadói szerkesztőjeként dolgozott.

Nagy Sándor (1896-1954), református lelkész, lapszerkesztő, egyházi és közíró. 1925-41 között a bukaresti református egyházközség vezető lelkésze. Szorgalmazta és felkarolta a Koós Ferenc Kör és Diákosztálya, a nőszövetség, a leányszövetség, az ifjúsági egyesület, a Református Iparos Kör, a Bukaresti Magyar Dalkör, a Leányotthon megalakítását és tevékenységét. A magyar főiskolásoknak diákszállást biztosított, a gyerekeknek elemi iskolát hozott létre. Tanoncotthont építtetett a magyar inasok számára. Egyházi Újság címmel 1929-ben lapot indított.

Neamțu, Octavian (1910-1976) román szociológus és népművelő. Már egyetemistaként részt vesz Gusti professzor falukutatói, de közben élénk publicisztikai

tevékenységet folytat. 1934-től a Gusti-vezette Királyi Kulturális Alapítvány főmunkatársa, 1941-től igazgatója az intézmény 1948 megszüntetéséig. Tevékeny támogatója volt a román-magyar tudományos együttműködésnek. Részt vesz (H. H. Stahlal együtt) a *Curierul Echipelor Studentesti* (Diákcsoportok Hírnöke) (1934) és a *Sociologie Romaneasca* (1936) elindításában. Évtizednyi börtön és mellőzés után, részt vesz a román szociológia rehabilitálásában, meghatározó szerepe volt Gusti műveinek kritikai kiadásában.

Noica, Constantin (1909-1987) román filozófus, esszéíró, a *Criterion* egyesület tagja. Legionárius sajtóban vállalt szerepe miatt mellőzték, az ötvenes évek végén be is börtönözték. A 60-as évekkel kezdődően jelentős ontológiai, logikai, kultúraelméleti műveket jelentet meg.

Pamfile, Tudor (1883-1921), román folklorista, etnográfus és publicista. 1918-1921 között Kisinyovban dolgozik, több folyóiratot alapítója és vezetője. Jelentős dél-moldovai folklór- és etnográfiai archívumot hozott létre és publikált.

Papahagi, Tache (1892-1977), aromán eredetű nyelvész és folklorista, bukaresti egyetemi tanár, számos román és balkáni etnográfiai, lexikográfiai és dialektológiai tanulmány és folklórgyűjtemény szerzője.

Păcală, Victor (1878-1995), tanár, szociográfus. Budapesten tanult (1897-1901). Resinár község monográfiájának szerzője (Monografii comunale Rășinari,

1915), Nagyszeben környéki kutatásai révén a Gusti-iskola előfutárának tekintik.

Pop, Mihai (1907-2000), román folklorista és antropológus, 1928-tól részt vesz Constantin Brăiloiu oldalán a monográfiai kutatásokban (*Fundul Moldovei*, Drăgus, Runcu, Cornova). 1939-ben Anton Golopențiaval együtt a Dâmbovnic járásbeli szociológiai kutatást irányítja. Közben jelentős antifasista publicisztikát művel. A háború után részt vesz a Folklórintézet létrehozásában és a bukaresti egyetem folklór tanszékén tanít. Tevékenységét Herder-díjjal ismerték el.

Roska Márton (1880-1961), erdélyi ősrégész, egyetemi tanár. Munkássága a régészet majdnem minden korára kiterjedt, de érdeklődésének központjában az őskor és a bronzkor állott. Ásatásait főleg Erdélyben folytatta. 1938-1940 között a debreceni, 1940-1944 között a kolozsvári, majd 1945-1950 között a szegedi egyetemen tanított.

Slavici, Ioan (1848-1925), román író, publicista, a „Vatra” című lap egyik megalapítója. Tagja volt a Iași-i Junimea irodalmi egyesületnek, annak folyóiratában *Studii asupra maghiarilor* (Tanulmányok a magyarokról) címmel cikksorozatot publikált a magyar kultúráról és közéletéről. A hagyományokra és népszokásokra támaszkodó egységes román kultúráért szállt síkra. A népi realizmus teoretikusa.

Stahl, Henri H. (1901-1991), román szociológus, történész, jogász, a Román Akadémia tagja, Dimitrie Gusti legfőbb munkatársa mind a monografikus

kutatások szervezésébe, mind az oktatásban. Támogatta az erdélyi magyar falukutatók munkáját. A szociológia 1948. évi betiltása után mellőzik. 1965 után részt vállalt a szociológiai oktatás és kutatás újraindításában. 1939-ben (francia nyelven) megjelentette a Gusti-féle szociológia monográfia példaértékű művét, a három kötetes Nerej monográfiát. A román történeti szociológia módszerének létrehozója, elsőként használta a statisztikát és a „társadalmi régészet” módszerét. A románok történelmének új periodizációját javasolta.

Stahl, Paul H. (1925-2008), etnológus, szociológus, egyetemi tanár, H.H. Stahl fia. 1933-tól a Román Akadémia dísztagja.

Teodorescu, Gheorghe Dem (1849-1900) román folklorista és irodalomtörténész, a folklórgyűjtés és -értelmezés tudományos kritériumainak kezdeményezője, a monumentális Poesii populare române (1885) román népköltészeti gyűjtemény szerzője.

Veress Sándor (1907-1992), zeneszerző, zene-pedagógus, népzene kutató. Bartók Béla és Kodály Zoltán tanítványa, a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársa (1929-33). 1930-ban népdalgyűjtő úton vett részt Moldvában, melyen elsőként gyűjtött szakszerűen népzenei anyagot a csángó-magyarok körében, ahol mintegy 150 népdalt rögzített fonográfra. A budapesti Zeneakadémia tanára (1943-1947). 1948-tól Olaszországban élt, majd Svájcban telepedett le (1949), ahol a berni konzervatórium tanára.

Vaida-Voievod, Alexandru (1872-1950) román politikus az erdélyi Román Nemzeti Párt, majd a Nemzeti Paraszt Párt egyik vezetője. Több alkalommal miniszter, miniszterelnök. A Királyi Diktatúra idején a Koronatanács tagja.

Vulcănescu, Mircea (1904-1952) szociológus, közgazdász, filozófus. A bukaresti Szociológia Iskola alapító és mindvégig sokoldalú és aktív tagja. Magas rangú pénzügyi hivatalnok, de közben részt vállalt szociológiai tanszéken is. Főmunkatársa a Gusti fémjelzte Románia Enciklopédiája köteteinek. Minthogy helyettes pénzügyi államtitkár volt Antonescu kormányban 1941-1944 között, a háború után hivatalból perbe fogták, és a börtönben vesztette életét.

Tartalom

(A kiadó előszava)	7
Lükő Bukarestben	
(Rostás Zoltán bevezetője)	13

SZÉTRIASZTVA	
(Csapongó beszélgetés a 91 éves Lükő Gáborral, bukaresti diákéveiről)	29

FÜGGELÉK	131
----------	-----

több nyelven in different languages

CONFLUX

A PONT Kiadó
nemzetközi programja

Közösségek és kultúrák egymás mellett létezése nem volt konfliktusoktól mentes a történelem folyamán. A huszonegyedik század elejére azonban összezsugorodott a világ (minden elérhetőbbé vált) — ma már a mindennapi élet dimenziójában is ezt érzékeljük.

Ennek az évezrednek az elején sem az egyének, sem a közösségek nem élhetnek elszigetelten. Sejtéseink és reményeink szerint: a különféle kizárólagosságok nem determinálhatják az emberi gondolkodást és cselekvést.

Minden bizonnyal eljött a mellérendelés elvének korszaka. Ez a meggyőződés indította útjára a PONT Kiadó **Conflux** nevű programját.

A **Konfliktus** ellentéte — legalábbis a szellemi, kulturális vonatkozások rendszerében! — a **Konfluxus** (**Conflux**) lehetne, mely egymásmellettséget, együtt-hangzást, korlátozatlan együttlétezést-együtthaladást jelent.

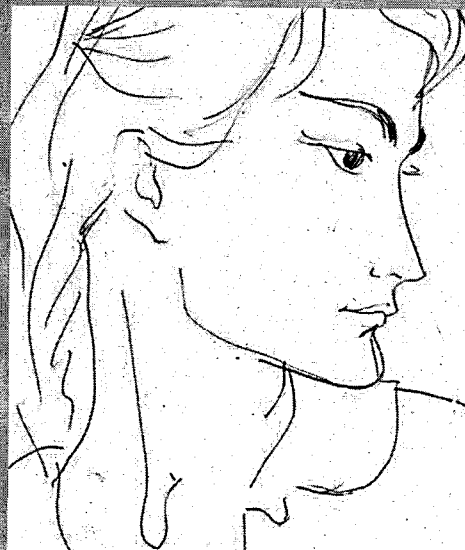
A Conflux program keretében érdeklődésre számot tartó műveket adunk közre több nyelven, közel azonos időben, azonos borítóval.

www.pontkiado.hu

több nyelven in different languages

György
George

Gömöri

*Persek Marinak
Poems For Mari*

www.pontkiado.hu

több nyelven in different languages

www.pontkiado.hu

több nyelven in different languages

Béla Markó b. 1950, as one of the most talented poets of contemporary Hungarian literature strives ceaselessly to reach a synthesis.

His poetry renders eloquent expression to the spirit of the age and our contemporaries, whereas traces it back to the depths of historical past. However, the poet, resident in Transylvania, identifies with the end of millennium renaissance endeavours of world poetry.

Béla Markó investigates the future not only

as a poet, as a politician also takes a day-by-day actual stand for it. (At the moment he chairs the Hungarian Democratic Association in Transylvania.)

In the scope of its Conflux Program, PONT Publisher releases two poetry volumes and a collection of essays by Béla Markó in several languages.

www.pontkiado.hu

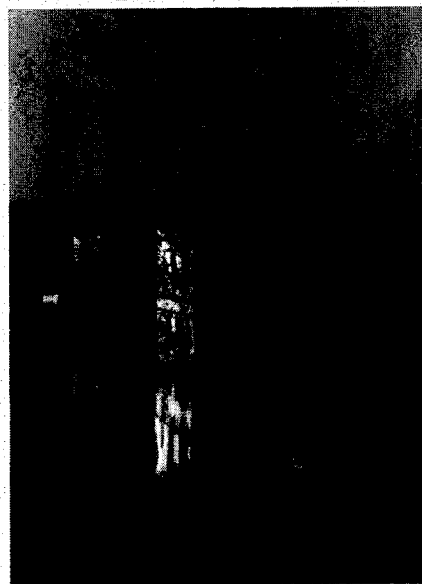

Géza Szávai

La Jérusalem Sicule

Essai-roman

Γ9 16112916W

PONT

www.pontkiado.hu

Sur la terre de Transylvanie, pays à la tolérance légendaire où plusieurs nations coexistent depuis des siècles, une communauté hongroise s'est convertie au judaïsme vers la fin du XVIème siècle.

Ainsi débuta l'incroyable histoire de ces hommes et de ces femmes du pays des Sicules qu'aucun lien de sang ne rattachait au peuple juif, mais qui devinrent « Juifs dans leur âme ».

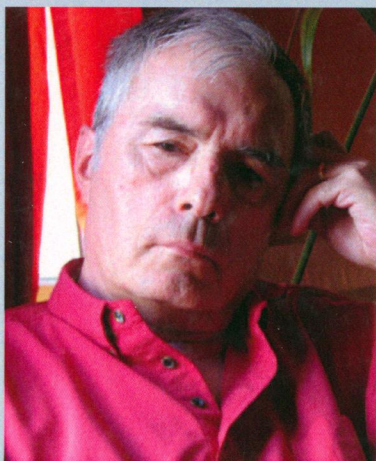
En quelques années, la foi de ces « Sicules judaïsants » se répandit sur tout le territoire de la Transylvanie, mais leur religion ne fut jamais reconnue officiellement. Les sabbataires furent persécutés pendant des siècles.

Dans la quatrième décennie du XXème siècle, on ne trouvait plus que quelques survivants à Bözödújfalú, surnommée la « Jérusalem Sicule ».

À la fin de la seconde guerre mondiale, cette communauté ne comptait plus que quelques rares familles. Certains s'étaient fait baptiser, d'autres avaient rejoint dans les camps de concentration et dans les fours crématoires ceux dont ils partageaient la foi.

...Frappés par un fléau semblable à ceux décrits par l'Ancien Testament, les Sicules judaïsants n'étaient plus représentés dans les années 80 que par quelques vieilles femmes. Un peu plus tard, Bözödújfalú allait être la victime de la politique de Ceaușescu visant à détruire systématiquement les villages de Roumanie.

www.pontkiado.hu

Rostás Zoltán (1946) az elődöt látja, és keresi Lükő Gáborban (1909 - 2001). Az interjút készítő szociológus évtizedeken át szerkesztő (a bukaresti A HÉT c. hetilapnál), majd a Bukaresti Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára, az ő javaslatára a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem társadalomtudományi intézetet hozott létre, amelyet tanszékvezetőként, majd dékánként vezetett, és ahol most is tanít... Rostás Zoltán a Szociológiai Doktori Iskolát vezető tanács tagjaként is ráhatással van a

legifjabb romániai magyar tudósnemzedékek szemléletének, módszereinek alakulására.

Az 1930-as években Bukarestben világszínvonalú szociológiai és népismereti képzés folyt Dimitrie Gusti professzor intézetében. A fiatal Lükő Gábor tehát Bukarestbe utazott, megtanult románul, és ott folytatott néprajzi tanulmányokat.

És ha magyarázatot keresünk arra, hogy miért tájékozódott az ifjú Lükő Gábor a Dimitrie Gusti névvel fémjelzett bukaresti szociológiai iskola felé, arra Gusti 1909-ben, német nyelven publikált művének már csupán a címe is jelzést ad: *A társadalomtudományok, a szociológia, a politika és az etika a maguk egységes összefüggésében. Bevezető megjegyzések egy rendszerhez.*

Gusti és iskolája célja nemcsak a falu megismerése volt, hanem egyúttal a szociológusnevelés, sőt általában a fiatalok szociális érzékenységének fokozása.

Máig érvényes a száz évvel ezelőtti sugallat: „Az önismeret tehát a társadalomépítő akarat eszköze”.